સુધરેલી રીત મુજબ
વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુકસ રીવિઝન કમિટીએ
તૈયાર કરેલી.

ચોથી ચોપડીના અર્થ.

જેમાં અર્થ; કવિતાની સમજુતી; દરેક પાઠના સવાલ; સાર; અઘરા શબ્દો; જોડાક્ષર; મુંબઇ ઇલાકાની ભૂગોળ; ડ્રીલ.

રચનાર—મેસર્સ. સી. ડી. શાહ. એન્ડ કો.
રચનારનું ઠેકાણું-શાહપોર-સુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah.
પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું-શાહપોર-સુરત.

છાપનાર-નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ.
છાપવાનું ઠેકાણું-શંકર પ્રી. પ્રેસ ચકલાના પુલપર-સુરત.
સને ૧૯૨૨] કિંમત ૦-૭-૬. [સં. ૧૯૭૮

ચોથી ચોપડીનો "ડિક્ટેશન શિક્ષક" ચાર આના.

ચોથી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.

શહેનશાહ=મહારાજાધિરાજ
સંગીન=મજબુત; જોરાવર
પુરાતન=ઘણું જુનું
ચરિત્ર=વૃતાંત; હેવાલ
જ્યેષ્ઠ=મોટા
પ્રિન્સ ઓવ વેલ્સ=વેલ્સ પ્રાંતનો રાજપુત્ર
ઇલ્કાબ=ખિતાબ
નિખાલસ=ખુલ્લા મનના
નૌકાશાસ્ત્ર=વહાણ ચલાવવાની કળા
યોજના=ગોઠવણ
અત્યંત=ઘણોજ
તાલીમ==કેળવણી
પ્રવાસ=મુસાફરી
પ્રદક્ષિણા=ચોગરદમ ફરી વળવું તે
ચાલુ=કાયમ
પદવી=ઓદ્ધા
પ્રવીણ=માહીતગાર
નિર્ણય=ઠરાવ
ક્રમે ક્રમે=એક પછી એક
બાંધો=બંધારણ
નિર્માણ=નક્કી
યુવરાજ=ગાદીનો વારસ
આદરસત્કાર=આવકાર; પરોણાચાકરી
લથડવા=ગબડવા
રાજ્યાભિષેક=રાજગાદી પર બેસાડવાની ક્રિયા
પાયતખ્ત=રાજધાનીનું શહેર
આબાદી=ચડતી

સવાલ—શહેનશાહ જ્યોર્જનો જન્મ કયે દિવસ થયો હતો? પ્રિન્સ ઓવ વેલ્સનો ખિતાબ કોને આપવામાં આવે છે? શહેનશાહ જ્યોર્જના વડીલ બંધુનું નામ શું હતું? શહેનશાહ જ્યોર્જને નૌકાશાસ્ત્રની તાલીમ આપવામાં આવી તેથી એમનામાં કઇ કઇ સારી ટેવ આવી? પ્રિન્સ આલ્બર્ટનો સ્વર્ગવાસ ક્યારે થયો? શહેનશાહ જ્યોર્જનું લગ્ન કોની સાથે થયું હતું? હાલ એમને કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ છે? શહેનશાહ જ્યોર્જ હિંદમાં ક્યારે પધાર્યા હતા? શહેનશાહ એડવર્ડનો સ્વર્ગવાસ કયે દિવસે થયો? શહેનશાહ જ્યોર્જને ઇંગ્લાં-

ડમાં રાજ્યાભિષેક કરવાની ક્રિયા કયે દિવસે થઇ ? હિંદુસ્તાનમાં કયે દિવસે થઇ અને ક્યાં થઇ ? આપણો ધર્મ શું છે ?

સાર—શહેનશાહ પાંચમાં જ્યોર્જના વખતમાં આપણા જાનમાલનું રક્ષણ થાય છે, તથા અદલ ન્યાય મળે છે, માટે આપણે શહેનશાહ પાંચમાં જ્યોર્જ ઘણા વર્ષ જીવે એવી પ્રાર્થના કરવી જોઇએ.

પાઠ ૨.

સ્વામીભક્તિ=ધણીપર પ્રેમભાવ; ધણીની સેવા

નાગોર=અજમેર એ રજપુતસ્તાનમાં છે.

આણ=કચેરી

ઘેરો ઘાલ્યો=કબજે કર્યું

લડત=લડાઇ; યુદ્ધ

બચાવ=રક્ષણ

સંભવ=આશા; ભરોસો

શરણે ગયો=તાબે થયો

આશ્રય=મદદ

જયપુર=જેપુર

મુકામ=રહેઠાણ

કપટી=દગલબાજ

મુલાકાત=મેળાપ

શરણાગત=શરણે આવેલો

બાજુએ મુક્યો=વિસારી દીધો

ખાસ=ઘણો

વિશ્વાસુ=ભરોસાદાર

ગુપ્ત=છાની

ઝપાઝપી=કાપાકાપી, કતલ

જીવને જોખમ લાગશે =મરી જશે

સોગન=કસમ

કુશળતા=સુખાકારી

સમાચાર=ખબર

ઝભ્ભો=ઝુલતોઢીલો અંગરખો

પ્રસંગ=વખત

ચેત્યો=સમજ્યો

ખંજર=જમૈયો

પ્રાણ લઇશ=મારી નાખીશ

મ્યાન=કવર (ખીશ

નમ્રતા=નમ્રનતાઇ

મુજરો=સલામ

વિશ્વાસઘાતી=ભરોસો તોડનાર

ઉદાહરણ=દાખલો

નીમકહલાલ=જેનું ખાય તેનું ભલું ચાહનાર

જીત=ફતેહ

સવાલ—વિજયસીંગ ક્યાંનો રાજા ? વિજયસીંગને કોણે હરાવ્યો ? ત્યાર પછી ક્યાં ગયો ? ત્યાં શું થયું ? પછી ક્યાં ગયો ? અને શા માટે ? ઇશ્વરીસીંગ ક્યાંનો રાજા ? વિજયસીંગના બાપને

કોણે મરાવ્યો હતો ? રજપુતોનો મુખ્ય ધર્મ શું છે ? વિજયસીંગને ઇસરીસીંગ કેદ કરનાર છે એ વાત જવાનસીંગનાં જાણવામાં ક્યાંથી આવી ? જવાનસીંગને કેદ પકડાતો શી રીતે બચાવ્યો ? ઇસરીસીંગે પોતાના સરદારોને કોનો દાખલો બતાવ્યો ; જીત મેળવવાની આશા ક્યાં રાખી શકાય નહિ ?

સાર—જેનું લુણ ખાધું હોય તેનું હલાલ કરવું એ દરેક માણસની ફરજ છે.

પાઠ ૩.

સૂર્યવંશી=સૂર્ય ઉપરથી નીકળેલા કુળમાં પેદા થએલા
પ્રખ્યાત=નામીચા
લગભગ=આસરે
અવતર્યો=જન્મ્યો
રિવાજ=ધારો; રીત
ભાવ=હેત; પ્યાર
બેઠક=ગાદી
ધાસ્તી=બીક; શક
પક્ષપાત=તરફદારી
ધકકો=નુકશાન
ખેદ=દીલગીરી
યુક્તિ=તદબીર; કળા
પાયમાલ=છેક નાશ થએલો હોય એવો
ઉદાર=સખી
હૃદય=અંતઃકરણ; મન
પાણીપાણી=નરમ
ઝળઝળીઆં=આંખમાં પાણીનું ભરાઇ આવવું
ગોઠવણ=તજવીજ
ભલે=સુખે; નિર્ભય
આડે=વચ્ચે
પણ=બાધા; નિયમ
ક્ષણે=વેળાએ
જન્મભૂમિ=જે જગામાં જન્મ થયો હોય તે
ખીજમતદાર=સેવક
ઝરો=ધીરે ધીરે પાણી વહે તે વહેણ
ઘુંટડો=મોમાં માય એટલું
શૂરવીર=બહાદુર
કામગીરી=નોકરી
વીત્યાં=ગયાં
દેહ=શરીર
ઝળહળે=પ્રકાશે
ટેક=બોલેલું પાળવું તે

સવાલ—રજપુતોમાં કયું કુળ ઉંચું ગણાય છે ? માબાપનું

કયાં છોકરાપર હેત વધારે હોય છે ? રાજસીંગને ભીમસીંગ માટે શું વહેમ હતો ? ભીમસીંગે તે વહેમ દૂર કરવા શું કર્યું ? ભીમસીંગે પાણીનું પ્યાલું શા માટે ફેંકી દીધું ? બે છોકરામાંથી કયો છોકરો આપકર્મી ?

સાર—માબાપનું મન ન દુખાવવા માટે, અને તેમને રાજી રાખવા માટે તેમની મરજીમુજબ ચાલવું.

પાઠ ૪.

માનવું=કબુલ કરવું
કંદમૂળ=કંદ તે મૂળીઆં
ઉપવાસ=અપવાસ; ભૂખ્યા રહેવું તે
વેકરો=ખમવો
વિકરાળ=બિહામણું
રાક્ષસો=દૈત્યો
નિશ્ચય=ઠરાવ
વહાણું વાયે=સવાર થતે
ઠર્યું=નક્કી થયું
કોપ=ગુસ્સો; રીસ
પૂર્ણ=પુરું
ખોળેમાથું મૂકીશ=શરણે રહીશ
આશિષ=આશિર્વાદ
વિજોગ=જુદું પડવું તે
સાજાતાજા=સુખરૂપ
રક્ષા=બચાવ; રક્ષણ
મુઝાવું=અકળાવું
વસમાં=ઘણાં કઠણ
આરો=અંત
આગ્રહ=હઠ
અવસ્થા=હાલત
વિનંતી=અરજ
ચલણ=સત્તા
ઝૂરીઝૂરીને=મનમાં બળી બળીને
નમન કર્યું=બે હાથ જોડયા; પગે લાગ્યા.
સોંપણ=સપુરત
હૈયું ભરાઇ આવ્યું=આંખમાં આંસુ આવ્યા
વનવેશ=વનમાં પહેરવાનો પોશાક
ધારણ કર=પહેર
મૂર્છા ખાઇ=બેભાનથઇ
તીરસ્કાર=ધિક્કાર
અધર્મ=અનીતિ
ઋષિ=તપસ્વી
વિદાય કીધા=વળાવ્યા
બેશુદ્ધ=બેભાન
પ્રાણ ત્યાગ કીધો=મરી ગયા; સ્વર્ગવાસ કર્યો

સવાલ—સીતા કેવી સ્ત્રી ગણાય ? રામને વનવાસ કોણે અપાવ્યો ? કૈકેયીનો કોણે તીરસ્કાર કીધો અને શા માટે ? રામ વન

વાસ શા માટે ગયા? સીતાને શા માટે વનમાં આવવા ના પાડી? રામચંદ્રજીનું માતા પ્રત્યે કેવું હેત હોવું જોઇએ? સાવકી મા છોકરા સાથે કેવી રીતે વર્તે છે? બંધુ કેવા જોઇએ? દશરથ રાજાની આજ્ઞા લેવા જવાનો હેતુ શો? વનવેશ તે શું હશે?

સાર—વિચાર વગરનું કામ કરવાથી પાછળથી પસ્તાવું પડે છે, માબાપનું વચન પાળવા માટે દુઃખ સહન કરવું.

પાઠ ૫.

દુકાળીઆ=ભૂખથી પિડાતાં માણસ
દુબળા=કમજોર
પેટપુર=જોઇએ તેટલું
સુકાઇ ગયા=લેવાઇ ગયા
એંજીન=વરાળથી ચાલતો સંચો
કુદરતી=ઇશ્વરે મૂકેલી
કાયમ=ચાલુ
ગરમી માપવાનું યંત્ર=થર્મામીટર
ધરી=દાંડી પર પૈડું ફરે છે તે, આંક. આંસ
નિરંતર=હંમેશાં
નાડી=નાડ
ઉછળે છે=ધબકે છે
અંગ=ભાગ
સમાર=દુરસ્ત
તર=મલાઇ
સાકર=મીઠો પદાર્થ; ગળી ચીજ
ચરબી=ચામડીની અંદર ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ
દુરસ્ત=સાફ
ક્ષાર=ખારો પદાર્થ
શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ
જુદી જુદી વાની=જુદી જુદી વસ્તુ

સવાલ—દુકાળીઆનાં શરીર કેવાં હોય છે? દુકાળીઆનાં શરીર એવાં શાથી થાય છે? આપણને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે? ખોરાક ન મળે તો અંદરના ભાગમાં શું થાય છે? ગરમી માપવાનાં યંત્રનું નામ શું? એંજીન ચલાવવાને શેની જરૂર છે? આપણા શરીરના અવયવો બરાબર ચલાવવાને માટે શાની જરૂર છે? નાના છોકરાના શરીરનું વજન વધારે કે મોટાનું? ગરમી કયો પદાર્થ ખાવાથી [illegible] ઉત્પન્ન થાય છે? ચરબી વધારવા માટે કયા પદાર્થ

ખાવાની જરૂર છે? ચરબી વધારનાર પદાર્થ કયા મુલકના લોકો વધારે ખાય છે? કયા પદાર્થ માંસ વધારે છે? ક્ષાર પદાર્થ ખાવાની જરૂર શા માટે છે? લોહી સાફ કરવાને માટે કેવા પદાર્થની જરૂર છે? દૂધ કરતાં પણ વધારે ફાયદાકારક શું છે?

સાર—માણસને હવા ને પાણી સિવાય ખોરાકની પણ જરૂર છે, કારણ કે તે વડેજ અંદરના સંચાને પુષ્ટિ મળે છે.

પાઠ ૬.

થાકીપાકી=કમજોર થઇ
નિસાસા=નિઃશ્વાસ
બકવાટ=લવારો
દોષ=ઠપકો
મસાલો=તેજાનો
અગરીઆ=મીઠું પકવનાર
અગર=મીઠું પકવવાની જગા
પીલતાં=કપાસમાંથી કપાસીઆ છુટા પાડતાં
કાંતતાં=સુતર બનાવતાં
વણકર=વણાટનું કામ કરનાર
નિર્માણ કરેલું=ઠરાવેલું
ગરજ=મતલબ
ગરજ સારે છે=ખોટ પુરી પાડે છે; તંગી મટાડે છે
સમાધાન=ગુંચવણ કે ચિંતાનું મટવું તે

સવાલ—ડોસી શા માટે ભગવાનને દોષ દેતી હતી? તેના મનનું સમાધાન કોણે ને શી રીતે કીધું?

સાર—દુનિયામાં દરેક માણસને એક બીજાનો ખપ પડે છે માટે કોઇની સાથે ગુરાશ કરવી નહિ, દુનિયા માંહેલા પદાર્થ એક બીજાની મદદથી બને છે.

પાઠ ૮.

અવલોકન=બારીક તપાસ
ખોડું=લંગડું
[illegible]
ધારી ધારીને=તાકી તાકીને
પારખ્યું=ઓળખ્યું
કેણી મેર=કઇ તરફ
જવાહીર=કીમતી રત્નો (હીરા, માણેક, મોતી વગેરે)
ફકીર=મુસલમાન
ઝાડો=ઝડતી; તપાસ
તપાસ=શોધ

સાક્ષી=સાહેદ	જાદુ=ઇલમ	અટકળ કરવી તે
જાદુગર=જંત્ર મંત્ર કે અજાએબી ભરેલા ખેલ કરનાર; ઇલમી	ગમ=બાજુ	બમણુતી=ગણુગણુ અવાજ કરતી
સજા=શિક્ષા	કાણું=એક આંખ ફુટેલી હોય એવું	વેરાય=કણુ છુટા પડે
નવાઇ=અચરતી; અચંબો	આછું=થોડું	ઢોળાય=છલકાય
	લંગડું=ખોડું	શાબાશી=ધન્યવાદ
	અનુમાન=વિચાર કરીને	ફેર=તફાવત
		ટેવ=મહાવરો

સવાલ—ફકીરને રસ્તામાં કોણ મળ્યું? ફકીરને કેવી ટેવ હતી? ફકીરનું અનુમાન ખરૂં હતું કે ખોટું? ફકીર ગુનેગાર હતો કે નહિ? ફકીરે ઊંટ વિષે શી શી હકીકત કહી? રાજાએ ફકીરને શા માટે છોડી દીધો? અવલોકન કરવાની ટેવથી શું ફાયદો?

સાર—દરેક માણસે હરેક વસ્તુ બરોબર જોવાની તથા તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૯.

ભલામણપત્ર=સિફારસનો કાગળ	પસંદગી=પાસ	વિચારવંત=સમજુ
ઉમેદવાર=ઉમેદ રાખનાર	મહેરબાની=કૃપા	સ્થિતિ=હાલત; દશા
ખોળ=શોધ	ભલામણ=સિફારસ; લાગવગ	વિનય=નમ્રતા
વર્તમાનપત્ર=ચાલતા વખતના સમાચારનું છાપું; ન્યુસપેપર	લાયકી=લાયકાત	સભ્યતા=સલુકાઇ
જાહેર ખબર=છપાવીને ખબર આપવી તે	લુછી=સાફ કરી	રીતભાત=ચાલચલગત
	જાજમ=જાડું બિછાનું	ઓળંગી=વટાવી
	વ્યવસ્થા=સારી ગોઠવણ	ઠેસ=ઠોકર
	સ્વચ્છતા=ચોકખાઇ	ચોકસ=સાવધ; સંભાળ લઇ વર્તનાર
	દીસી=દેખાઇ; જણાઇ	કાળજીવાળો=ખંતીલો

ધક્કા=હડસેલા
પ્રયત્ન=વધારે મહેનત
શાંત=ધીરજવાળો
લક્ષણ=ટેવ; આદત
મરોડદાર=સારા વલણ વાળા
રેતદાની=રેતી ભરવાનો ખડીઓ
સાવધ=હોશિયાર
ખુલ્લું=દેખીતું
તોલ=પરીક્ષા; તુલના

સવાલ—શેઠીઆને ત્યાં કેટલા ઉમેદવારની અરજી આવી? તેમાંથી કેટલા પાસ થયા? શેઠે કેવી રીતે પરીક્ષા કરી તે કહો. અક્ષર કેવા લખવા જોઇએ? લખાણ કેવું જોઇએ? જે ઉમેદવાર પાસ થયો, તેમાં કયા કયા ગુણ હતા? તેની પાસે ભલામણ પત્ર હતો કે નહિ?

સાર—દરેક માણસને નોકરી પર રાખતાં પહેલાં તેના ભલામણ પત્ર ઉપર આધાર ન રાખતાં તેને બોલાવી મંગાવી જાતે તેની ખાતરી કરવી.

પાઠ ૧૦.

ગુજરી ગયા=મરી ગયા
સંકટ=દુઃખ
ઘરેણાંગાંઠા=ઘરેણાં વગેરે
વેચી સાટી=વેચી કબાલો કરી
સાધન=સાહિત્ય
સમયે=વખતે
ઉદ્યમે=ધંધે
જિંદગી પર્યંત=મરતા સુધી
પર્યંત=સુધી
ભાષણ=બોલવું
ગુમાસ્તો=મહેતો
અદેખાઇ=ઝેર; કીનો
વિરુદ્ધ=સામું; ઉલટું
કસોટી=તોલ, પરીક્ષા
સોદો=માલ; સામાન
ભાવતાલ=કિંમતની પાપુછ
રસાહારમી=છુપી હલાલી કાઢવી તે
કંઠી=ડોકમાં પહેરવાનું સોનાનું ઘરેણું
વીસરી=ભૂલી
હળકર=ગરિબાઇ
દિટાડીઓ=મટાડીઓ
બોધ=ઉપદેશ
સંતાન=છોકરું
મિલકત=માલમતા
વારસ=હકદાર

સવાલ—જગમોહન કેવો છોકરો હતો? તેની સ્થિતિ કેવી હતી? એવી સ્થિતિ આવવાનું કારણ શું? જુના ગુમાસ્તાની ચાડીથી શેઠના મનપર શું અસર થઈ? શેઠે જગમોહનની પરીક્ષા કરવા માટે શું કર્યું? જગમોહન ઉપર વધારે વિશ્વાસ શાથી બેઠો? જગમોહનમાં કયો ગુણ હતો? જગમોહનને તેના ગુણનો બદલો મળ્યો કે નહિ?

પાઠ ૧૧.

સંસાર=દુનિયાનો વહેવાર
દરવેશ=ફરતો ફકીર; એક જગ્યાએ સ્થિર નહિ રહેનાર ફકીર
ત્યાગ કરીને=તજીને
તાણુ તગાશ; ખોટ
ફાટી નીકળેલો=ફેલાતો
એકાંતવાસ=એકાંતમાં રહેવું તે
સારવાર=સેવા; ચાકરી
આખર અવસ્થા=મરવાનો વખત
દિલાસો=ધીરજ
નામીચો=પ્રખ્યાત
બદમાસ=હરામખોર
સંખ્યાબંધ=ઘણુંજ
લુટફાટ=મારમારી લુટી લેવું તે
પવિત્ર=શુદ્ધ
દુરાચરણ=ખરાબ ચાલચલગત
ધર્મિષ્ઠપણું=ધર્મ પ્રમાણે ચાલવું તે
અમર=અચળ; કાયમ
રસ્તો=ઉપાય; ઇલાજ
અશક્ય=થઇ શકે નહિ એવું
મુશ્કેલ=કઠણ; અઘરૂં
ટોચ=શિખર
બોજો=ભાર
કલ્યાણ=ભલું
લુટ=ખુલ્લી રીતે માર મારીને લઇ લેવું તે
ફરમાન=હુકમ
માથે ચઢાવી=કબુલ કરી
વર્તણુંક=ચાલચલગત

સવાલ—દરવેશની નામના શાથી થઇ? લુટારા પાસે કેટલાં માણસો, ગુલામ તથા દોલત હતી? એ દોલત તેણે શી રીતે મેળવી હતી? દરવેશે ત્રણ પથરા શા માટે ઉંચકવા કહ્યું? લુટારો ખરો સુખી હતો કે નહિ? એ ક્યારે ખરો સુખી થયો?

સાર—આપણે બીજાનાં દુઃખ મટાડવા માટે પ્રયત્ન કરવો.

પાઠ ૧૨.

ખોટા=જુઠા
અજ્ઞાની=સમજણ વગરના
ધારે=માને
ભૂત=મરી ગયા પછી કોઇ માણસ પ્રેતરૂપ થાય તે
ઝોડઝપટથી=ભૂતના સપાટામાં આવવાથી
અરસામાં=દરમિઆનમાં
જીવ ભમી આવ્યો=ચકરી આવી
ચપટી ચપટી=જરા જરા
કડક=સખત
કરડી=સખત; આકરી
અંગારા=સળગતા કોયલા
ઉંધો=અવળો
ચોંટી=વળગી
મંદવાડ=રોગ
પ્રયોગ=અમુક સાધન વડે કંઈ કરી બતાવવું તે; અખતરો
ચીસ=બરાડા
સોડે=પીમળે
ફાટી જાય=દૂધ ને ચોખા જુદા પડી જાય
ઉતરી જાય=બે સ્વાદ લાગે
કસર=ખામી
જુગતીથી=તદબીરથી; યુક્તિથી
ભિનાશવાળી=ભેજવાળી; શરદીવાળી

સવાલ—વહેમી લોકોમાં કઇ કઇ જાતના વહેમ ચાલે છે? વહેમ ટાળવાને માટે કયા કયા પ્રયોગ કરશો? નજર લાગવાનો દાખલો આપો. કુલડીનો પ્રયોગ શી રીતે કરશો? નજર બાંધે છે ત્યારે થાળી સાથે વાડકો ચોંટી જવાનું કારણ શું? નજર બાંધવાથી રોગ સારો થાય છે કે નહિ? રોગ શાથી સારો થાય છે? પાપડ બગડવાનું, દૂધપાક ફાટી જવાનું, અથાણું બગડી જવાનું કારણ શું?

પાઠ ૧૩.

નજરે પડે છે=દેખાય છે
એકાએક=ઓચિંતું; એકદમ
મૂઠ=ચોટ
જીવ=જીવાત;
સળો=જીવાત; જીવડાં
અદાવત=દુશ્મનાઈ; વેર

ભુવો=ભૂત કાઢનાર

ઉતાર=ભૂત પ્રેત વગેરે કાઢવા માટે માથે ઉતારેલું જે ધાન્ય વગેરે ચકલે મુકવામાં આવે છે તે

ભોપાળું=પોકળ; જુઠાણું

ડાકણ=ખરાબ નજરની સ્ત્રી; ભૂત થયેલી સ્ત્રી; ચુડેલ

ચાળા=નિશાની

મસાણ=મુડદા દાટવા બાળવાની જગા

ઠુંઠું=ડાળાં પાંદડાં વગરના ઉભેલા ઝાડનું થડ

ધડકે છે=ધબકે છે

શોરબકાર=બુમાટ

વીગત=વાત

વિખ્યાન=પ્રખ્યાત

મંછા=ઇચ્છા

મંછાભૂત=મનની ઇચ્છા એજ ભૂત

શંકા ડાકણ=વહેમ એજ ડાકણ

કહેવત=કહેતી

વશીકરણ=વશ કરવાની વિદ્યા

[ચિહન્

શુકન=ધાર્યું થવાના

અપશુકન=નઠારા શુકન

તપાસ=શોધ; ખોળ.

સવાલ—ઝાડને મૂઠ મારેલી કયારે કહેવાય? ઝાડ જડમૂળમાંથી એકાએક શા કારણથી પડી જાય છે? ભુવા લોકો મૂઠ ઉતારવાને શું પ્રયોગ કરે છે? બૈરાંઓ શા કારણથી ધુણે છે? મસાણ કાંઠે ભડકા કયા કારણથી દેખાય છે? શહેરમાં કે ગામમાં ભડકા શા માટે નથી દેખાતા? તમે વહેમને ખરા માનો છો કે ખોટા? ખોટા માનો છો તો તેનાં કારણો સમજાવો. વશીકરણ એ શું છે? શુકન શું છે?

સાર—કોઇપણ જાતને વહેમ રાખવો નહિ. વહેમ રાખવાથી શરીરમાં બેચેની થાય છે. અને તેથી રોગ આવે છે.

સમજુતી—જેરથી પવન આવ્યો તેથી નળીયું ખસી ગયું. (એટલે સહેજ અવાજ થયો) તે સાંભળી કુતરૂં ભસવા લાગ્યું, તેથી (ત્યાં ધણાં માણસો એકઠાં થયાં) ત્યાં ઘણોજ અવાજ

થયો તેમાં કોઇ માણસ કહે છે કે મેં ચોર નાસતો જોયો; એવી ખોટી વાતને લોકો લંબાવીને પ્રખ્યાત કરે છે, અખો કહે છે કે ભાઇઓ વહેમની વાત એવી હોય છે.

પાઠ ૧૪ મો.

તાગ=છેડો; અંત
અપાર=પાર વગરનું
વાવાઝોડું=પવનનું તોફાન
તૂટી પડશે=નીચે પડશે
કાટકા=કડાકા; ગડગડાટ
ચિરાઇ=ફાટી
ભયંકર=બિહામણા
બનાવ=બીના
અતિવૃષ્ટિ=ઘણો વરસાદ
કરાં=બોર જેવાં પાણીનાં બંધાયલાં ટીપાં
હિમ=ઘણી ટાઢ
ધરતીકંપ=જમીનનું હાલવું તે
જવાળામુખી=બળતા મોંવાળો
આનંદકારી=ખુશકારક
મંદમંદ=ધીમો ધીમો
નિરંતર=હંમેશાં
માફક=અનુકૂળ
અદ્ભૂત=નવાઇ જેવું
ચમત્કારી=નવાઇ જેવું
દીગમૂઢ=તાજુબ દીંગ થઇ જઇએ છી-
એ=અક્કલ કહ્યું કરતી નથી
છેવટ=આખર
અનંત=પાર વગરના
ઘોડા—મોટી છોળો
મોજાં ઉતરી જાવ=ઓટ થાય છે.
છાયા=પડછાયો
સ્વપ્નાવશ=સ્વપ્નનાં આવે એવી સ્થિતિ
આત્મા=જીવ
ખોળીઆમાંથી=શરીરમાંથી

સવાલ—આકાશનો છેડો ક્યાં છે? તારા કેટલા છે? તારા આપણી પૃથ્વી કરતાં મોટા છે કે નાના? મોટા છે તો નાના શા કારણથી દેખાય છે? પૃથ્વી મોટી કે આકાશ? વીજળી શું છે? ધરતીકંપ શા કારણથી થાય છે? ભયંકર બનાવો ગણાવો. આપણા શરીરમાં કયા કયા ચમત્કારી બનાવો બને છે? સ્વપ્નું એ શું છે?

પાઠ ૧૫.

સત્તા=બળ; શક્તિ
અમલ=હુકમ
વિસાતમાં=ગણતરીમાં
ઇંદ્રિયો=જે વડે જ્ઞાન અને કર્મ થાય છે તે

(જેવી કે આંખ, કાન, નાક, જીભ, ચામડી, મોં, હાથ, પગ; ઉપસ્થ, ગુદા; પહેલી પાંચ જ્ઞાનેંદ્રિય અને બીજી પાંચ કર્મેંદ્રિય કહેવાય છે)

બ્રહ્માંડ=પૃથ્વીનો ગોળો

સમર્થ=જોરાવર

કાર્યો=કામ

ખાતરી=ભરોસો

વ્યાપી=ફેલાએલો

સર્વ શક્તિવાન=બધી શક્તિવાળો; બધી વાતે પુરો

સર્વવ્યાપી=બધે ફેલાએલો

સર્વજ્ઞ=બધું જાણનાર

આપોઆપ=પોતાની મેળે

અમુક=હરેક; ચોકસ

આધારે=આશરે

હેતુ=મતલબ

ઋતુ=મોસમ

નિયમસર=મુકરર કરેલી વખતે

ન્યાયી=ઇનસાફી

દયાવાન=દયાળુ

આરોગ્ય=તંદુરસ્ત

સોસવું=ખમવું; વેઠવું

પાપ=ઇશ્વરની આજ્ઞાથી ઉલટું કરવું તે.

સવાલ—પૃથ્વી ઉપરના પદાર્થોનો અનુભવ આપણને શાથી થાય છે? ઇંદ્રિયો કેટલી જાતની છે અને કઈ કઇ? આ બધી જગતની રચના કોણે ઘડી છે? પરમેશ્વરને મોટો અને જોરાવર શાથી સમજવો? પરમેશ્વર સર્વશક્તિમાન, સર્વવ્યાપી અને સર્વજ્ઞ શાથી કહેવાય છે? જગત જે નિયમો વડે ચાલે ? એ નિયમો કોણે બાંધ્યાં છે? જગત કયા બે મોટા નિયમોને આધારે ચાલે છે? એ નિયમોનાં નામ કહો. પરમેશ્વર ન્યાયી, માયાળુ અને દયાળુ છે એ તમે શાથી કહો છો? પરમેશ્વર ક્યારે નારાજ થાય? પાપ એટલે શું? ઇશ્વરી નિયમો પાળવાથી ફળ શું?

સાર—પરમેશ્વર સર્વવ્યાપક, સર્વશક્તિમાન, સર્વજ્ઞ, સમર્થ, ન્યાયી, માયાળુ અને દયાળુ છે.

પાઠ ૧૭.

આગબોટ=વરાળથી ચાલતું મોટું વહાણ
વિલાયત=ઇંગ્લાંડ
ખાસ=મુખ્ય
ખલાસી=વહાણ ચલાવનાર
એકંદર=કુલે
બરદરીએ=દરીઆની અધવચે
મુસાફરી=સફર
હંકારવામાં=ચલાવવામાં
સપાટી=ઉપલો ભાગ
ખડક=પાણીમાં ઢંકાઇ રહેલો પત્થર
ગાબડું=મોટું કાણું
કપ્તાન=વહાણ કે આગબોટનો વડો અમલદાર
વીર=બહાદુર
અવકાશ=વખત
ગડબડાટ=ધુમાટ; શોરબકોર
પડઘમ=એક વાજીંત્ર; ઢોલ
તુતક=આગબોટનો આગલો ઉપલો ભાગ
દૃઢ મનથી=પાકા વિચારથી
બડબડાટ=બકવાટ
સહાસ=અવિચારી કામ
ડોલ=સઢ ચઢાવવાનો થાંભલો
જળચર=પાણીમાં રહેનાર
ફરજ=ધર્મ; કર્તવ્ય
અમર=કાયમ; અચળ
યાદગીરી=નામના
કીર્તિસ્તંભ=યાદગીરી રહેવાને માટે ઉભો કરેલો ચણતરનો થાંભલો

સવાલ—આગબોટમાં બધું મળી કેટળાં માણસો હતાં? નજીક આવી પહોંચ્યાં એટલામાં શું થયું? કપ્તાને ને લશ્કરના અમલદારે શું કર્યું? કેટલાં બચ્યાં? જળચર પ્રાણીનાં નામ દો. ખલાસી અને સિપાઇઓનું નામ શાથી અમર રહ્યું? એમનું નામ અમર રાખવા માટે કોણે શું કરાવ્યું?

સાર—દરેક માણસે પોતાની ફરજ ખરા અંતઃકરણથી બજાવવી.

પાઠ ૧૮.

ફરતો=ચોગરદમ
કોટ=ઇંટોથી બાંધેલી ઉંચી જાડી મજબુત દિવાલ
કાબેલ=હોશિયાર
મિસ્તરી=મુખ્ય કડીઓ કે સલાટ
સુલતાન=મુસલમાન રાજા; બાદશાહ

અજાયબ તરેહનો=નવાઈ જેવો
દહાડાને અંતે=સાંજે
ચણતર=ચણવાનું કામ
ભેદ=છુપી વાત
હીકમત=યુક્તિ; તદબીર
બેઠકે=મુકામે
ઇલમ=જાદુ
બેશક=નક્કી; જરૂર
આળજી=કાલાવાલા
ઝારી=નાળચાવાળી લોટી
ઇલમી=જાદુગર; મંત્ર જાણનાર
નિર્ભય=ભય વગરનું
સ્થાન=ઠેકાણું
કબુલાત=વચન

સવાલ—અહમદશાહ કોણ હતો ? તેણે કયું શહેર વસાવ્યું ? કોટ બંધાતો હતો તે પાછો ઉખડી શા કારણથી જતો હતો ? ઉખડી જવાનું કારણ સુલતાનના જાણવામાં આવ્યું ત્યાર તેણે શું કર્યું ? માણેકનાથ કોણ ? અમદાવાદમાં તેની જગા હાલ ક્યાં છે ?

પાઠ ૧૯.

પ્રમાણિક=વાજબી રીતે ચાલનાર
કંટાળો=તીરસ્કાર
નામું ઠામું=લેણદેણનો હિસાબ
આડું અવળું=જુઠું
બાજવટાવ=બાજુ વગેરે
વટાવ=નુકસાની લેવી અથવા આપવી તે
દફતર=ચોપડા
ખિન્ન=દુઃખ; દીલગીર
સદ્બુદ્ધિ=સારી બુદ્ધિ
તત્કાળ=તરતજ
ફુલાતો=ખુશ થતો
અબે=એ
બનીઆ=વાણીઆ
ચલ બે=ચાલ
બતા=દેખાડ
કીધર=ક્યાં; કયે ઠેકાણે
આનાકાની=હા ના
ચાબુક=ચાબખો
ફેરવી તોળ=વાત ફેરવ
જીસકુ=જેને
પાગળ=મૂર્ખ
કરતો હરતો=કારભારી
સાખ=આબરૂ; વટ

સવાલ—છગનને દુકાનનું કામ જોઇ કંટાળો આવવાનું કારણ શું ? દુકાનમાં એક દિવસ શી બીના બની ? પટેલનો હિસાબ કેવી રીતે ગણ્યો ? થોડીવાર પછી બીજો શું બનાવ બન્યો ? તેનું પરિણામ શું આવ્યું ? મીઓ વાણીઆને મુકીને કેમ જતો રહ્યો ?

ગુમાસ્તાને શેઠે શા માટે કાઢી મૂક્યો ? શેઠની શાખ શાથી વધી ? ગુમાસ્તાને ઠગાઇનું શું ફળ મળ્યું ?

સાર—કોઇને પણ ઠગીને લેવાની દાનત રાખવી નહિ. કોઇની મશ્કરી કરવી નહિ. હંમેશાં પ્રમાણિકપણે ચાલવું.

પાઠ ૨૦.

ખરૂં કામ=વ્યાજબીકામ	ચીતરેલો નમુનો	શરમ=માન; સહે
છાતી ચલાવનાર=હિંમતવાન	મશ્કરી=મજાક	હાંસી=મજાક; મશ્કરી
કાને=સાંભળવાને	દાખલો=હિસાબ	છાપ=અસર
આર=ભમરડાની નીચે લોઢાની પાતળી સળી હોય છે તે	નિંદા=કોઇનું ભુંડું બોલવું તે	ચાહે=ઇચ્છે
અણબનાવ=મે બનાવ	મોઢું ઉતરી ગએલું=ઝંખવાએલો	ચાલ=રીતભાત; વર્તણુક
નકશો=ગામ કે દેશનો	કસુર=વાંક; ખામી; ભૂલ	કજીઓ=કંકાસ; ટંટો; ફિસાદ
	વંકાવું=મેળ ન રાખવો	દુર્ગુણ=અનીતિ

સવાલ—જયાનંદને જીવણરામ ચુનીલાલ અને મહેતાજીના છોકરા સાથે અણબનાવ થવાનું કારણ શું ? એમાં વાંક કોનો હતો ? જયાનંદના વખાણ મહેતાજીએ શા માટે કર્યાં ?

સાર—હંમેશાં વાજબી રીતે ચાલવું. કોઇની પણ શરમ રાખવી નહિ.

પાઠ ૨૧.

વક્રમાજીત=જીતાય નહિ એવો વિક્રમ	મેવાડ=ઉદેપુર એ રજપુસ્તાનમાં છે	વ્યવસ્થા=ગોઠવણ
અજીત=જીતાય નહિ એવો	છંદ=નઠારી ટેવ	પટાવતો=રાજ્યના મુખ્ય સરદારો
		ઠાર મારવું=જીવ લેવો

ધાવ=ધવરાવનાર બાઇ
દાવો=હક
રણવાસ=રાણીઓને રહેવાની જગા; જનાનખાનું
યોજના=કરવા
બાળહત્યા=બાળકને મારી નાખવું તે
નિર્દોષ=બીનગુનેહગાર; અપરાધ વિનાનો
દયાજનક=દયા ઉપજાવે એવા

પીગળ્યું=પોચું થયું; દયા આવી
ઘાતકી=ક્રૂર; નિર્દય
વર્ણન=બ્યાન; હકીકત
કલ્પાંત=ઘણું રડવું કકળવું તે; રડારોળ
રાજભક્ત=વફાદાર
કઠણ હૈયું=દયા વગરનું મન
હજામ=વાળંદ
આશરો=મદદ; સહાયતા

ભાળ=તપાસ; પત્તો
રક્ષણ=સંભાળ
જીવ્યું=જિંદગી
સાર્થક=સફળ
સર્વસ્વ=બધું
સુપરત=સોંપણું
ચર્ચાય=ફેલાય; પ્રસરે
પરિણામ=ફળ; છેવટ
હદવાળી=આખર કરી
પન્નું=એક જાતનું કીંમતી રત્ન

સવાલ—વિક્રમાજીતને શા માટે મારી નાખ્યો ? ઉદેસીંગ કોનો છોકરો ? ઉદેસીંગનો જીવ લેવાનું વનવીરે શા માટે ધાર્યું ? ઉદેસીંગનો બચાવ કેવી રીતે થયો ? પનાએ ઉદેસીંગને કોને સોંપ્યો ? શેઠે ઉદેસીંગને રાખવાનું કારણ શું ?

સાર—આપણી ફરજ ખરા અંતઃકરણપૂર્વક બજાવવી અને તે બજાવવામાં પાછી પાની કરવી નહિ.

પાઠ ૨૨

ઇલાકો=ઘણા જિલ્લા, એજન્સિ અને સંસ્થાન મળીને થએલો ગવર્નરના તાબાનો ભાગ
સૈકા=સો વરસનો કાળ

સુકાની=સુકાન ફેરવનાર
ગફલત=બેપરવા
ખડક=પાણીમાં ટેકરા જેવો પથ્થર
નિશ્ચિત=નક્કી; નિરધાર

બચવાનો=ઉગરવાનો
ઇરાદો=મનસુબો; વિચાર
નીમ્યો=નિમણુક કીધી
યુક્તિ=તદબીર; કળા; હિકમત
સંખ્યા=ગણતરી

માન્ય રાખી=કબુલ કરી
મોતને શરણે ગયા=મરી ગયા
આજીજી=કાલાવાલા
રાહ=વાટ; વાર
શિર=માથું
એકલદોકલ=એકલો
ચિંતા=ફીકર; ધાસ્તી
છાતી ભરાઈ આવી= રડવું આવ્યું
ઉત્તર=જવાબ
કબુલ કર્યું=માન્યું
સંસાર માંડયો નથી= બૈરી પરણ્યો નથી
કોડ=હોંસ; ઉમંગ
નિયમ=ઠરાવ
બાઝી=વળગી
આગ્રહ=હઠ; કાલાવાલા
છક=દિંગ; ચકિત
હડસેલી મૂકયો=ધક્કો મારી ફેંકી દીધો
બંધુ=ભાઇ
ધર્મ=ફરજ
બંધુધર્મ=ભાઇ તરીકેની ફરજ
સહીસલામત=સુખરૂપ
યોજના=ગોઠવણ

સવાલ—ગોવા ક્યાં છે ? ગોવામાં હાલ કોનું રાજ્ય છે ? પોર્ટુગીઝ લોકો ક્યાંના રહેવાસી ? વહાણ શાથી ખડક સાથે અથડાયું ? ખોરાક વધારે દિવસ ચલાવવા માટે નવા કપ્તાને શું યોજના કરી ? ચોથી ચિઠ્ઠીમાં કોનું નામ નીકળ્યું ? તે પાણીમાં પડયો કે નહિ ? નહિ પડવાનું કારણ શું ? એના ભાઇને પડવાની શા માટે રજા આપી ? તે મરી ગયો કે નહિ ?

સાર—ભાઇઓએ એક બીજાપર હેત રાખવું જોઇએ.

પાઠ ૨૩.

ચિત્રકળા=ચીતરવાની કળા; શીખવાની નિશાળ
ચિત્ર=છબી
ઉપરના=ઉપલા
ચિત્રકળા=ચિત્રકામ
શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ; સૌથી સરસ
તોલે=બરોબરીમાં
અદેખો=બીજાનું સારું જોઇ બળે એવો
સમાન=બરોબર
કીર્તિ=આબરૂ; માન
કલંક=એબ; બટ્ટો
અનેક=એકથી વધારે; ઘણા
ગપો=જુઠી વાતો
દિનપરદિન=દરરોજ
હરિફાઇ=બરોબરી;
નકલ=ઉતારો; કોપી
બળિયેલ=બીજાનું સારું જોઇ મનમાં બળે એવો

વખોડવું=ખોડ કાઢવી
વડાઇ=મોટાઇ; માન
જન્માષ્ટમી=શ્રાવણ વદ ૮; ગોકળ આઠમ; કૃષ્ણનો જન્મ દિવસ
અદેખાઇ=ઇર્ષા; વેર
પંચ=પાંચ અથવા તેથી વધારે માણસની મંડળી; વાંધો પતાવનાર લવાદ
કળા=હુન્નર; કસબ
કલ્પ્યો=કલ્પના કીધી; ધાર્યો
ટાપુ=બેટ
બાળા=છોકરી
સાંખી=ખમી; સહન કરી
શોભા=ખૂબસુરતી
શાંત થયું=નિરાંત વળી
દશા=હાલહવાલ; વલે
રૂબરૂ=હજુર
પીછી=ચીતરવાની કલમ
છુપી=છાની; ગુપ્ત
પીછી છુપી ન રહે=કામ જણાઇ આવે
ઠરાવ=નિશ્ચય
ચિત્રકાર=ચિતારો
બેદરકારી=બેપરવા
ઉત્તેજન=પુષ્ટિ; મદદ
ઉત્તેજનદાખલ=ઉત્તેજન માટે
અભિપ્રાય=વિચાર; મત
નિરાશા=નાઉમેદ
વીલે મોઢે=ફિક્કે ચહેરે; ઝંખવાણો પડીને
અદેખાઇનું મોં બાળો=અદેખાઇ ન કરો

સવાલ—ચિત્રશાળામાં શું શીખવાય છે? ઉપલા વર્ગમાં કેટલા વિદ્યાર્થી હતા? ચિત્રકળામાં કોણ હોશિયાર હતું? એની હોશિયારી જોઇ કોણ અદેખાઇ કરતું અને કોણ તેની બરોબરી કરવા માટે પ્રયત્ન કરતું? ત્રિભુવનની આબરૂને કલંક લગાડવા માટે કોણે શી યોજના કીધી? પ્રાણજીવનનો સ્વભાવ કેવો હતો? ચિત્રશાળામાં શી જાહેર ખબર ચોઢેલી હતી? દરેક ઇનામ મેળવવા માટે કેવી તરેહના ચિત્ર કાઢ્યાં? કોનું ચિત્ર સૌથી સારૂં હતું? ઇનામ કોને મળ્યું? એ ઇનામના રૂપીઆ કોને આપવામાં આવ્યા અને શા માટે? પ્રાણજીવનને નિશાળમાંથી શા માટે કાઢી મૂક્યો?

સાર—જે પોતાનું ભલું ચાહતા હોય તેમણે હમેશાં હરિફાઇ કરવી પણ અદેખાઇ કરવી નહિ.

પાઠ ૨૫.

સંન્યાસી=બ્રાહ્મણ સાધુ થએલો હોય તે
પ્રવાસે=મુસાફરીએ
સંધ્યાકાળ=સાંજ
નગર=શહેર
સરકારવાડો=રાજકુટુંબ અને રહેવાની જગા
વ્યાઘ્ર=વાઘ
ચર્મ=ચામડું
વ્યાઘ્રચર્મ=વાઘનું ચામડું
આરામ=વિસામો
રાજવાડો=રાજકુટુંબ અને રહેવાની જગા
ભાન=સમજ; અક્કલ
માર્ગે=રસ્તે
બોચી=ગરદન
એકાએક=ઓચિંતો; એકદમ
ગરબડ=શોરબકોર
સ્વામીજી=ગુરુજી
મુકામ=વાસ
પરંતુ=તોપણ
ઇશ્વરકૃપાથી=પરમેશ્વરની મહેરબાનીથી
સવાલ જવાબ=વાદ-વિવાદ
સંબંધ=બાબત; વિષે
અત્રે=અહીંઆં
સ્થિર=કાયમ; અચળ
ભેદ=તફાવત; ફેર; ફરક
આસન=બેસવાનું સાધન
રાતવાસો=રાત ગાળવી તે

સવાલ—સંન્યાસીએ ક્યાં મુકામ કર્યો? સરકારવાડાને શું સમજી મુકામ કીધો? સંન્યાસી રાજવાડાને ધર્મશાળા શા કારણથી કહેતો હતો?

સાર—આ દુનિયામાં આપણે મુસાફર જેવા છીએ.

પાઠ ૨૬.

નગરચર્ચા=શહેરમાં ફરી લોકોની હાલત તપાસવી તે
વેશે=પોશાકથી
અચ્છે હો=સારા છો
અબે=એ
તેરા ચલે=તારું ચાલે
માર ડાલીઓ=મારી નાખજે
પાદરી=ખ્રિસ્તી ધર્મનો બોધ કરનાર
ઉપદેશ=બોધ; શિખામણ
ભાષણ=વ્યાખ્યાન
પુરાણી=ઇશ્વર સંબંધી વાત વાંચનાર
કથા=ઇશ્વર સંબંધી વારતા
ફુલાયો=મગરૂર થયો
વાણી=બોલ

રસ=લહેજત; સ્વાદ
શ્રોતા=કથા સાંભળનાર
આંસુ ધારા વહે છે=રડે છે
ભાવિક=શ્રદ્ધાળુ; આસ્થાવાળાં
કોમળ=નાજુક

ફીકાં પડી ગયાં=ઝાંખા પડયાં; મોં ઉતરી ગયું; ઉદાસ થયાં
વતન=જાગીર
હક=માલકી; દાવો
દસ્તાવેજ=ખત; લખત
જાગીર=ઇનામમાં મળેલી જમીન

જપ્ત=કબજ
બંદેનવાજ=ગરીબપર મહેરબાની રાખનાર
તાંબાપતરાં=તામ્રપત્ર
પ્રસન્ન=ખુશ
કાયમ કરી આપ્યું=બહાલ રાખ્યું; મંજુર કીધું; કબુલ રાખ્યું

સવાલ—અકબર બાદશાહે નગરચર્ચામાં શું શું જોયું ? રાજાએ નગરચર્ચા શા માટે જોવી જોઇએ ? રાજાએ દેસાઇની જાગીર શા માટે કબુલ રાખી ? પુરાણી શાથી ફુલ્યો ? પાછળથી પુરાણી ફિક્કો કેમ પડયો ?

સાર—રાજાઓએ-અમલદારોએ વેશ બદલી નગરચર્ચા જોવી જોઇએ !

પાઠ ૨૮.

જિંદગી સુધી=મરતાં સુધી
સોદો=માલ
ભટકતો=રખડતો
ભાવ=કિંમત; મૂલ
રકઝક=તકરાર
મજલ=મુસાફરી
હેરાન=દુઃખી
ઘણે રસ્તે=ઘણે ઠેકાણે
બંદર=નદી કે દરીઆ કિનારે આવેલું શહેર કે જ્યાંથી ઘણો માલ આવ જા થતો હોય તે
રાન=જંગલ
પડપુછ=તપાસ
મફત=વગર પૈસે
ટંબાઇ=લટકાઇ

પાઠ ૨૯.

સોદાગર=વેપારી
લાગલું જ=તરત જ
તાલ=દાવ; લાગ
ઝિલાતો=ખમાતો; વેઠાતો
ગરાસીઓ=ઇનામી જમીનવાળો રજપુત
કરગરીને=કાલાવાલા ક-

રીને; આજીજી કરીને	સિંધુ=દરીઓ	અંતરમાં=મનમાં
પછડાવા=અફળાવા	સમાય=સમાવેશ થાય	જામે=ફેલાય; થાય
અતિશય=ઘણો	પૂર્ણ=પુરૂં	જગદીશે=પરમેશ્વરે
લોભે લક્ષણ જાય=લોભ કરવાથી આબરૂ જાય	નવ=નહિ	કરૂણા=મહેરબાની
	તૃપ્તિ=સંતોષ	ઘટતુ=લાયક
	તણી=ની; છટ્ઠી વિભક્તિનો પ્રત્યય	છતું=સીલકમાંનું
સરિતા=નદી		પાસનું=પાસેનું
નીર=પાણી	આશ=આશા	ખોય છે=ગુમાવે છે

સમજુતી—ઘણી નદીઓનું પાણી દરીઆમાં ભળે છે; તોપણ સમુદ્રનું પેટ ભરાતું નથી, તેમ લોભી માણસને પૈસો મળે છે તોપણ તે સંતોષ પામતો નથી. તેને પાંચ રૂપીઆ મળે છે તો તે દશની ઉમેદ રાખે છે. જેને જે લાયક હોય તેને તે પરમેશ્વરે મહેરબાની કરીને આપેલું હોય છે તે છતાં પણ લોભી માણસ લોભમાં ને લોભમાં પોતાની પાસે સીલકમાં હોય છે તે પણ ગુમાવે છે.

સવાલ—લોભીઆને કોણ ઓળખતું હતું? લોભીઆએ બીજે ગામથી માલ લાવવાનો ઠરાવ શા માટે કીધો? નાળિએર માટે એ ક્યાં ક્યાં ગયો અને શું શું જવાબ મળ્યા? લોભીઓ શાથી મરી ગયો?

સાર—અતિ લોભ એ પાપનું મૂળ છે.

પાઠ ૩૭.	રાજધાની=રાજાને રહેવાનું શહેર	શૂરો=શૂરવીર; બહાદુર
પ્રતાપરાણો=મેવાડનો રાજા		શરણે=તાબે
	તળેટી=પહાડના મૂળ આગળની જગા	ખેદ=દીલગીરી; અફસોસ
અસલ=જુની		કુળ=વંશ; ઓલાદ

કન્યા=કુંવારી છોકરી
પણ=બાધા; નિયમ
પુરતાં=જોઇએ તેટલાં
સાધન=સાહિત્ય
આરંભી=શરૂ કરી
પરાક્રમ=બહાદુરી
સેના=લશ્કર; ફોજ
તજવીજ=તપાસ
છુપે છુપે=છાને છાને
તૂટી પડતો=એકદમ હલ્લો કરતો
ખૂટતાં=ઓછાં થતાં
ગુફા=બખોલ
ધાસ્તી=ફીકર

ટળવળતા=ટળવળાટ કરતાં
ભાણું=જમવા માટે પીરસેલી થાળી
ધીરજ=સબુરી; શાંતિ
દુઃખની અંદર=દુઃખને વખતે; દુઃખમાં
જાસુસ=છુપી તપાસ રાખનાર; બાતમીદાર
ઠાઠ=ભપકો
જાળવી=સાચવી
દરજ્જો=હોદ્દો
લહાણું=કંઇ વહેંચવું તે
ધન્ય=શાબાશ

ગ્રંથકાર=પુસ્તક બનાવનાર
દોલત=પુંજી
ખાનદાન=ઉંચા કુળની
તંગી=તંગાસ; ખોટ
નિભાવ=ટકાવ
ખાતરી=ભરોસો
સોગન=કસમ
સ્વતંત્ર=છુટો
દેહ મૂકયો=મરી ગયો
દેશદાઝ=દેશ લાગણી; સ્વદેશાભિમાન

સવાલ—ઇ. સ. ૧૫૬૮ અને ૧૫૭૬માં શી બીના બની ? ઉદેસીંગ કયાં રહેતો હતો ? ત્યાં તેને શું શું દુઃખ વેઠવું પડયું ? એ દુઃખો એણે શા માટે વેઠયાં ? ઉદેપુર કોણે વસાવ્યું ? પ્રતાપ બીજે દેશ જવાનો શા માટે વિચાર કરતો હતો ? પ્રતાપને કોણે મદદ કરી અને શા માટે ? પ્રતાપને મદદ મળ્યા પછી તેણે શું કર્યું ? મરતી વખતે પ્રતાપનો જીવ કેમ અકળાતો હતો ? પ્રતાપને કયારે સંતોષ થયો ? ભામાશાને શા માટે શાબાશી ઘટે છે ?

સાર—પોતાના કુળની આબરૂ સાચવવા માટે ગમે તેટલું દુઃખ પડે તોપણ તે સહન કરવું. પણ આબરૂ જવા દેવી નહિ.

પાઠ ૩૧.

નિયમસર=નિયમ પ્રમાણે
વખતસર=વખત પ્રમાણે
ચઢતી=આબાદી
આધાર=આશરો
ગોટાળો=ગરબડ
પ્રયત્ન=ઘણી મહેનત
આરંભવું=શરૂ કરવું
ખલેલ=હરકત
ઠરાવેલા=નક્કી કરેલા
અમુક=ચોકસ
નડતર=અડચણ
મુદત=વખત
કાળજી=ખંત; ચેટક
ભંગ થાય=તૂટે
ગેરહાજર=હાજર નહિ તે
બહાના=ઓઠા
મુશ્કેલી=અડચણ
અણગમતી=નાપસંદ
બાબતો=વિષયો
કીમતી=અમૂલ્ય
નિયમિતપણે=મુકરર કરેલા નિયમ પ્રમાણે
આરામ=વિસામો
કોશીશ=યત્ન; મહેનત
ઊંધું વળે=બગડે; ખરાબ થાય
વહેવાર=કામકાજ
ખતરાજી=ગુસ્સો; કરડી નજર
અમૂલ્ય=ઘણોજ કીમતી
વર્તવાની=ચાલવાની
અગત્ય=જરૂર
કેળવણી લીધાથી=વિદ્યા ભણવાથી
સસ્તાં=સોંઘાં
અસુરા=મોડા
રાહ=વાટ

સવાલ—પોષણ તથા ચઢતીનો આધાર શાની ઉપર છે? કામ કરવાની કેટલી રીત છે અને તે કઈ કઈ? પહેલી રીતથી શું નુકશાન થાય? બીજું કામ ક્યારે શરૂ કરવું? વાયદા પ્રમાણે કામ પુરું કરવા માટે આપણે શું કરવું? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવાથી શો ફાયદો? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવામાં શું કીમતી ગણવું જોઈએ? આપણે નિશાળે મોડા જઈએ તેથી આપણા સિવાય બીજાને નુકશાન થાય ખરૂં? અને થાય તો તે શી રીતે? નાનપણમાં મોડું કરવાની ટેવ પડે તો મોટપણમાં શો ગેરલાભ થાય? નિયમ પ્રમાણે

વર્ષાની જરૂર શાથી જણાવામાં આવી ? શરમ ભરેલું ક્યારે કહેવાય ?

સાર—નિયમસર અને વખતસર કામ કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૩૨.		
માજી=જુના	તરૂણ=જુવાન	તેવી
સ્વર્ગવાસ થયો=ગુજરી ગયા	દાઝ=લાગણી; દયા	અટકાવ=બાધ
સંતાન=છોકરાં	પરીક્ષા=તોલ	છૂટ=રજા
હયાત=જીવતા	નૌકાશાસ્ત્ર=વહાણ ચલાવવાની કળા	પંથ=ધર્મનો માર્ગ
મમતી=પોતાની મરજી પ્રમાણે ચાલનાર	રક્ષક=રક્ષણ કરનાર	દેવલોક પામ્યા=ગુજરી ગયા
પાઠશાળા=ઉંચું જ્ઞાન આપનારી શાળા	સંપ્રદાય=ધર્મનો માર્ગ; પંથ	પ્રાર્થના=માગણી
પંડે=પોતે	મરદાની=પુરૂષને શોભે	પ્રસિદ્ધ=જાણીતા
		સલાહકાર=સલાહ આપનાર

સવાલ—હિંદના માજી શહેનશાહનું નામ શું ? એમનો જન્મ તથા સ્વર્ગવાસ ક્યારે થયો ? રાજમાતા એલેકઝાંડ્રાને ઓળખાવો. શહેનશાહ એડવર્ડના હાલમાં કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ હયાત છે ? માજી શહેનશાહમાં કઇ કઇ ઉંચી શકિતઓ હતી ? લશ્કરી સિપાઇના શા ધર્મ છે એ માજી શહેનશાહ કયા કારણથી જાણતા હતા ? મહારાજા એડવર્ડ શા તરીકે જગજાહેર છે ?

સાર—આપણી પાસે ઘણી દોલત તથા જાગીરો હોય તોપણ મોજમજા ને આળસમાં વખત ગુમાવવો નહિ

પાઠ ૩૩.		
ઠીંગણો=બટકો	દોષ=ગુનો, વાંક	પ્રશ્ન=સવાલ
વરવો=બેડોળ; કદરૂપો	ખોડ=ખાંપણ; ખામી	કાયર=હેરાન
	આતુર=ઇચ્છાવાળો	મુર્ખાઇ=બેવકુફાઇ

શેખી=પતરાજ	મુંગો=જેનાથી મોઢે બોલાય નહિ તે	કૃતિ=કરેલું તે; કામ
અન્યાય=ગેરઇન્સાફ	અવયવો=ભાગો	રચના=બનાવટ
લંગડો=પગે ખોડવાળો	ચલણ=સત્તા	સંપૂર્ણ=પુરેપુરું
બાડો=જેની આંખની કીકી ત્રાંસી હોય તે	ખોડખાંપણ=એબ	રૂપ=દેખાવ

સવાલ—કેશવલાલને હસવું કેમ આવ્યું? મોતીલાલે હસવા માટે ના કેમ કહી? કેશવલાલને શું દાખલો બતાવ્યો? મોતીલાલે શું કહ્યું? કેશવલાલે પોતાની ખાતરી કરવા માટે કોને પૂછ્યું? નિશાળમાં મહેતાજી પધારે ત્યારે કેવો વિવેક કરવો જોઇએ? મહેતાજીના મનમાં એજ પ્રશ્ન વિષે આજે વિચાર શા કારણથી આવ્યો? ખોડખાંપણ કે બુદ્ધિની ખામી હોય તેની મશ્કરી શા માટે ન કરવી તે સમજાવો. કઇ વાતમાં શરમાવું અને કઇ વાતમાં ન શરમાવું?

સાર—શરીરની ખોડ અથવા બુદ્ધિની ખામી જોઇ કોની મશ્કરી કરવી નહિ. કારણ કે એ પરમેશ્વરની મજાક કર્યા જેવું છે.

પાઠ ૩૪.

વિનોદી=આનંદી	શૂળી=ફાંસી	નામીચા
મૂળ=અસલ	વિદાય કર્યા=પાછા કાઢયા	ખડકી=ગોઠવી
હાજરજવાબી=વિચાર કરી તરતજ જવાબ આપે એવો	જહાંપનાહ=દુનિયાનું રક્ષણ કરનાર, પાદશાહ	બંદેનવાજ=ગરીબપર મહેરબાની રાખનાર
	નામદાર=પ્રખ્યાત;	બેઅદબી=અવિવેક
		સડક=દિંગ; છક

સવાલ—અકબર પાદશાહ ક્યારે ગેરવાજબી હુકમ કરતો? [illegible] હુકમ દેઈ કુ[illegible] ફેરવતો? પાદશાહે એક દિવસ શું

હુકમ કાઢ્યો ? શા કારણથી ? બીરબલ પાસે કોણ આવ્યા ? શૂળી જોવા માટે પાદશાહને શા માટે તેડી ગયો ? પાદશાહે કઇ કઇ ધાતુની શૂળી જોઇ ? તે જોઇ પાદશાહે શું પૂછ્યું ? બીરબલે શું જવાબ દીધો ? અકબરે પોતાનો હુકમ શા માટે ફેરવ્યો ?

સાર—દરેક માણસે સમયસૂચકતા વાપરી કામ કરવું.

પાઠ ૩૫.

કાનડી=કાનડાના રહેવાશી

દક્ષિણી=દક્ષિણના રહેવાસી

ગુજરાતી=ગુજરાતના રહેવાસી

કાઠિઆવાડી=કાઠિઆવાડના રહેવાસી

કચ્છી=કચ્છ પ્રાંતના રહેવાસી

શીઆ } સુન્ની } મુસલમાની ધર્મના પંથ છે

ચહેરો=મોંનો સફો; શિકલ

પહેરવેશ=પોશાક

રીતરિવાજ=ધારો

અનુસરતા=મળતાં

વર્ણ=જાત

ચોટલી=શિખા

જુલફાં=લટીઆ

સાફ=આખું; બધું

ચોરણો=પગે બેસતો અને જાંઘેથી પહોળો લેંઘો

કમ્મર=કેડ

ભેટ=કેડથી પગ સુધી લટકતું લુગડું વીંટાળવું તે

ઇજાર=સાંકડા પાયચાનો લેંઘો

ઘાઘરો=ફરતો ઘેરવાળો ચણીઓ

ઓઢણું=છોકરીનું ઓઢવાનું લુગડું

લાજ કાઢે છે=માથાપર ઓઢેલો છેડો મોઢાપર લાવે છે તે

સુરવાલ=પાટલુન

સદરો=ટુંકી બાંહેનું મોટું પહેરણ

કસ્તી=પારસી લોકો ઊનની વણેલી પાટી કંમરપર બાંધે છે તે; જનોઇ

નાતબહાર=બીજી નાતમાં

રિવાજ=ધારો

હાથેવાળો=વર કન્યાના હાથોહાથ મેળવીને

ખાંડું=કન્યાને માંડવે વરરાજા ન જતાં બે ધારવાળી તરવાર મોકલવામાં આવે છે તે

વિધવા=જેનો ધણી મરી ગયો હોય તે; રાંડેલી

હલકી વર્ણો=નીચ જાતો (કોળી, દુબળા વગેરે)

છુટ=રજા; પરવાનગી
છૂટ હોય છે=બાધ હોતો નથી
બાધ=હરકત; અડચણ
શબ=મુડદું
સગડી=બરજુ, પારસીના મુડદાં મૂકવાનો કુવો
બોલી=ભાષા
રોટી=રોટલી
ભક્કર=રોટલી
માટી=માંસ
બાકર=રોટલી

સવાલ—મુંબઈ ઇલાકામાં મુખ્ય વસ્તી કયા કયા લોકની છે? હિંદુઓના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય? મુસલમાનના કેટલા ભાગ પાડી શકાય? એ ભાગ શા ઉપરથી પડયા છે? એ ત્રણ જાતો ઓળખવાની નિશાની આપો. એ ત્રણે જાતોના રિવાજ સમજાવો. ગુજરાતમાં કયા લોકો દારૂ પીએ છે તથા માંસ ખાય છે? એ ત્રણે જાતનાં બૈરાં ઓળખવાની નિશાની આપો. બોલી વિષે કહેવત બોલો અને તેનો દાખલો આપો.

સાર—દેશ દેશના રીતરિવાજ તથા બોલી જુદી હોય છે.

પાઠ ૩૬.

વિશ્વામિત્ર=ગાધી રાજાના પુત્ર; સપ્ત ઋષિમાંના એક
વસિષ્ઠ=રામચંદ્રના ગુરૂ
જાણીતાં=પ્રખ્યાત
કુળગુરુ=રાજગોર; પુરો[હિત
મૃગ્યા=શિકાર
આશ્રમ=મઠ
આવકાર=આદરમાન
વાનીનું=વસ્તુનું
કામધેનું=મનમાં ધારેલી વસ્તુ આપનાર ગાય
માગણી=માગું
બળાત્કારે=જોર જુલમથી
અગણિત=ઘણાજ,
વીર=યોદ્ધા
તપોબળ=તપ વડે જે શક્તિ મળે છે તે
રાજબળ=રાજ વડે જે શક્તિ મળે છે તે
વિસાત=ગણત્રી
પદવી=હોદ્દો
રાજપાટ=રાજગાદી
ભારે તપ=ઘણી તપશ્ચર્યા
ભૂલથાપ=ભૂલાવો
ભંગ=નાશ
બ્રહ્મર્ષિ=બ્રાહ્મણ ઋષિ થયો હોય તે

રાજર્ષિ=રાજાએ માન્ય કરેલા ઋષિ

નિર્મળ=ચોકખું

સિદ્ધિ=મેળવવાને મુશ્કેલ એવી વસ્તુ છે કે શક્તિ (એ આઠ પ્રકારની ગણાય છે (અણિમા, મહિમા, ગરિમા, લઘિમા, પ્રાપ્તિ, પ્રાકામ્ય, ઇશિત્વ, વશિત્વ)

સવાલ—વિશ્વામિત્ર કોણ હતા ? એ ઋષિ શીરીતે થયા ! વિશ્વામિત્રને કઇ પદવી મેળવવાની ઇચ્છા થઇ અને શા ઉપરથી ? વિશ્વામિત્રની વાત કહો.

સાર—(૧) ઘણી મહેનત કરવાથી ધારેલી વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે. (૨) જેનામાં ક્રોધ અને માનની ઇચ્છા હોય છે તેનામાં સારા ગુણ આવતા નથી.

પાઠ ૩૭.

ખસેડવા=દૂર કરવા

વિઘ્ન=હરકત; અડચણ

કામ હાથ પર લે છે=કામની શરૂઆત કરે છે

કાયર=નાહિંમતવાન

અમર=મરે નહિ એવું;

પરવા=દરકાર; [કાળજી

આગ્રહ=મંડયા રહેવું તે; ફરી ફરીને કરવું તે

ઠાર મારીશ=જીવતો મારી નાખીશ

ફ્રાન્સ=યુરોપ ખંડની પશ્ચિમમાં એક દેશ છે

ઇંજનેર=બાંધકામ જાણનાર

સંયોગીભૂમિ=બે મોટા જમીનના ભાગને સાંધનારો જમીનનો સાંકડો ભાગ

પાધરાં=સીધાં

નહેર=નદીમાંથી પાણી લઈ જવા માટે ખોદેલો ખાડો

છાતી=હિંમત

મહાભારત=ઘણું કઠણ

ખ્યાલ=વિચાર

બેશક=નક્કી

સીધી=હબસી નામે એક જાતના લોક

તોડ=નિકાલ

ફેડયાં=દૂર કીધાં

તરીકે=ગણીને; માનીને

અગર=અથવા

ગુલામગીરી=જબરજસ્તીથી ગુલામ કરવાનો રિવાજ

સફળ થયો=પાર પડયો

એક સામટા=એકદમ

ગુલામ=વેચાતો લીધેલો ચાકર

સવાલ—બાયલો તથા હિંમતવાન કોને કહેવો ? કયા કયા માણસો હિંમતવાન થયા અને તેમણે શું શું કામો કર્યાં તેમને શું શું હરકતો નડી ? ગુલામો વેચવાનો ધંધો કોણે બંધ કરાવ્યો ? ગુલામગીરી કયા સનમાં બંધ થઇ ?

સાર—જે કામ આરંભવું તે પુરૂં થતાં સુધી છોડવું નહિ ને હિંમત હારવી નહિ

પાઠ ૩૮.

પટરાણી=રાજાની મુખ્ય રાણી
કાં=કેમ
પરોવાયું=લાગ્યું
ચાતક } એક જાતનાં
ચકવા } પક્ષી
પ્રતિદિન=હંમેશાં
ખર=ગધેડો
ઘુવડ=એક જાતનું પક્ષી (એનો દેખાવ ઘણો કદરૂપો હોય છે. એનાથી દિવસે દેખાતું નથી.)
નિજ=પોતાનો
વાસ=રહેઠાણ
નિજવાસ=પોતાનો મુકામ
હરાયો=હરામનો; પાર-
કાનો
વતન=જાગીર
જતન=રક્ષણ
ગુંજામાં=ગજવામાં
દી=દિવસ
બે=બિક; ભો
આકળા=ગાભરા
શેતરંજ=બુદ્ધિબળ ની રમત
દીનાનાથ=ગરીબનો ધણી; પરમેશ્વર
પડ=કઠડો; દાવપેચ
લહાવો=ઓરીઓ
શૂર=શૂરાતન; બહાદુરી
પડશે તેવા દેવાશે=જેવું દુ:ખ પડશે તેનો તેવો ઇલાજ થશે
જુદ્ધ=યુદ્ધ; લડાઇ
હઠ=જીદ્દી આડાઇ
દાવો=હક
રણવાસ=જનાનખાનું
રણસંગ્રામ=લડાઇ; જુદ્ધ
સિંહણ=સિંહની માદા
પાણી=બળ; જોર
બાણ=તીર
ચોટ=દાવ
ભાગ્યે=જવલ્લે; ક્વચિત
કાચી=ઓછી; થોડી
ખીલાને જોરે=ધણીની હુંફથી
પલોટાવું=અનુભવ લેવો
વિદ્યા=હુનર; કળા
ખાળો=અટકાવ
હારે=સાથે
જશ=કીર્તિ; આબરૂ
કાળજાં ફાડશે=પેટમાં ધારકો પડશે
શમી=મટી; દૂર થઇ

સવાલ—પ્રતાપસિંહ શા કારણથી ઉદાસ હતા? કોને ચિંતા હોય અને કોને નહોય? એ વિષે ડાહ્યા કવિઓ શું કહે છે? રાણી અને પ્રતાપસિંહ વચ્ચે શું શું વાદવિવાદ થયા?

સાર—વણિઆણીએ ધણીના હુકમને તાબે થવું.

પાઠ ૪૦.	ઉંચે ઊડવાના સાંચા=બલુન	પ્રતિબંબ=કાચ કે પાણીમાં દેખાતી સામી છબી
છાંટાએ=જરાપણ	આતુરતા=બેતેજારી	જાગીર=કામના બદલામાં મળેલી જમીન.
ઉદ્ધત=ગમે તેમ ચાલનાર	હોજ=પાણીની મોટી ટાંકી	
હજુરી=પાસે રહેનાર નોકર		

સવાલ—અક્કલબાજખામાં અક્કલ કેટલી હતી? એની અક્કલની વાત કહો.

સાર—ઉપરીઓ અવિચારી હોય ત્યારે તાબાના માણસોએ સમયસૂચકતા વાપરી કામ કરવું.

પાઠ ૪૧.	માંડીને=ગોઠવીને	ફેરા=આંટા; ચક્કર
મધરાત=વચલી રાત; રાતના બાર વાગતાનો વખત	પથારી=બિછાનું	છાતીવાળા=હિંમતવાન
ફેરણી=ચોકી, ફેરી; રોન	રૂંધાઇ=ગુંગળાઇ	અણીશુદ્ધ=વગર ઇજાએ
ધાંટા=બૂમ	તાજો વા=ચોકખી હવા	જોખમ=સંકટ
ફડાફડ=ફડફડ	જાગૃતિ=ભાન, શુદ્ધિ	સૂંઢ=કપડાંની નળી
બંબાવાળા=બંબો રાખનાર	લાગ=દાવ; વગ	આંકડી=ખેંચીને પાડવાનું ઓજાર
નીસરણી=સીડી	વાડાની ભીંત=વંડો	ગોટાળો=હરકત
	પાધરોજ=તરતજ	ઓલવાઇ=બુઝાઇ
	હડસેલો=ધક્કા	
	બૂજતાં=કાંપતાં	

સવાલ—રાત્રે સિપાઇઓ કેમ ફરતા હતા ? તેઓના જોવામાં શું આવ્યું અને તેઓએ શું કર્યું ? સુથારના ભાઇબંધે કેટલા માણસના જીવ બચાવ્યા અને શી રીતે ? કયા કયા માણસના જીવ બચાવ્યા ?

સાર—મિત્રને આફતની વખતે મદદ કરવી, એ આપણી ફરજ છે.

પાઠ ૪૨.

મૃગજળ=ઝાંઝવાનું પાણી (ખરૂં પાણી નહિ પણ હવાના તપવાથી દેખાતું પાણી)
કરડા=સખત
પાધર=સપાટ
પ્રદેશ=મોટો દેશ
વિચિત્ર=તરેહવાર
દેખાવ=ભાસ
આબેહુબ=મૂળને પુરેપુરો મળતો
ભર ઉનાળામાં=ફાગણ ચૈત્રમાં
ભાસ=દેખાવ
ખારાઘોડા=એ વીરમગામની પાસે ગામ છે. (અહીં વરાગડું મીઠું પાકે છે)
માહીતગાર=જાણીતા
મિનારા=બુરજ
ઘુમટ=અર્ધગોળ શિખરવાળું ઢાંકણ, છત્રીના ઉપલા ભાગ જેવો દેખાવ
ભોમીઓ=જાણીતો
ચકિત=સ્તબ્ધ; દિંગ
પ્રવાસી=મુસાફર

સવાલ—મૃગજળ તે શું ? તેથી લોકો કેમ ભુલાય છે ? કયા લોકો મૃગજળને ઓળખી શકે છે ? મૃગજળને લીધે કેવા કેવા દેખાવ માલમ પડે છે ? મૃગજળ તથા એને લીધે જે દેખાવો દેખાય છે તેનું કારણ સમજાવો. મૃગજળ ક્યાં ક્યાં દેખાય છે અને ક્યારે દેખાય છે.

સાર—મૃગજળ એ ખરેખરૂં પાણી નથી, પણ હવાના તપવાથી મેદાનમાં અથવા રેતીના રણમાં મૃગજળ દેખાય છે. આ આ દુનિયા મૃગજળના જેવી છે, કારણ મૃગજળને લીધે ખરા દેખાવો ન હોવા છતાં દેખાય છે તેમજ દુનિયા આપણને દેખાય છે.

પાઠ ૪૩.

મહિમા=મોટાઈ
ગુફા=બખોલ
કોહલું=ફાડી ખાનારૂં જનાવર
સૂઝી આવ્યો=માલમ પડયો
આંતર્યો=ઘેર્યો, કબજે કર્યો
માથાથી પગ સુધી=ઘણીજ
ઝાળ=ગુસ્સો; ક્રોધ
લાલચોળ=રાતા
નાલાયક=બદમાસ
અબઘડી=હમણાં ને હમણાં
કુઈ=નાનો કુવો
ડોકીઉં=ડોકું
ગર્જના=ગડગડાટ
ઘોસ=સામો અવાજ
બાથ ભીડવી=સામા થવું
પાણી ભરે છે=હિસાબમાં નથી; ઉતરતું છે

સવાલ—દુર્દાંતસિંહ પોતાનું ગુજરાન શાથી ચલાવતો ? રોજ કેટલા પશુ મારતો હતો ? બધા પશુઓએ મળી શું વિચાર કીધો ? કોહલાએ શું યુક્તિ વાપરી ?

સાર—(૧) બુદ્ધિ આગળ જોર કંઈ વિસાતમાં નથી. (૨) શેરને માથે સવાશેર હોય છે માટે અહંકાર કરવો નહિ.

પાઠ ૪૪.

નળ=લોઢા કે ચિનાઈ માટીના ભુંગળાં
જન્મારામાં=જિંદગીમાં
ઠેર ઠેર=ઠેકાણે ટેકાણે
ટાંકી=હોજ
જવલ્લેજ=ભાગ્યેજ
તીકમ=જમીન ખોદવાનું ઓજાર જેની એક ધાર કોદાળી જેવી ને બીજી શંકવાકારની હોય છે
છીણી=ધાતુ કાપવાનું ધારવાળું લોઢાનું ઓજાર; લાકડા ફાડવાના કામમાં પણ આવે છે
પેચ=આંટો
સકાવો=કોક; ચકલી
ટોટી=નળની ખોલી
દડદડ=ધડધડ
સુધરાઈ ખાતું=મ્યુનિસિપાલિટી
જંગી=ઘણી મોટી
સગવડ=જોગવાઈ
વરાળયંત્ર=વરાળથી ચાલતો સંચો
જોડાણ=સંધાન
આગ=લાહે
બોધ=જ્ઞાન; સમજ

સવાલ—શહેરમાં મીઠું પાણી નળ વાટે ક્યાંથી આવે છે ? એ ટાંકીઓ ઉંચી બાંધવાનું કારણ શું ? નળનું જોડાણ શી રીતે કરે છે તે સમજાવો. મીઠા પાણીના નળથી શો લાભ ? નદીના મુખ આગળ કુવા નહિ ગાળવાનું કારણ શું ?

સાર—પાણી વગેરે પ્રવાહી પદાર્થ જેટલી ઊંચાઇએથી આવે તેટલી ઉંચાઇએ ચઢી શકે છે. મતલબ કે પ્રવાહી છે પદાર્થોમાં સરખી સપાટીમાં રહેવાનો ગુણ છે.

પાઠ ૪૫.

તંદુરસ્તી=સુખાકારી આરોગ્યતા
સબળ=મજબુત
બિમારી=રોગ; વ્યાધિ
મરડો=પેટમાં દુઃખીને ઝાડો થવાનો રોગ
સંગ્રહણી=વારે વારે ઝાડા થવાનો રોગ
અભાવ=અરૂચી; અપ્રીતિ
વિદાય થયા=ગયા
મધુરૂં મધુરૂં=જરા જરા
શોખ=ઇચ્છા; પ્રીતિ
ખુલાસો=સમાધાન
ખાટલે પડેલાં=માંદા; બિમાર
લાગણી=દાઝ; દયા
ચાંપતા=તરત; લાગલા
કાસળ=મૂળ; જડ
ભર=ગીચ; ઘણી
ઉકરડા=છાણ મૂત્ર વગેરે કોહવડાવવાની જગા
જાજરૂ=સંડાસ
થાળું=મથાળું; કુવાના ઉપર છોબંધ ઢાળ પડતું બાંધેલું હોય છે તે
ગંદકી=ગોજવાડ
મરી=ઉતરી
જંતુ=નાના જીવડાં
કોઢ=ઢોર બાંધવાની જગા

સવાલ—ગામમાં મરણનું પ્રમાણ વધ્યું ત્યારે કોણે કોની મારફત તપાસ કરાવી ? ગામના લોકો કયા કયા રોગથી પીડાતા હતા ? સાહેબે એ શાથી જાણ્યું ? ગામમાં રોગના મૂળનું કારણ શું હતું ? સાહેબે રોગનું મૂળ કારણ જે પાણી તે બાબત શું શું હકીકત કહી ? પાણી સ્વચ્છ કરવાની કેટલી ને કઇ કઇ રીત છે ?

દૂધ સ્વચ્છ રાખવા માટે શું શું ભલામણ કરી ? પાણી તથા દૂધમાં હવા ચૂસવાનો ગુણ છે કે નહિ હોય તો દાખલો આપી સમજાવો.

સાર—સ્વચ્છ હવા, સ્વચ્છ પાણી તથા સ્વચ્છ ખોરાકનો ઉપયોગ કરવાથી રોગ થવાની ધાસ્તી રહેલી નથી, માટે ઉપરની ત્રણુબાબતો પર ખાસ કાળજી રાખવી.

પાઠ ૪૭.

વર્તણુક=ચાલચલગત
પ્રમુખપદ=સભાના ઉપરીની જગા.
હજુર=આગળ
રજુ=મોજુદ
પરવડતી=અનુકૂળ આવતી
તરદી=મહેનત
વૈતરૂ=સખત મજુરી
મીઠું મરચું ભભરાવીને=વાત વધારીને
સુગંધ=સારીવાસ;ખુશબો
દુર્ગંધ=નઠારીવાસ
ઘોર=બિહામણી
ગાંડપણુ=ગાંડપણું મુર્ખાઈ
પોષણુ=ગુજરાન
નભીએ=ટકીએ
આવેશ=ક્રોધ
અસર=લાગણી
ટૂટાર થયા=અસલ સ્થિતિમાં આવ્યા
આરોગ્ય=તંદુરસ્ત
જાતમહેનત=શરીરની મહેનત
નિભાવ=ગુજારો

સવાલ—હાથ, પગ, જીભ, દાંત, નાક, કાન એ દરેક શું શું કામ કરે છે તે કહો. પેટ શું કામ કરે છે તે કહો. મગજ શું કામ કરે છે ? બધા અવયવોએ કામ કરવું બંધ કીધું તેથી શું પરિણામ આવ્યું ? આપણુને એક બીજાની મદદની જરૂર છે તે દાખલો આપી સમજાવો, (જવાબ પાઠ ૬.)

સાર—આ દુનિયાનો આધાર એક બીજાની મદદ પર રહેલો છે.

પાઠ ૪૮.

દેલવાડા=દેવળવાડા; આબુ પર્વત ઉપરના
દહેરાંનો ભાગ
પ્રેમ=આસ્થા; શ્રદ્ધા
કુંભારીઆ=એઆરાસુર પર્વત ઉપર છે
પાલિતાણા=કાઠિઆવાડમાં શેત્રંજા પર્વત

પાસે શહેર છે

ગીરનાર=કાઠીઆવાડમાં મોટો પર્વત છે

રળિઆમણું=સુંદર

જૈન=શ્રાવક

પરધર્મ=બીજો ધર્મ

બાંધણી=બાંધકામ

નકશી=કોતરકામ કોતરણી

સુગમ=સહેલું; સુતરૂં

માઇલ=પોણો ગાઉ

વાહનો=ગાડી ઘોડા વગેરે બેસવાનાં સાધનો

છાવણી=લશ્કરનો મુકામ

રમણિય=સુંદર

આરસપહાણ=સંગેમરમર; એક જાતનો ચળકતો પત્થર

અણુહીલવાડ=પાટણ; એ સરસ્વતી નદીને કાંઠે રાજધાનીનું શહેર હતું; એ વનરાજ ચાવડાએ ઇ. સ. ૭૪૬માં અણુહિલ ભરવાડના નામથી વસાવ્યું હતું

શિખર=ટોચ

આદિનાથ=જૈન ધર્મ સ્થાપનાર પહેલા તીર્થંકર

કાબેલ=હોશિયાર

કોતરણી=કોતરકામ; નકશી

રોજ=એક દિવસનો પગાર

શોભા=દેખાવ

દેરાણી=દીયરની વહુ

જેઠાણી=જેઠની વહુ; વરના મોટાભાઇની વહુ

ધ્યાન ખેંચે=મોહ પમાડે; અજાયબ કરે

ગભારો=દેવળના જે ઘુમટવાળા ભાગમાં મૂર્તિ હોય છે તે

દેરાસર=દહેરૂં

બારીક=ઝીણાં

બીબું=છાપ

સભા મંડપ=દહેરાની અંદરનો આવેલો વિશાળ ભાગ

નેમિનાથ=જૈન ધર્મના ૨૨માં તીર્થંકર

વિસ્મય=અજાયબ નવાઇ

નિર્જીવ=જીવ વગરની

પ્રવીણ=હોશિયાર

રાણકપુર=એ રજપુતસ્થાનમાં છે.

સવાલ—કયા લોકોને ધર્મ પર આસ્થા ઘણી હોય છે ? કયા લોકો ધર્મના કામમાં પુષ્કળ પૈસા ખરચે છે ? જૈન લોકોમાં જોવા લાયક દહેરાં કયાં છે ? આબુ જવું હોય તો શી રીતે જવાય ? રાણકપુર

ક્યાં છે ? વિમળશા, તેજપાળ, વસ્તુપાળને ઓળખાવો. એમણે ક્યાં દેહેરાં બાંધ્યાં ? સરસ દહેરાં ક્યાં છે ? આદિનાથ અને નેમિનાથ કોણ ? કયું કોતરકામ બહુ વખાણવા લાયક છે ? જેઓએ એ દહેરાં જોયાં છે તેઓ આ દેશ માટે શું અભિપ્રાય આપે છે ?

સાર—ધર્મનાં કાર્યો કરવાં જેથી નામ અમર રહે.

થોડી મુદત માટે ધીરેલું નાણું

કરવા વગેરે સંબંધી જે વિદ્યા તે

પાઠ ૫૦.

પરાક્રમી=સમર્થ; જોરાવર; શૂરવીર
પરદુ:ખભંજન=પારકાનું દુ:ખ કાપનાર
શેખી=મેજી
ઉદાર=મોટા મનનો
શ્લોક=છંદ, બે કે ચાર ચરણની કવિતા
સ્મરણશક્તિ=યાદદાસ્તી
કમાણી=પેદાશ; રળતર
મતલબ=સાર
વડવા=બાપદાદા
ઉછીનું=રગર વ્યાજે
પુરાવો=સાબીતી
બનાવટી=ખોટો
સ્તબ્ધ=દિંગ; ચકિત
સાબીત=ખરૂં
પ્રપંચ=તરકટ
શિરામણ=નાસ્તો
હાશ=થાકીને વિશ્રાંતિ લેતી વખત બોલે છે તે
રાજવહીવટ=રાજકારભાર
વૈદકશાસ્ત્ર=રોગ પારખવા તેના ઓસડ
ડાંગ=જાડી મજબુત લાકડી
ઉગામી=ઉઠાવી
પાંહે=પાસે
નીચા=ઇન્સાફ
ફાંહી=ફાંસી; શૂળી
હાનિ=બગાડ; નુકશાન
હાચે હાચું=ખરેખરૂં
કારે=ક્યારે
અમૃત બરાબર=ગુણકારી

સવાલ—ભોજ રાજા ક્યા વંશના ? એ વિક્રમ પછી થયા કે પહેલાં ? એના વખતમાં ગુજરાતમાં કયો રાજા હતો ? ભોજરાજા શાને માટે પ્રખ્યાત થઇ ગયો ? ભોજરાજા વિષે શું કહેવામાં આવે છે ? એની સભામાં પંડિતોએ શો પ્રપંચ કર્યો ? એ પંડિતોના માથાનો

કોણ મળ્યો ? તેણે શું કીધું ? રાજાએ તેને કેટલું ઈનામ આપ્યું ? ભોજરાજા નગરચર્યા જોવા કેમ નીકળતો હતો ? ભોજરાજા શાથી ખૂશ થયા ?

સાર—(૧) દરેક માણસે વિદ્વાનને માન આપવું (૨) ગરીબોના ઉપર દયા રાખવી

પાઠ ૫૧.	સંચો	વાઢકાપનું=નસ્તરનું
તાણુ=તંગાસ	નર્યા=નિરોગી; રોગ વગરના	ગુણદોષ=ફાયદા ગેર-ફાયદા
બનાશ=ભેજ		
પુરણી=પુરાણુ	પહેલું સુખ તે જાતે નર્યા=પહેલું સુખ તે જાતે નિરોગી	ઔષધ=ઓસડ; દવા
કારીગર=કામ કરનાર		ખનીજ=ખીણમાંથી ખોદી કાઢેલો પદાર્થ
ધમણુ=વા ફુંકવાનો		

(જે પદાર્થ ભોંયમાંથી ખોદી કાઢવામાં આવે છે તે ખનીજ પદાર્થ કહેવાય છે)

ખજાનો=ભંડાર	ગુસ	આબાદ=સુખી
રુહગૃહસ્થ=સારો મા-	તરીકે=માફક; પેઠે	

સવાલ—ગામ વસાવવામાં કોની કોની જરૂર પડે ? ગામમાં કોની ઘણી જરૂર પડે છે ?

પાઠ ૫૨.	ત્યાગ=છોડવું તે	વાનો તથા વહાણુ હંકારવાનો ધંધો કરનાર
નામાંકિત=પ્રખ્યાત	ભયંકર=ખમાય નહિ એવા; સખત	
હસ્તિનાપુર=એ દિલ્હીની પાસે હતું		
	પ્રતિજ્ઞા=બાધા; પણ	કાંતિ=ખૂબસુરતી
પેઢી=ઓલાદ; વંશ	રૂપવાન=ખૂબસુરત	પાંડવ=પાંડુ રાજાના છોકરા
સ્વાર્થ=પોતાની મતલબ	માછી=માછલાં પકડ-	

યોજનગંધા=સત્યવતી; વ્યાસની માતા
ઉત્કંઠા=આતુરતા
માગું=માગણી
ગંભીર=ઘણી ભારે
ભયાનક=પાળી ન શકાય
બ્રહ્મચારી=કુંવારા [તેવી રહેવાનું વ્રત પાળનાર
કોલ=વચન
કૌરવ=કુરુરાજાના કુળમાં ઉત્પન્ન થએલા; ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરા

સવાલ—હસ્તિનાપુર ક્યાં હતું? હસ્તિનાપુરમાં કોની ગાદી હતી? શંતનુ રાજાનું લગ્ન કોની સાથે થયું હતું? તેને કેટલા છોકરા થયા હતા? બધા જીવતા હતા? સૌથી નાના છોકરાનું નામ શું? પાછળથી તેનું નામ શું પડ્યું? અને શા કારણથી? શંતનુ રાજા દિન પર દિન કેમ સુકાવા લાગ્યા? ભીષ્મ પિતાને માટે કેવી કેવી પ્રતિજ્ઞા લીધી?

સાર—માબાપની મરજી સાચવવાને ગમે તેટલું દુઃખ પડે તે સહન કરવું.

પાઠ ૫૨.

સોમનાથ=પ્રભાસપાટણ
અફ્ગાનીસ્તાન=અફ્ગાન લોકનો દેશ
ગીજની=અફ્ગાનીસ્તાનનું મુખ્ય શહેર
ઇસલામી=મુસલમાની
વેરાન=ઉજડ
દ્રવ્ય=પૈસા
મંદિર=દેવળ
રત્ન=હીરા, મોતી, માણેક વગેરે કીમતી જવાહીર
નટ=નાચ કરનાર
નૃત્ય=નાચ
ખ્યાતિ=કીર્તિ; નામના
ખંડન કરવું=ભાંગવું
પંજાબ=પાંચ નદી વચ્ચેનો મુલક
જમાવ્યું=એકઠું કર્યું
કૂચ કરી=મુકામ ઉઠાવ્યો
રણ=રેતીનું મેદાન
જંગી=તોપની બારી
તાકાત=બળ; જોર
મરણીઆ=મરવાની દરકાર વગરના
ખુનરેજી=કતલ
નામના=ખ્યાતિ; કીર્તિ
કબર=ઘોર
વિસારે પડયાં=ભૂલી ગયાં
આગ્રા=હિંદુસ્તાનમાં જમના નદી પર શહેર છે.
ચાલુક્ય=સોલંકી
અદ્યાપિ=આજ પણ
પણ=બાધા

સવાલ—મહમદ ગીજની કયાનો પાદશાહ ? તેણે હિંદપર કેટલી સ્વારી કરી ? સ્વારી કરવાનો મુખ્ય ઇરાદો શું હતો ? સોમનાથ મહાદેવનું વર્ણન કરો. મહમદ કયાં થઇ સોમનાથ આવ્યો ? તેણે શું કીધું ? પૈસા ન લેતાં મહમુદે મૂર્તિ શા માટે ભાંગી ? મૂર્તિના કકડા તથા કમાડનું શું કીધું ? સોમનાથનું દહેરૂં કયા રાજાએ સમરાવ્યું ?

પાઠ ૫૪.

સુરત=તાપી નદીને ડાબે કાંઠે આવેલું શહેર
પ્રસિદ્ધ=જાણીતું
મુખ્ય=મોટું
ખુદ=પોતાનો
નામીચું=પ્રખ્યાત
બારૂં=વહાણુ લંગારવાની જગો
મલબાર કાંઠો=મદ્રાસ ઇલાકાનો પશ્ચિમ કિનારો
સત્તા=હુકુમત
જહાંગીર=અકબરનો છોકરો
સત્કાર=આદરમાન
કાફલો=ટોળું
હુદત=હિંમત
અગ્નિનૌકા=ઝટ સળગી ઉઠે એવા પદાર્થ ભરેલા હોય અને દુશ્મનના વહાણને ભેરવીને સળગાવી મૂકવાને આંકડીઓ હોય એવું વહાણ
સ્થિતિ=હાલત
કોલકરાર-બોલી
કોઠી=માલ ભરવાની મોટી વખાર
બીજ=મૂળ; શરૂઆત
સર્વત્ર=સઘળે; બધે
મથક=મુખ્ય સાધન
વલંદા=ડચ; હોલાંડ દેશના રહેવાસી
શિવાજી=મરાઠા વંશનો સ્થાપનાર
બંદુકની ગોળી=છરા
નિશાની=એંધાણી
ચઢતી કળા=આબાદી
અરસામાં=દરમિઆનમાં

સવાલ—સુરત કઇ નદીપર છે ? એ શહેરમાં ધંધો રોજગાર ચલાવવાને કઇ કઇ યુરોપી પ્રજા આવી હતી ? સુરતમાં કઇ પ્રજા પહેલ વહેલી આવી હતી ? સુરતમાં અંગ્રેજોને કોણે હરકત કરી ?

શું હરકત કરી ? સુંવાળી આગળ કોને કોને કોની સાથે લડાઇ થઇ હતી ? અંગ્રેજોને સુરતમાં કોઠી બાંધવાની રજા કોણે અપાવી ? કયા સનમાં અંગ્રેજોએ કોઠી બાંધી ? (ઇ. સ. ૧૬૧૨)

અંગ્રેજી સત્તાનું બીજ કયારથી રોપાયું ? અંગ્રેજોની કોઠી હાલ છે કે નહિ ? શિવાજીએ સુરત કયા સનમાં લુટયું ? અંગ્રેજોએ પોતાનું મથક શા કારણથી બદલ્યું ? પછી કયાં કીધું ?

પાઠ ૫૬.	શરણાગત=આશરે આવેલા	વિખુટો=જુદો
પૂર્વે=પહેલાં	યજ્ઞ=હોમ	ખાતર=માટે
આર્યાવર્તમાં=વિંધ્યા અને હિમાલયની વચ્ચેનો પ્રદેશ	પડખામાં=પાસામાં; બાજુમાં	વિરોધ=ઉલટાપણું
યાને=અથવા	ક્રૂર=ઘાતકી	ધર્મજ્ઞ=ફરજ જાણનાર
રક્ષણ=બચાવ	રક્ષા=બચાવ	ઇંદ્ર=દેવોનો રાજા
અસંખ્ય=ગણી ન શકાય એટલી; ઘણા	આહાર=ખોરાક	અખંડ=આખું; સાજું
	તોલ=બરાબર	ધાઇને=દોડીને
		વાટ=રાહ

સાર—જબરાએ નબળાનું રક્ષણ કરવું.

પાઠ ૫૮.	સતી=પાતવ્રત ધર્મ પાળનાર સ્ત્રી; પતિવ્રતા	સંપૂર્ણ=પુરેપુરી
કૈસરેહિંદ=એ નામનો ઇલકાબ	સંભવ=આશા	આચરણ=ચાલચલગત
		અવસ્થા=હાલત

સલાહ=અનુમતિ;સંમતિ
પ્રયાસ=મહેનત
નિષ્ઠા=ભાવ; આસ્થા
વિધવા=જેનો ધણી મરી ગયો હોય એવી સ્ત્રી; રાંડેલી સ્ત્રી
યાદગીરી=નામના. કીર્તિ
દબદબા ભરેલી=ઠાઠ-વાળી, ભપકાવાળી
સભ્યતા=સલુકાઇ
ઘાયલ=જખમી
પરગજુ=પરોપકારી
બુજ=કદર; પિછાણ
ભાષા=બોલી
મમતા=ચાહના; માયા
મુનસી=શિક્ષક
હસ્તક=તાબામાં
ઢંઢેરો=સરકારી જાહેર નામું
પદ=પદવી
ખેદ=દીલગીરી
વિસ્તાર=ફેલાવો
પૂજ્યભાવથી=પવિત્ર લાગણીથી

સવાલ—મહારાણી વિક્ટોરીઆએ ક્યાંથી ક્યાં સુધી કેટલાં વરસ રાજ્ય કર્યું? મહારાણીનો જન્મ કયા સનમાં થયો હતો? કેટલા વરસની ઉંમરે કયા સનમાં ગાદીએ બેઠાં હતાં? એમના પિતાજીનું નામ શું? એમનું લગ્ન કોની જોડે થયું હતું? મહારાણી કયા સનમાં વિધવાં થયાં? મહારાણી હિંદુસ્તાની ભાષા જાણતા હતા કે નહિ? કંપની કનેથી કારભાર મહારાણીના હાથમાં કયા સનમાં આવ્યો? ૧૮૮૭માં શું બનાવ બન્યો? મહારાણીનું નામ હાલમાં શા માટે યાદ કરવામાં આવે છે?

ચોથી ચોપડીનો "ડિકટેશન શિક્ષક" ત્રણ આના.

બીજા ભાગના અર્થ.

પાઠ ૬૦.

અશોક=ચંદ્રગુપ્તના દીકરાનો દીકરો
યદુકુળ=એ કુળનો મૂળ સ્થાપનાર યદુ નામે રાજા હતો તે ઉપરથી એ નામ પડ્યું છે.
દ્વારકા=કાઠિઆવાડના વાયવ્ય ખુણામાં શહેર છે. એ હાલ ગાયકવાડ સરકારને તાબે છે.

એમાં રણછોડજીની મૂર્તિ છે.
યુનાન દેશ=યુરોપખંડની દક્ષિણમાં દેશ છે તે
ઇ. સ. પૂ=ઇસ્વી સન પહેલાં
નિરાધાર=આધાર વગરના; ગરીબ
દવાખાના=હોસ્પિતાલો
ધોરી=સરીયામ
ચોતરા=ચબુતરા
આશ્રય=મદદ; ઉત્તેજન
સ્થંભો=થાંભલા
મૂળતત્વે=જે મુદ્દા કે સિદ્ધાંતોપર ધર્મ રચાયો હોય તે
લિપિ=લખેલી ભાષા
મુખ્યત્વે=ઘણું કરીને
હિંસા=હત્યા; ખૂન
શ્રમણો=સાધુઓ
રૂડાઉ=ખર્ચાળ
હિત=ભલું; કલ્યાણ
મત=એકાદો ધર્મ; માર્ગ
આગ્રહ=બળાત્કાર;દબાણ
વૃત્તાંત=હકીકત
લાડી=વહુ
લંકા=સિંહલદ્વીપ;હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં બેટ છે
સંગમ=નાની નદી મોટી નદીને જે જગાએ મળે છે તે જગો
પૌત્ર=છોકરાનો છોકરો
પુરાણ=હિંદુઓના એ નામના જુના ગ્રંથો

સવાલ—બૌધધર્મને કયા રાજાએ આશ્રય આપ્યો હતો? ચંદ્રગુપ્ત અને અશોક કયા વંશના? તેમની રાજધાની ક્યાં હતી? અશોકે પોતાની રૈયતના ભલાને માટે શું શું યોજના કરી? ગીરનારના લેખ માં શું લખેલું છે? લંકાની લાડી અને ઘોઘાનો વર એ કહેવત શા ઉપરથી પડી?

પાઠ ૬૧.
વંશજો=વંશમાં જન્મેલા
ખંડેર=ભાંગી પડેલી ઇમારતો
ગુર્જર દ=ગુજરાત
નીડર=બીએ નહિ એવો; હિંમતવાન
વચની=બોલેલું પાળનાર
ભાટ=એક જાતના બ્રાહ્મણ; ખરા ખોટા વખાણ કરનાર
પટાવતો=રાજના મુખ્ય સરદારો
કતલ=કાપાકાપી
પડાવ=મુકામ

મરણીઆ થઇ=યાહોમ કરી; ઝંપાવી
ગર્ભવંતી=બે જીવવાળી; દહાડાવાળી
સમય વિચારીને=સમય સૂચકતા વાપરીને
નિર્ભય=બીક વગર
રણભૂમિ=લડાઇનીજગો; રણક્ષેત્ર
યાહોમ કરીને=મરણીઆ થઇને
ઝૂઝીને=જુસ્સાથી લડીને

સવાલ—અશોકના પછી કેટલે વરસે મૌર્યવંશના રાજાઓની સત્તા ઉડી ? ત્યારપછી પરદેશી રાજાઓનો અમલ કેટલાં વરસ રહ્યો ? તેમાં કયા રાજાઓ બળવાન થયા ? ક્ષત્રપ પછી ગુજરાત કયા વંશના રાજાઓના હાથમાં આવ્યું ? ગુપ્ત વંશ પછી કયો વંશ થયો ? વલભી વંશની રાજધાનીનું શહેર કયું ? અને તે કયાં હતું ? વલભી વંશ કેટલા વરસ ચાલ્યો ? વલભી વંશનો નાશ શી રીતે થયો ? વલભી રાજાઓ જાતના કોણ હતા ? ગુજરાત નામ શા ઉપરથી પડયું ? વલભી વંશ પછી કયા વંશનું રાજ થયું ? તેની રાજધાની કયા નગરમાં હતી ? ૬૯૬ માં શો બનાવ બન્યો ? એ બનાવ બનવાનું કારણ શું ? ભુવડ અને જયશિખર વચ્ચેની લડાઇનું વર્ણન કરો. રૂપસુંદરી કોણ ? તેને જંગલમાં કોણ તેડી ગયું અને શા માટે ?

પાઠ ૬૨.

વનરાજ=જયશિખરનો છોકરો
દેખરેખ=તપાસ
મૂળરાજ=રાજનો છોકરો એ મૂળ નક્ષત્રમાં જન્મ્યો હતો.
શ્રેષ્ઠ=સૌથી સારો
પુખ્ત ઉંમર=સમજણી ઉંમર; અઢાર વરસની ઉંમર
કદાવર=ઉંચો ને ભરાઉ
શામળો=કાળો
શ્રીસ્થળ=સિદ્ધપુર એ સરસ્વતી નદીને કાંઠે છે
ત્રાસ=ડર; ધાક; કંટાળો
જુનાગઢ=ગીરનાર પર્વતની પાસે શહેર છે હાલ એમાં બાબી વંશના મુસલમાન રાજાનું રાજ્ય છે.

ખાલસા=જપ્ત	ભાલ=ધોળકા તથા ધં-	હજાર મહાદેવની મૂર્તિ
સતી થવું=ધણીના	ધુકા તાલુકાનો તથા	હતી તેથી એવું નામ
મુડદા સાથે જીવતા	કાઠિઆવાડનો કેટલોક	પાડયું હતું
બળી મરવું તે	ભાગ	દંતકથા=મોઢેથી ચાલતી
આણ=દુવાઇ; હુકમ	સહસ્ત્રલિંગ તળાવ=એ	ખરી ખોટી વાત
શૈવ=શિવનો	નામનું પાટણમાં	બાધ=હરકત
	તળાવ હતું એનાપર	વૃત્તિ=ભાવ; ઇચ્છા

સવાલ—વનરાજ નામ શાથી પડયું? વનરાજે પોતાના બાપનું રાજ્ય શી રીતે પાછું મેળવ્યું? વનરાજે કયું શહેર વસાવ્યું? એવું પડવાનું કારણ શું? ચાવડા વંશનો છેલ્લો રાજા કોણ અને તેને કેટલા છોકરા હતા? ચાવડા વંશ પછી કયો વંશ થયો? એ વંશના પહેલા રાજાનું નામ શું? એણે રાજ્ય શી રીતે મેળવ્યું? મૂળ-રાજ નામ શા ઉપરથી પડયું? એની મા, બાપ તથા દાદાનું નામ કહો. સોલંકી વંશ કયાંથી કયાં સુધી કેટલા વરસ ચાલ્યો? સોલંકી વંશમાં કયો શ્રેષ્ઠ રાજા થયો? સિદ્ધરાજના બાપનું તથા માનું નામ શું? મીનળદેવીએ શું બંધાવ્યું અને કયાં તથા કયારે? સિદ્ધરાજના શરીરનું વર્ણન કરો. બર્બર કોણ? સિદ્ધરાજે તેને શા માટે હરાવ્યો?

જુનાગઢના રાજા સાથે લડાઇ થવાનું કારણ શું? એ લડાઇ કેટલા વરસ ચાલી અને શું પરિણામ આવ્યું? રાણકદેવીની ઓળખાણ આપો. યશોવર્મા કયાનો રાજા તથા કયા વંશનો? માળવાના રાજા સાથે કેટલા વરસ સુધી લડાઇ ચાલી અને તેનું પરિણામ શું આવ્યું? સિદ્ધરાજે કયા કયા રાજાને હરાવ્યા અને કયા કયા મુલક ખાલસા કર્યા? સિદ્ધરાજ નિર્દય હતો એ તમે શા ઉપરથી કહો છો.

રૂદ્રમાળ ક્યાં છે તથા શું છે ? એ કોણે બંધાવ્યું તથા કોણે પુરૂં કરાવ્યું ? શ્રીસ્થળનું બીજું નામ શું અને એવું નામ પાડવાનું કારણ શું ? સિદ્ધરાજે ક્યાં ક્યાં બાંધકામો કરાવ્યાં ? સિદ્ધરાજ ભણેલો હતો કે નહિ ? સિદ્ધરાજે કેટલા વરસ રાજ કર્યું ને કયા સનમાં મરી ગયો ? તમે શા ઉપરથી કહો છો કે અણહીલવાડની ગાદીપર સિદ્ધરાજ જેવો રાજા થયો નથી ? એનો જન્મ કયા સનમાં અને ક્યાં થયો હતો ?

સાર—જર જોરૂ અને જમીન એ ત્રણે કજીયાના મૂળ છે. મતલબ કે એ ત્રણને માટેજ લડાઇઓ થાય છે.

પાઠ ૬૩.	પાટનગર=રાજનગર; રાજધાની	અઘટિત=અયોગ્ય
ઉમરાવ=અમીર	બેગમ=બાદશાહની સ્ત્રી	આફત=દુઃખ
યોદ્ધો=લડવૈયો	આગલાણુ=નાશકની પાસે ડુંગર છે.	ઝપાઝપી=મારામારી
અલાઉદ્દીન=ખીલજી વંશનો બીજો બાદશાહ	દીપી=શોભી, ખીલી	કાવ્ય=કવિતાનું પુસ્તક
		દુરાચરણી=ખરાબ ચાલનો

સવાલ—વાઘેલા વંશનો રાજા કોણ ? કરણઘેલા પાસેથી કોણે રાજ લીધું ને કયા સનમાં ? કરણની કઇ રાણી ખૂબસુરત હતી ? કૌલાદેવી કોની બેગમ થઇ ? કૌલાદેવીની છોકરીનું નામ શું ? તે કોની સાથે પરણી ? કરણનું મોત શી રીતે થયું ?

પાઠ ૬૪.	અંતઃકરણ=મન; દીલ	કાસળ=મૂળ
બંડ=હુલ્લડ; બળવો	ઘોર કર્મ=ઘાતકી કામ	સરહદ=સીમા; છેડો; છેવટની હદ
લડવૈયા=યોદ્ધા	વાટપાડુ=રસ્તો રોકી લૂંટનાર	વસુલાત=મહેસુલ
પશ્ચાત્તાપ=પસ્તાવો		

બેશ=સારી; ઉમદા	ખમાન	ઓરસ=મેળા
પ્રવાહ=વહેણ	વણકરો=વણનાર	ઘોર=પાપી
સુશોભિત=સારી શોભા	ઉમદા=સરસ	

સવાલ—ગુજરાતનો કયો સુબો સ્વતંત્ર થઇ ગયો ? તેણે પોતાનું નામ શું રાખ્યું ? મુજફ્ફરશાહના પુત્રનું નામ શું ? વસુલાત ઉઘરાવવાની રીત કોણે બાંધી ? અહમદશાહના વખતમાં પ્રજા સુખી હતી કે નહિ ? અહમદશાહે કયું શહેર વસાવ્યું ? તેને હાલ શું કહે છે ? હાથમતી એ શું છે ? તેનો પ્રવાહ શા માટે બદલ્યો ? શહેરની દોલત તથા આબાદી વધારવાને શું પ્રયત્ન કીધો ? અહમદશાહનો અમલ કયાંથી કયાં સુધી હતો ? અહમદશાહની કબર કયાં છે ?

પાઠ ૬૫.	વાર વખણાય છે.	શાળાઓ
મોજીલો=આનંદી	જગત ભૂશિર=જગત પોઇંટ, એ દ્વારકા પાસે છે.	બેટ=એ દ્વારકાની પાસે છે.
જામ=મુસલમાન રાજાના વંશનું નામ છે		શ્રીમંત=પૈસાદાર
બેગડો=બે ગઢ જીતનાર	ચાંચીઆ=દરીઆમાં લૂટ કરનાર	ફરદોશ=આંબાવાડી
ફીતુર=હુલડ; બંડ		અમરાઇ=આંબાવાડી
દામ=કરબ	ખાલસા=જપ્ત	ઠાઠ=ભપકો; દબદબો
શિરોહી=ગુજરાતની ઉત્તરમાં છે ત્યાંની તર-	પ્રતાપ=કીર્તિ	વાજીંત્ર=વાજાં
	મુસાફરખાનાં=ધર્મ-	ઉસ્તાદ=ગુરૂ

સવાલ—મહમદશાહ બીજો કોની સાથે પરણ્યો હતો ? બેગડો નામ શાથી પડયું ? કયા કયા બે ગઢ જીત્યા ? કેટલા વરસની ઉંમરે ગાદીએ બેઠો ? ગીરનારની પડોશમાં કયું શહેર વસાવ્યું ? કયા કયા રાજાઓને હરાવ્યા ? ૧૪૮૨માં શું બનાવ બન્યો ? દરીઆની

લડાઇમાં કોને કોને હરાવ્યા? મહેમદાવાદ કોણે વસાવ્યું? બમ-શીઓ કુવો ક્યાં છે? મહમદશાહને ક્યાં દાટ્યો છે? મહમુદે લોકો-પયોગી શું કામો કીધાં? મુસલમાન પાદશાહોમાં સિદ્ધરાજ જેવો કયો પાદશાહ થયો?

પાઠ ૬૬.

સર=તાબે	ટકી શકાય=ટક્કર લઇ શકાય	કવાડ સરકારની રાજ-ધાનીનું શહેર છે.
લગામ=સત્તા	ખંભાત=મહી નદીના મુખ આગળ શહેર છે. હાલ એમાં મુસ-લમાની રાજ્ય છે.	હવાલે=તાબે
હસ્તક=તાબામાં	ફતેહ=જીત	મગરૂર=અહંકારી
વશ=તાબે	વડોદરા=વિશ્વામિત્રી નદીનાં કાંઠાપર ગાય-	આપઘાત=પોતાને હાથે પોતાનો જીવ કાઢવો તે
બચાવી=પચાવી		અંત=છેડો
કર=વેરો		
દર=ભાવ		
બક્ષ્યા=ભેટ કર્યાં		

સવાલ—મહમદ બેગડા પછી કયો પ્રખ્યાત પાદશાહ થઇ ગયો? તેણે શું કીધું? બહાદુરશાહ કયા બે જબરા શત્રુને જીતી શક્યો નહિ? ઇતિમાદખાન કોણ અને તેણે શું કીધું? ગુજરાતનો છેલ્લો મુસલમાન પાદશાહ કોણ? તેની પાસેથી ગુજરાત કોણે જીત્યું?

પાઠ ૬૭.

આબુ=ગુજરાતની ઉત્ત-રમાં પર્વત છે.	ધર	ગંજી=ઘાસનો ઢગલો
ઘટા=ભરાવ	વાદળાં=આભલાં	ભિજી=ભિનાઇ; ભિનું થઇ
ચમકારા=ઝળકારા	નાળચું=નળી	બંધાઇ જાય છે=ઠરી જાય છે.
શું પડું=તાકછાનું નાનું	ધુમસ=ધુમાડા જેવી વરાળ એને ઓસ કે દવ પણ કહે છે	કરા=આકાશમાંથી પાણી

ના બંધાએલા કાંકરા પડે છે તે	ઝાકળ=ઠંડીના જોરથી હવામાં વરાળનું	પાણી થવું તે; ઓસ; ઠાર

સવાલ—વરાળ, વાદળાં, ધુમસ, ઝાકળ અને વરસાદ એટલે શું તે સમજાવો. આખુ કયાં છે? સવારે ધુમસ જેવું શું દેખાય છે? ધુમસ અને ધુમાડામાં ફેર શું? પાણીની વરાળ શી રીતે થાય છે તે પ્રયોગ કરી બતાવો. વરાળ કેટલી રીતે થઇ શકે છે? પાણીવાળી જગા ગણાવો. વાદળાં શેનાં બને છે?

પાઠ ૬૮.	વાનું લુગડું	સ્ટીમર
ભેગા થયેલા=મળી ગયેલા	સપાટી=હરકોઇ પદાર્થનો ઉપલો ભાગ	ફેરો=આંટો; ચક્કર
સઢ=વહાણના કુવા સાથે બાંધેલું પવન ભર-	આગબોટ=વરાળથી ચાલતું મોટું વહાણ;	આરપાર=એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી

સવાલ—પૃથ્વીનો આકાર કેવો છે? પૃથ્વી ગોળ છે તેનાં કારણ ગણાવો. પૃથ્વીના ફરવાથી શું થાય છે? પૃથ્વી ફરે છે કે સૂરજ તે પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. પૃથ્વીનો એક ફેરો કેટલા વખતમાં પુરો થાય છે? પૃથ્વી જે ધરીપર ફરે છે તે ધરી કેટલા મૈલની હોવી જોઇએ? પૃથ્વીને ખરેખરી ધરી છે? આપણી આંખે સુરજ ફરતો દેખાય છે તેનું કારણ શું? છોકરાઓ ગોળાકારમાં ફરે છે ત્યારે ઘરો ફરે છે કે છોકરાઓ ફરે છે?

પાઠ ૬૯.	સ્થિતિ=હાલત	
અંતરે=છેટે	ગતિ=ચાલ	વાર્ષિક=વરસની
મોકસ=સુકરર	જ્યોત=બળતો કાકડો	

સવાલ—દહાડો ને રાત કોના ફરવાથી થાય છે? પૃથ્વી કઇ દિશામાંથી કઇ દિશામાં ફરે છે? દહાડોને રાત સરખા થવાનું કારણ શું? વરસમાં કેટલા દિવસ દહાડો ને રાત સરખા હોય છે અને તે દિવસ કયાં?

પાઠ ૭૦.

અગાશી=ધાબુ
કરાંઠી=કપાસ; તુવેર વગેરેના સુકા છોડ
ખુપરાં=સુકાં ઠુંઠાં
કાઢા=નીક
કાંસ=પાણી જવાનો માર્ગ; નીક
ટેટી=ખડબુચ
ખરીફ=ચોમાસામાં વવાતાં ધાન્ય
વાવણી=રોપણી
કરપી દે છે=રાંપડી ફેરવે છે.
નીંદી=ઉખેડી
હેલી=ચાલુ વરસાદ
વળે છે=થાય છે
ખાકસર=ઓછલો
તીડ=ખેતરને નુકશાન કરનારૂં તપખિરીઆ રંગનું જીવડું
ધમાલ=ભીડ; ધાંધલ
રવિપાક=શિઆળુ પાક
કડબ=જુવારના સુકા સાંઠા
સરકારધારાના=મહેસુલના
ખરે=ભોંયપર પડે
ધરે=ચોળે
તંબોળ=પાન
ધરે=પહેરે; ઓઢે
શાલ=ઉનનું કીમતી લુગડું
ફાટે=ચીરા પડે
ઘટે=ઓછા થાય
ભલીભાત=સારી રીતે
જળ ઉંડા જાવ=પાણી સુકાઇને ઓછું થાય
પામે=મળે; આવે
ગુણવાન=ફાયદાવાળા ગુણકારી
હોજ=પાણીની ટાંકી
લાગ=લાગે
ચંદન=સુખડ, કેસર વગેરેને ઘસીને લચકા જેવું બનાવે છે તે
મીઠા=મધુર
વણતોલ=ધણોજ
ખાસું=મજાનું
ડુબાડુબ=ડુબી ગયેલી
ઉચારે=બોલે
મલાર=રાગનું નામ છે
ખેતીકાર=ખેડુત
ચંપેલી, જુઇ, જાય } એક જાતનાં સફેદ ફુલ
ચંપા=પીળા રંગનું સુગંધીદાર ફુલ
ભલાં=સારાં
ફુલાય=મોટા થાય; ખીલે

માટ=માટે	હિંચોળા=હીંચકા
ચાખડીઓ=પાવડીઓ	ખાટ=ખાટલો

સવાલ—ઉનાળામાં ખેડુતો શું શું કામ કરે છે? ઉનાળામાં ગામડાના લોકો શહેરમાં શું લાવે છે? ચોમાસામાં ખેડુતો શું કામ કરે છે? ખેડુતને મહેનતનું ફળ ક્યારે મળે છે અને ક્યારે મળતું નથી? શિયાળામાં શું કામ કરે છે? શિઆળામાં શું શું વેચવા આવે છે?

કવિતાની સમજુતી.

શિઆળામાં ઠંડો પવન વાય છે, પાંદડાં ખરી પડે છે અને ઘઉં પાકે છે, ગોળ થાય છે કપાસ અને કઠોળ પાકે છે લોકો શરીરે તેલ ચોળે છે. અને પાન ખાય છે. (૧) શરીરે ડગલા પહેરે છે. શાલ ઓઢે, ગરીબ માણસના પગ અને ગાલ ફાટી જાય છે. શિઆળામાં દહાડો નાનો થાય છે અને રાત મોટી થાય છે અને શરીરમાં સારી રીતે (સારો ખોરાક ખાવાથી) જોર આવે છે.(૨) ઉનાળામાં પાણી ઉંડા જતાં રહે છે (ઓછાં થાય છે.) નદી અને સરોવરનાં પાણી પણ ઓછાં થાય છે. સઘળી વનસ્પતિને નવાં પાંદડાં આવે છે, અને સારા ગુણવાળાં કેસુડાંનાં ફુલ પણ થાય છે. (૩) ઉનાળામાં પાણીના કુંડ, ફુવારા ને બાગ સારા લાગે છે. ચંદન અને વીંજણા વહાલા લાગે છે, કારણ કે તેથી ઠંડક મળે છે, કોયલ મધુર શબ્દ બોલે છે. અને તાપ ઘણોજ પડે છે. (૪) વરસાદની ઋતુ ઘણી મજાની લાગે છે. દુનિયા પાણીમાં ડુબેલી દેખાય છે મતલબ કે બધેજ પાણી પાણી થઇ રહે છે, લોકો મલાર રાગ ગાય છે ને ખેડુતો ખેતરમાં વાવ કરે છે. (૫) ચંપા, ચંપેલી, જુઇ, જાય અને ગુલાબના ફુલ

સારાં ખીલે છે. ચોમાસામાં સુખને માટે છત્રીઓ, પાવડી, હીંચકા ને ખાટલા હોય છે. (૬)

પાઠ ૭૧.

સલામતી=હથિયાર નમાવી સલામ આપવી તે
અધિકાર=હોદ્દો; સત્તા
ઉપરી=અમલદાર; અધિકારી
કમિશનર=પ્રાંતનો મુખ્ય અધિકારી
ગવર્નર=ઇલાકાનો મુખ્ય અધિકારી
માહીતી=સમજ
રેલ=પૂર
સિંધુ=સિંધ પ્રાંતમાં મોટામાં મોટી નદી છે તે
ભેજવાળી=શરદીવાળી
નાશક અને ત્ર્યંબક=નાશક જીલ્લામાં ગોદાવરીના મૂળ આગળ એ શહેર છે.
જળધોધ=પાણીનું જોસબંધ ઉપરથી પડવું તે
રોગિષ્ટ=રોગવાળી
વિભાગ=ભાગના ભાગ
દેશીરાજ્ય=દેશી રાજાનો મુલક
મહાબળેશ્વર=મુંબઇ ઇલાકામાં હવા ખાવાનું ઠેકાણું છે.
પુના=પુના જિલ્લામાં મુળામુઠા નદીપર શહેર છે. (એમાં પેશવાની રાજધાની હતી પુનાના પાન વખણાય છે.)
મંડપ=સભા
કાયદા=કાનુન; ધારા
મંત્રી=પ્રધાન; વજીર
મોટી અદાલત=હાઇકોર્ટ
ન્યાયાધીશો=ઇન્સાફ કરનાર અમલદારો; જડજો
ડિરેક્ટર=ઇલાકાનો કેળવણી ખાતાનો વડો અધિકારી
બેશક=નક્કી

સવાલ—મુંબઇ ઇલાકાના કેટલા ભાગ કરેલા છે અને તે ક્યા ક્યા? એ દરેક ભાગના ઉપરીને શું કહે છે? એ ચાર ભાગ સિવાય બીજો ક્યો જુદો વિભાગ છે? તેના ઉપરીને શું કહે છે? ગુજરાત ક્યા વિભાગમાં આવ્યો? મુંબઇ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં મોટાં દેશી રાજ્ય છે? સૌથી મોટું ક્યું દેશી રાજ્ય છે? ઇલાકાનો ઉપરી કોણ? તેની નીમણૂક

કોણ કરે છે તથા તે કેટલા વરસ સુધી એ ઓદ્ધાપર રહે છે ? ગવર્નર સાહેબ શિયાળામાં ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં કયાં રહે છે ? મુંબઇ ઇલાકાની રાજધાનીનું શહેર કયું ? ગવર્નરને મદદ કરવાને કેટલાં મંડળ છે અને તે દરેક મંડળનું નામ શું ? કયું મંડળ મુંબઇ સરકારના નામથી ઓળખાય છે? કારભારી મંડળમાં કેટલા કારભારીઓ હોય છે ? એ કારભારી મંડળના હાથ નીચે કેટલા પ્રધાનો હોય છે? ન્યાયખાતાનો વહીવટ કોણ ચલાવે છે ? ડિરેક્ટર એટલે શું ? ઇલાકામાં કયાં કયાં ખાતાં હોય છે અને દરેક ખાતાના ઉપરી અમલદારને શું કહે છે ? તેઓ કોના તાબામાં હોય છે ? મુંબઇ ઇલાકામાં કેટલા પ્રાંત છે અને તે કયા કયા ?

પાઠ ૭૨.

હાથ આવ્યો=તાબામાં આવ્યો
ઉતારૂ=મુસાફર
ફાંટા=શાખા
મીલો=કાપડ વણવાનાં કારખાનાં
કારખાનાં=કામ કરવાની મોટી જગો
ગીરદી=ભીડ
લક્ષાધિપતિ=લાખો રૂપીઆના ધણી
મિનારા=બુરજ; ટાવર
વૈભવ=સુખનાં સાધન
થાનક=સ્થાન; ઠેકાણું
ત્રિકોણાકાર=ત્રણ ખુણાનો ઘાટ
બારૂ=વહાણ આગબોટ લંગારવાની જગા; બંદર
કરોડપતિ=કરોડ રૂપીઆના ધણી
દાણ=જકાત
વણાટ=વણવાનું કામ
તાર=તાંતણા
ત્રણ તાર=સુતરાઉ; રેશમી ને કસબી વણાટ
ખોડાં=લંગડાં; અશક્ત
પાંજરાપોળ=અશક્ત ઢોરોને રાખવાની જગા
સહિત=સાથે
દેવસ્થાન=દહેરૂં
છાવણી=લશ્કરને રહેવાની જગા
ગોરૂં લશ્કર=સોલજરોનું લશ્કર
રોજો=કબર
કોલેજ=પાઠશાળા; ઊંચું જ્ઞાન આપવાની મોટી

નિશાળ	બાઇ ગણતાં જમીનનું	ક્ષેત્રફળ
વિસ્તાર=લંબાઇ પહો-	જે માપ આવે તે;	

સવાલ—મુંબઇ બેટ અંગ્રેજ સરકારને ક્યારે અને કેવી રીતે મળ્યો ? અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછી શું સુધારા થયા ? મુંબઇનું વર્ણન કરો. મુંબઇ નામ પડવાનું કારણ તથા તેનો અર્થ કહો. મુંબઇનો આકાર કેવો છે ? એનો વિસ્તાર કેટલો છે ? કેટલા માણસની હાલ વસ્તી છે ? મુંબઇ ઇલાકામાં પહેલા નંબરનું બંદર કયું ? હિંદુસ્તાનમાં વેપાર રોજગારની બાબતમાં કયું શહેર ચઢિઆતું છે ? મુંબઈ ઇલાકામાં બીજા નંબરનું શહેર કયું ? મુંબઇ ઇલાકાનાં મોટાં શહેરોનાં નામ કહો. અમદાવાદ કોણે વસાવ્યું અને કયા સનમાં ? અમદાવાદની પડતી શા કારણથી થઇ હતી ? ચઢતી ક્યારથી થઇ ? અમદાવાદ અસલથી શાને માટે પ્રખ્યાત છે ? અમદાવાદને માટે શું કહેવાય છે ? અમદાવાદ શહેરમાં જોવા લાયક જગાઓ કઇ કઇ છે ? અમદાવાદ કઇ નદીને કાંઠે છે ? અમદાવાદનું શું વખણાય છે ?

પાઠ ૭૩.

જંબુસર=ભરૂચ જિલ્લામાં કસ્બો છે

રેલવે=લોઢાની સડકનો રસ્તો

ઢાઢર=નદી છે (રેવાકાંઠાના ડુંગરમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે)

ઝોએઝોબ=ઝોએઝોબા

પોઠી=માલ લાદેલો બળદ

વણજાર=પોઠીનું ટોળું

પેંઠ=મહારાષ્ટ્રમાં દેશી રાજ્ય છે (અહીંની પાઘડી વખણાય છે)

પંજો=પાટો

પોરબંદર=સુદામાપુરી (એ કાઠિઆવાડમાં છે)

વીરમગામ=અમદાવાદ જિલ્લામાં શહેર છે. (અહીંઆ મુનસર તળાવ જોવા લાયક છે)

ડીસા=એ પાલણપુર એજંશિમાં શહેર છે
વેપારી માર્ગ=માલ લઇ જવા લાવવાનો રસ્તો
કાફલો=જથ્થો; ટોળું
થરાદ=પાલણપુર એજન્સિમાં છે.
નગરપારકર=સિંધની દક્ષિણમાં થરપારકર જિલ્લાનો તાલુકો છે

સવાલ—જંબુસરથી પાલેજ શી રીતે જવાય? પાલેજથી સુરત શી રીતે જવાય ને વચ્ચે કયા કયા સ્ટેશનો આવે? સુરતથી પૂર્વ તરફ કઇ રેલવે જાય છે અને તે કયાં સુધી જાય છે? સુરતથી મુંબઇ જવું હોય તો કઇ રેલવેમાં બેસવું પડે? રસ્તે કયા કયા સ્ટેશનો આવે? સુરતથી નાશક કેટલે રસ્તે જઇ શકાય? આગગાડીમાં જવાનું સારૂં કે પગ રસ્તે જવાનું સારૂં? પગ રસ્તે જતાં શું શું હરકતો પડી? મુંબઇથી દ્વારકા શી રીતે જવાય? દ્વારકાથી પોરબંદર કેટલી રીતે જઇ શકાય? પોરબંદરનું બીજું નામ શું? પોરબંદરથી જંબુસર તેઓ કયે રસ્તે આવ્યા હશે? આગગાડી અને આગબોટ નહોતાં ત્યારે ગુજરાતનો વેપાર સિંધ સાથે કેવી રીતે ચાલતો?

પાઠ ૭૪.

જુજ=થોડી
સદી=સૈકો
પુવાર=રજપુતની એક જાત
ચોહાણ=રજપુતોની એક જાત
ખંડણી=નાના રાજાએ મોટા રાજાને રૂપીઆ આપવા તે
સ્વતંત્રપણું=આપ અખત્યારી
રંગાટી=રંગવાનું કામ
સરહદ=સીમાડો; છેવટની હદ
ધાક=ડર; દાબ
આબાદ=ચઢિઆતું
બેનમુન=જેનો જોડો નહિ હોય તેવી; ઉત્તમ
શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ
ઘેરાવો=ફરતો ઘેર
બુરજો=મિનારા
ટકી રહી છે=કાયમ છે

સવાલ—ચાંપાનેર શું છે તથા ક્યાં છે? હાલમાં ત્યાં ક્યા લોકોની વસ્તી છે? ચાંપાનેર કોણે ક્યા સૈકામાં તથા કોના વખતમાં વસાવ્યું? ૧૧ માં સૈકામાં કોનું રાજ હતું? ઇ. સ. ૧૪૧૮–૧૪૫૦ ૧૪૮૪માં શું બનાવ બન્યા? ચાંપાનેર મહમદ બેગડાએ ક્યા સનમાં જીત્યું? ૧૫૦૩માં શું બનાવ બન્યો? ચાંપાનેર અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછી આબાદ કેમ થઇ શક્યું નહિ? ચાંપાનેરમાં જોવા લાયક શું છે? ચાંપાનેરના કિલ્લાનું બ્યાન કરો. પાવાગઢપર કોનું દહેરૂં છે? પાવાગઢને લોકો શું કહે છે અને એમ કહેવાનું કારણ શું?

ચોથી ચોપડીનો "ડિકટેશન શિક્ષક" ત્રણ આના.

ત્રીજા ભાગનાં અર્થ.

પાઠ ૭૫

ગરમી=ગરમ વસ્તુને અડકવાથી જે લાગણી પેદા થાય છે તે

ચપકો=ડામ

ફોલા=ફોલ્લા

વજન=તોલ

સ્થિતિ=હાલત

છલાછલ=છેક માથા સુધી

ઉપાસીને=ફુલીને

ઘન=નક્કર

પ્રવાહી=રેલો ચાલે એવું

ખંખેરીએ=રાખ દૂર કરીએ

સંકોરીએ=બરાબર ગોઠવીએ

પ્રસરી=ફેલાઇ

પાટોપાટ=એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી

ફુલે=કદ વધે

સવાલ—ગરમી એ શું છે તે સમજાવો. ગરમી કેટલી જાતની છે? ગરમીથી પદાર્થનું વજન કેમ વધતું નથી? પદાર્થને ગરમી આપવાથી શી બાબતમાં ફેરફાર થાય છે? અને તે ફેર થવાનું કારણ પ્રયોગથી બતાવો. ઘન અને પ્રવાહી પદાર્થને ગરમી

આપવાથી તેમની સ્થિતિમાં શું શું ફેરફાર થાય છે? ગરમી શેમાં જલદી પ્રસરી જાય છે?

પાઠ ૭૬.

સંકોચાય=કદ નાનું થાય
વાટ=પૈંડાપરનો ગોળ લોઢાનો પાટો
સજ્જડ=મજબુત
ઢાંકણુ=ઢાંકણું
સ્વરૂપ=પોતાનું રૂપ ખરૂં રૂપ
શંકા=વહેમ;ગુંચવણુ ભરેલો વિચાર
ડોળી=ઝોળી
કસો=કે'સો
શાલદૂપટ્ટા=શાલ વગેરે
હુંફાળું=સહેજ ગરમ
મુકાબલો=સરખામણી; બરોબરી

સવાલ—ઠંડી એ શું છે તે સમજાવો. ઠંડીથી પદાર્થની સ્થિતિમાં ફેરફાર થાય છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. પ્રવાહી અને વાયુરૂપી પદાર્થોને ઠંડીની શી અસર થાય છે? પર્વત ઉપરથી ઉતરનારને ગરમી અને ચઢનારને ઠંડી લાગવાનું કારણ શું? હુંફાળા પાણીને એક વખત આપણે ગરમ અને બીજી વખત ઠંડું શા માટે કહીએ છીએ? તેનું કારણ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો.

પાઠ ૭૭.

કોગળો=મોંમા પાણી ભરી હલાવીને કાઢી નાખવું તે
ઘુંટડો=મોંમાં માય તેટલું પાણી
ખટુમડું=સહેજ ખાટું
તુરં=તુરાશ પડતું
થૂં થૂં=થુંક થુંક
બનાવટી=બનાવેલા
ગોરમટી=ગોરાડું માટી
બંધક=બાંધો કરનાર
મજબુતી=તાકાત; જોર
કાકડો=ગળામાં બહારની બાજુએ દેખાતો ગઠો (એ ગઠો નાના છોક-
રામાં દેખાતો નથી મોટ માણસમાં દેખાય છે)
અવાળું=દાંતના પીડિયાં
ફુલેલી=ફકવેલી
ચાંદી=ફોલ્લા; ચાંઠા
દાહ=બગન
ગચરકા=ઓડકાર
ઉબટી=વામીટ; ઓ-

કારી

કોકીલું=થોડું કુંકાળું

મહીસાગર=મહી નદી

ખદખદે=ખદબદ થાય

ચકતું=બેઠેલો ગોળાકાર

સવાલ—ફટકડી કેવો પદાર્થ કહેવાય? આપણા દેશમાં ફટકડી ક્યાં થતી હતી? ફટકડીનો ઉપયોગ ગણાવો. ફટકડીને શી રીતે ફુલવતા હશે? ફટકડી ફુલાવતી વખતે ખદખદે છે તેનું કારણ શું?

પાઠ ૭૮.

સીસું=મેલા ભુરા રંગની ધાતુ

ઘસરકા=ઘસારાથી પડેલા કાપા

બે બોલ=થોડું

જંગાલ=તાંબાનો કાટ

કંટાળું=કંટાયલું

રદ=નકામું

સવાલ—હરિશંકરે સીસા વિષે શી બીના કહી? મંછારામે કલાઇ વિષે શું શું કહ્યું? પિત્તળ શું શું મેળવીને બનાવે છે? કાંસુ શું શું મેળવી બનાવે છે?

પાઠ ૭૯.

મોભ=છાપરાની વચમાંનો આડો થાંભલો

થોડીઆટ=થોડીઆં

સરપણ=બળતણ

કુંપળ=ટીસી

થડ=પડ

ગણતરી=હિસાબ

દબાણુ=દાબણુ

ગર આગળનું=વચલા આંગળું

સંગીન=મજબુત; નક્કર

ટકાઉ=ટકે એવું

કાષ્ટ=લાકડું

રસવાન=રસવાળું

વૃદ્ધિ=વધારો

ડીસું=ચિકાશ વગરનું ઝટ ફુટી જાય એવું

રેસાદાર=રેસાવાળું

પરનાળ=નીક; મોરી

ઘટ=મજબુત

ખિચોખીચ=પાસે પાસે

એકાકાર=એકમેક

ચીવડ=ચીકણું; ચિકાશ વાળું

કોલ=કોચલું

ઘાણી=તેલ દીવેલ વગેરે પીલવાનો સંચો

ચઢિઆતો=ચઢતો

હાથીદાંત=દંતુશળ

બાટબંધ=બાટદાર

ઓપીને=ઘસીને

મૂઢ=હાથો

મહોરાં=રમકડાં

સવાલ—લાકડું કયાં કયાં જોવામાં આવે છે? આપણને જીવવાને માટે પહેલે, બીજે, ત્રીજે, ચોથે, અને પાંચમે નંબરે કોની જરૂર છે? લાકડામાં અંદરને પાસે ગોળ કુંડાળા શાના દેખાય છે? ગોળ કુંડાળા ઉપરથી શી પરીક્ષા થાય છે? લાકડાનો કયો ભાગ વધારે સંગીન અને કયો ભાગ ઓછો સંગીન છે અને તેમ થવાનું કારણ શું? નાળિએરી ને તાડ શી રીતે વધે? એનું લાકડું કયા કયા કામમાં આવે છે ને કયા કામમાં આવતું નથી? દેવદારનું લાકડું શા માટે ઘર બાંધવાના કામમાં આવતું નથી? સાગ, સીસમ, બાવળ, આમલી અને રાયણનું લાકડું શું શું કામમાં આવે છે ને શા કારણથી? લાકડાની કઈ કઈ ચીજો બને છે? કોતરણી કામ જેવું હાથીદાંતપર થઈ શકે તેવું લાકડાપર થઈ શકે કે નહિ? હાથીદાંતનો રંગ કેવો હોય છે? હાથીદાંતની પરીક્ષા શી? હાથીદાંત શું કામમાં આવે છે? હાથીદાંત કેવો પદાર્થ કહેવાય અને શા માટે? લાકડું કેવો પદાર્થ ગણાય? વનસ્પતિજ સેંદ્રિય પદાર્થના નામ દો.

પાઠ ૮૦.

કાર્ય=કામ
સુગંધી=ખુશબો
સોડે છે=પીમળે છે
પાંખડી=પાંદડી
જાસવંતી=એક જાતનાં ફૂલ
કળી=ખીલ્યાં વગરનું ફૂલ
ઢાંકણ=વગર
વજ=ફૂલનું ઢાંકણુ
વજપાત=ફૂલના ઢાંકણના નાનાં પાંદડાં
નાજુક=કોમળ
ચૂંટી=તોડી
સળંગ=આખો
ફૂલમણી=ગોટા
ગોટે=પાંખડીઓ જોડાઈ ગોટા જેવું બને છે તે
સરાગ્રહ=પીપી
મુખ્ય=જરૂરનો
અમરીઓ=સેકટો
પુંકેસર=નરતંતુ
સ્ત્રીકેસર=જીવંતુ
પરાગકણ=પરાગનો

જથ્થો
પરાગકણ=પરાગની રજ
રજ=પરાગકોશના ઝીણા કણ
બીજાશય=બી બંધાવા ની જગા; ગર્ભાશય
સૂક્ષ્મબીજ=ઝીણાં બી

સવાલ—અત્તર શેનું બને છે? વજ શું કામ કરે છે? વજના નાના ભાગને શું કહે છે? ફૂલગણી એટલે શું તે સમજાવો. મોગરાના ફુલનો નીચલો ભાગ નળી જેવો અને ધંતુરાના ફૂલનો નીચલો સરણાઇ જેવો શા કારણથી દેખાય છે? કયા ફૂલની પાંખડીઓ છુટી હોય છે? પાંખડી શું કામ કરે છે? ફૂલમાં મુખ્ય ભાગ કયાં હોય છે? ઘણા નરતંતુ કયા કયા ફૂલમાં હોય છે?

પાઠ ૮૧.

પ્રવેશથી=દાખલ થવાથી; પેસવાથી
પોષવામાં=પોષણ કરવામાં
માવજત=સંભાળ
યોજના=ગોઠવણ.
ગર=માવો
વર્ગ=જાત
પોપટા=ચણાંની શીંગો
જળવાય=સચવાય
પતી રહે=પુરું થાય
ફોલવા=છોલવા

પાઠ ૮૨.

પડ=થર.
ફાડ=ફાળ
બીજાંકુર=ફણગો
ફણગો=સણગો
પોષણ=સણગો
દ્વિદળ=બે ફાડવાળાં
સત્વ=કસ
માફક આવે=અનુકુળ થાય
જામફળ=સીતાફળ જેવા લાલાશ પડતાં રંગના ફળ
રુદ્રાક્ષ=જેની માળા બને છે તે મણકો, એક જાતના ઝાડનું બી

સવાલ—બીને ઊગવા માટે શું શું જોઇએ? કયાં બી એકદળ ને કયાં બી દ્વિદળ છે? દ્વિદળ બીમાં બીજાંકુર કયાં હોય? બીજાંકુર શું ખાઇને મોટું થાય? જેનું મૂળ થવાનું હોય છે તે ભાગ ક્યારે ઊગે છે? ઊગીને કયાં આવે છે? કયાં બી વહેલાં

ાવવાં જોઇએ ? ક્યાં બી મોડાં વાવીએ તો ફીકર નહિ અને તેમ થવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૮૩.	અંશ=ભાગ	પુષ્ટિ=બળ; જોર
ષ્ટિ=દુનિયા	ડીટું=ડીચું; ડીચકું	જઠર=પાચન કરવાની કોથળી
ભા=દેખાવ	પ્રાણરક્ષકવાયુ=જીવનનું રક્ષણ કરનાર વાયુ; ઓક્સિજન વાયુ	નસો=રેગો
ાત્મા=જીવ; મન		ધન=ધીચ
સન્ન=ખુશ		ઘટા=ભાવ

સવાલ—તાપથી અકળાએલા માણસ કયારે બધું દુઃખ ભૂલી જાય છે? પાંદડાંનો ઉપયોગ સમજાવો. ઝાડને પાંદડાંનો શો ઉપયોગ છે? પાંદડાં કયે વાટે શ્વાસ લે છે ને કયે વાટે શ્વાસ કાઢે છે? પાંદડાં પ્રાણીને શું ઉપયોગી છે? પાંદડાંને રસોડું જઠર અને ફેફસું કેમ કહી શકાય? પાંદડાંની રચના કેવી હોય છે? જે ઝાડનાં પાંદડાંની નસો ડીંટામાંથી અણી સુધી એક સરખે અંતરે આવલી છે તે ઝાડનાં બી એકદળ હોય છે કે દ્વિદળ? પાંદડાં લિલાશ પડતાં કેમ દેખાય છે?

પાઠ ૮૪.	સોડમ=વાસ	ફાયદાકારક=ગુણકારી
નમસ્કાર=બે હાથ જોડી માથું નમાવવું તે	તેજદાર=તેજવાળો; ચળકતો.	જાગૃત=હોશિયાર
ર્યા=એકલા	ચુંટણી=ચુંટવાનું કામ	અરબસ્તાન=એશિઆ ખંડની પશ્ચિમમાં દેશછે
વચિત્ર=દેખાવમાં બેડોળ	તાવડો=પેણો	છડીને=છોડાં કાઢી નાખીને
ાવેતર=રોપણી	વળી ન જાય=વળ દે વાય નહિ	ચરખો=કપાસમાંથી કપાસીઆ છુટા પા-
ાણીપોચી=ભેજવાળી. શરદીવાળી	મસળે=ચોળે	

ડવાનો સંચો	કૌવત=બળ; જોર	હદબહાર=જાદે; વધારે
નુકસાનકારક=નુકસાન કરનાર	અનિયમિતપણે=વગર નિયમે	કાળજી=ફીકર

સવાલ—ચા એ શું છે? ચા ઘણી ક્યાં પાકે છે? હિંદુસ્તાનમાં ચાનું વાવેતર ક્યાં થાય છે? ચાને કઇ જમીન અનુકૂળ નથી? પાંદડાં ચૂંટી લીધા પછી શું ક્રિયા કરે છે? હિંદુસ્તાનમાં કાફી પહેલવ્હેલી ક્યાંથી આવી? હાલ હિંદુસ્તાનના ક્યા ભાગમાં થાય છે? કાફીના ફળપર શું શું ક્રિયા કરે છે ત્યારે તે ઉપયોગમાં આવે છે? ચા અને કાફી ફાયદાકારક છે કે નહિ? જવાબ ચા ફાયદાકારક નથી કારણ કે ચા ભૂખને મારી નાંખે છે જે જે માણસો હંમેશાં ચા પીએ છે તેઓથી ખોરાક વિશેષ લઇ શકાતો નથી માટે તે પીવાની ટેવ કદી પાડવી નહિ.

પાઠ ૮૫.	અમેરિકા=એ એક ખંડ છે	કપાસીઆ=કપાસનાં બી
અમીરી=મોટો દરજ્જો		નક્ષત્ર=ઉપગ્રહ
ચિહ્ન=નિશાની	મીસર=વિલાયતથી હિંદુસ્તાન જતાં રસ્તામાં એ દેશ આવે છે.	જીંદવા=ખીલ્યા વગરનાં કાલાં
નિર્ધન=પૈસા વગરનો; ગરીબ		કાલાં=કપાસનાં ફળ
ઉમદા=કિંમતી	કપાસ=રૂનો છોડ	વીણવો=લણવો
ગરમ હવા=ગરમી	પાંખડી=ડાળી	અંકાય=નક્કી થાય

સવાલ—લુગડાં બનાવવામાં શું શું વપરાય છે? કપાસ કેવા દેશમાં થાય છે. ને કેવા દેશમાં થતો નથી અને નહિ થવાનું કારણ શું? કપાસ ક્યાં ક્યાં પાકે છે? હિંદુસ્તાનમાં ક્યાં ક્યાં પાકે છે? કપાસના ફુલનો રંગ કેવો કેવો હોય છે? કપાસનો પાક કેવી જમી-

નમાં સારો થાય છે? કપાસનું વાવેતર ક્યારે કરે છે? કપાસને કેટલીવાર લણવો પડે છે? કપાસ લણવાનો સૌથી સારો વખત કયો? રૂનો ભાવ શા ઉપરથી અંકાય છે?

પાઠ ૮૬.
ઝાલર=ગળાની નીચે લટકતી ચામડી હોય છે તે
નિભાવવો=કાયમ રાખવાને
ગરમાવો=ગરમી; હૂંફ
ભોંગડાં=જાડા પડ
સરકી=લપસી
મછવો=નાની હોડી
હલેસાં=ચાટવા
સુકાન=વહાણને ફેરવવાની ગતિ આપનાર યંત્ર
કણુકી=ઝીણા ચોખા
કરોડ=વાંસાની વચમાંનું ઉભું હાડકું

સવાલ—માછલીને પાણી બહાર કાઢવાથી તે મરી કેમ જાય છે? માછલાં શા વડે શ્વાસ લે છે? પાણીમાં વા છે કે નહિ તે દાખલો આપી સમજાવો. માછલાનું લોહી કેવું હોય છે? એને વધારે હવાની જરૂર શા માટે નથી? માછલાનું શરીર લીસું શા માટે બનાવ્યું? માછલાંના શરીરની રચના કહો. માછલાંને દાંત હોય છે કે નહિ અને હોય છે તો તેની સાબીતી શી? માછલી ઘણાં ઈંડાં મૂકે છતાં માછલાં કેમ વધી પડતાં નથી?

પાઠ ૮૭.
નાગ=ફેણવાળો મોટો સાપ
કાંચળી=સાપની ભોંગડાવાળી પાતળી ચામડી
પાંસળી=બાસાપરની હાડકી
લોચા=માંસના ગઠ્ઠા
સંકોચી=નાના કરી
ડાચું=જડબું
નિચોવાઈ=દબાઈ
ડંખ=ચટકો
ગળી જાય=ગળે ઉતારી દે
કચરઘાણ=ચુરેચુરા
ફેણ=સાપના માથાપરનો પહોળો ભાગ
બ્લીચીંગ પાઉડર=ધોવાના કામમાં વપરાતો સફેદ ભૂકો

સવાલ—સાપ કેટલી જાતના છે? ઝેરી સાપ ને ઝેરના વિના સાપમાં ફેર શું? સાપને કેટલા પગ હોય છે? કોને કોને પગ હોતા નથી? સાપનું લોહી કેવું હોય છે? સાપણ ઈંડાં મૂકે છે કે વિઆય છે? સાપનું ઝેર ઉતારવાને ઉપાય શો? ક્યા ઝેરી સાપોને ફેણ હોતી નથી? હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં કેવા સાપ થાય છે અને તેને શું કહે છે? સાપને જેમ વળવું હોય તેમ શાથી વળી શકે છે? સાપનું ઝેર લોહીમાં શી રીતે ભળે છે? સાપ આપણને ઉપયોગી છે કે નહિ? ચીતળ અને કોહનો રંગ કેવો હોય છે?

પાઠ ૮૮.		
માંસાહારી=માંસ ખાનાર	જીવ હિંસા=હત્યા	લપલપાવી=બહાર કાઢી
સેવાળ=લીલ	ગુમ થવાથી=દેખાતા બંધ થવાથી	ગોળો=પીંડો
ટીશી=કુંપળ; પાંતરાની કળી	ગુંગળાતી=અકળામણ.	ભવ=અવતાર

સવાલ—દેડકું ઈંડાંમાંથી નીકળે છે ત્યારે તેને શું શું હોય છે? તે શું શું ખાય છે? ગાંઠ ક્યાં નીકળે છે અને એ ગંઠિાનું શું થાય છે? દેડકાને કેટલા પગ હોય છે? આગલે પગે તથા પાછલે પગે કેટકેટલાં આંગળાં હોય છે? બધું મળી કેટલાં આંગળાં હોય છે? આગલા તથા પાછલા પગમાં ફેર શું? દેડકું શા વડે શ્વાસ લે છે? પાછલા પગ શા માટે લાંબા બનાવ્યા હશે? એની જીભમાં ને આપણી જીભમાં શું ફેર છે? દાંત હોય છે કે નહિ? હોય છે તો ક્યાં હોય છે? દેડકાં ક્યાં ક્યાં રહે છે? દેડકો થતાં સુધીમાં તેનાં કેટલાં રૂપ થાય છે.

પાઠ ૮૯.

પસારી=પહેળી કરી
વર્ગ=જાત
કરવત=લાકડાં વહેરવાનું ઓજાર
દાંતા=કાંગરાવાળી ધાર
બીડાય=બંધ થાય
રજપુતાના=ગુજરાતની ઉત્તરમાં પ્રાંત છે.
સહ્યાદ્રિ=પશ્ચિમઘાટ
ગોરાડુ=પિળાશ પડતી
લંબગોળ=લાંબો ગોળ
ટપકીદાર=ટપકીવાળું
ઢીણું=પરપોટો
પાલા=પાંદડાં
ગળી=એક જાતનું ઝાડ એમાંથી ગળીનો રંગ બનાવે છે
કઠોળ=દ્વિદળ ધાન્ય
ધાણ વાળે છે=નાશ કરે છે; ઉજ્જડ કરે છે
ઉજ્જડ=વેરાન; ઝાડ પાન વગરની
હીણભાગી=કમનસીબ
ખરપડી=એક નામનું જીવડું
ભુખમરો=ભૂખે મરવાનો વખત; કડાકા
અગણિત=ગણાય નહિ એટલા; ઘણાજ
ઉત્તમ=શ્રેષ્ઠ; સૌથી સારા
વળામણો=વિદાય થતો; કાઢીઓ
ઝૂડી ઝૂડીને=મારી મારીને
પુરાં કરવાં=જીવ લેવો; મારી નાખવા
પાથરી=ઢાંકી
ખાળી=અટકાવી
ખાઉધરાં=ભુખાળવાં

સવાલ—તીડ કયા વર્ગમાં ગણાય છે, અને શા માટે? તીડના આગલા ને પાછલા ભાગમાં શો ફેર છે? તેની પાંખની રચના કેવી હોય છે? તીડનું મોં કેવું હોય છે? હિંદુસ્તાનમાં તીડ કયાં પેદા થાય છે? તીડ કેવી જગામાં ઈંડાં મૂકે છે? તીડની માદા ખાડા શાથી ખોદે છે ને કેટલા ઉંડા ખોદે? તીડના ઈંડાનો રંગ કેવો હોય છે? દરેક દરમાં કેટલાં ઈંડાં મૂકે છે? ઈંડાનું રક્ષણ શી રીતે કરે છે? તીડ શું શું ખાય છે? તેને શું ઘણું ભાવે છે? તીડ પડે ત્યાં શું થાય? તીડને નુકસાન કરતાં અટકાવવાનો ઉપાય શું? તીડ ઉડતાં થયા પછી શી રીતે નુકસાન કરતાં અટકાવી શકાય?

પાઠ ૬૦

જઠર=હોજરી; પાચન થવા માટે પેટની ડાબી બાજુએ ખોરાક ભરવાની કોથળી
સૂક્ષ્મદર્શક=ઝીણી વસ્તુ મોટી દેખાડનાર
ભાગ=અવયવ
કદ=માપ
ઘાટ=આકાર
પાસાદાર=પાસાવાળી
પોલી=પોકળ
કાંચળી=થેલી
ખુંધા=કમરમાંથી વળી ગએલાં
ઢળકતાં=વાંકા ઢાળ પડતાં
અટકો=ડંખ
ચમચમે=ઝમઝમે
લાળ=ચીકણું થુંક
તંદુરસ્ત=આરોગ્ય
અટકાવ=રોકાણ
બિછાનું=પથારી
મચ્છરદાની=મચ્છરઅટકાવવા માટે લુગડાનું બનાવેલું તે
ક્વિનીન=સિંકોનાના ઝાડમાંથી ઉત્પન્ન થતું સત્વ; તાવ કાઢવાની દવા (એ સ્વાદમાં બહુજ કડવું હોય છે)
બંધિઆર=વહેતું નહિ તે
લીખો=મચ્છર; જૂ વગેરેનાં ઈંડાં
ચોરસ ફુટ=૧૪૪ ચોરસ ઇંચ; એક ફુટ પહોળું ને એક ફુટ લાંબું
કેરોસીન=ગ્યાસતેલ; વાદળી રંગનું પાતળું તેલ
રૂંધાઇ=ગુંગળાઇ
ડામર=ખનીજટાર
લોબાન=એક જાતનો ગુંદર

સવાલ—મચ્છર કયા વર્ગનું પ્રાણી છે અને શા માટે? મચ્છરને સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રથી જોઇને તેના શરીરની રચના કહો. મચ્છરના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા? ઝેરી અને ઝેર વિનાના મચ્છર ઓળખવાની નિશાની શું? ઝેરી મચ્છર કરડે તેથી તાવ શી રીતે લાગુ પડે છે તે સમજાવો. ઝેરી મચ્છર તાવનું ઝેર શી રીતે ફેલાવે છે? તે અટકાવવાનો ઉપાય શો? ઝેરી તાવની ઉત્તમ દવા કઇ છે? મચ્છર કેવી જગામાં ઈંડાં મૂકે છે? મચ્છરનાં ઈંડાં અટકાવવાનો ઉપાય કહો. મચ્છરનો નાશ કરવાનો ઉપાય બતાવો.

પાઠ ૯૧	અત્યંત=ઘણુંજ	અંબાડી=હાથી ઉપર બેસવાનું આસન
શ્રીમંત=પૈસાદાર	લપેકી=વિંટાળી	ચગદી=કચડી
રસાલો=ખટલો; ઘોડા લશ્કર વગેરે	ડોલ=આંકડીવાળું પાણી કાઢવાનું વાસણ	શાંત=ધીરજવાળું
ભટ=બ્રાહ્મણ	દદુડી=નાની ધાર	સમજદાર=સમજણ વાળું
દૈત્ય=રાક્ષસ	ટેરવું=આગલો ભાગ	કદાવર=કદમાં મોટું
માવત=હાથીનો હાંકનાર	પુષ્ટ=ભરાઉ, જાડા	

સવાલ—શિયાજીરાવ કોણ ? મહેમદાવાદ ક્યાં છે અને શું છે? એ કોણે વસાવ્યું હતું ? હાથીના શરીરની રચના સમજાવો. તેના દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો હાથીને સૂંઢ શું શું કામમાં આવે છે ? હાથીદાંતનો ઉપયોગ બોલો. હાથીનો ઉપયોગ કહો. હાથીના ગુણ ગણાવો. હાથી વિષે કહેવત કહો.

પાઠ ૯૨	સબળ=જોરાવર	પરિપક્વ=પુરેપુરૂં પાકેલું
સંબંધ=વળગણ	ફાળ=કુદકો	હેતુ=મતલબ; કારણ
બોથ=જડિયા; મુળના રેસા; ડુંઠા	ગોઠ્યા=પૂર્યા; કબજે કર્યા	ચકચકિત=ચળકાટ મારતો
બેમાલમ=જણાય નહિ એવી રીતે	ફરક=ફેર; તફાવત	
તલપ=ફલંગ; ઝડપ	પલટાય=બદલાય	
	રંગભેદ=રંગમાં તફાવત	

સવાલ—પ્રાણી ને વનસ્પતિના રંગ જુદા જુદા હોવાનુ કારણ શું ? કેટલાક પ્રાણીના શરીરના રંગનો સંબંધ બતાવો. પ્રાણીનો રંગ અને તેમની આસપાસના પદાર્થોનો રંગ મળતો આવે છે તેનાં મુખ્ય કેટલાં ને કયાં કયાં કારણો છે તે દાખલા આપી સમ-

જાવે ? જંગલી પ્રાણી ને પાળેલાં પ્રાણીનાં રંગમાં ફેર હોવાનું કારણ શું ? ફૂલનો રંગ ભભકાદાર શા માટે બનાવ્યો હશે ? ફળનો રંગ સુશોભિત શા કારણથી બનાવ્યો હશે ?

પાઠ ૬૩	પાણી જવા માટે	તું ઢોચકાંવળું ચક્કર
ગલીઓ=સાંકડી શેરીઓ	ઉપરથી બંધ કરેલો રસ્તો	સ્નાયુ=જે તાંતણાથી હાડકા સાથે માંસના લોચા વળગેલા રહે છે તે
હૃદય=લોહીની ટાંકી	ક્ષીણ થાય છે=કમજોર થાય છે	
ધોરી નસ=મોટી નસ		
મોરી=નીક; નાની ગટર	શિરા=નસ	ધબકારો=ટકોરો
ગરનાળું=મોટી ગટર;	રેંટમાળ=પાણી કાઢવા	ટકોરા=ધબકારા

સવાલ—હૃદય કોના જેવું છે ? એનું કદ કેવડું છે ? એ શેનું બનેલું છે. એને કેટલાં ખાનાં હોય છે ? હૃદય કયાં આગળ છે ? હૃદયનો ને પાણીની ટાંકીનો મુકાબલો કરો. ગંદુ પાણી કેવી રીતે નદી કે દરીઆમાં જાય છે તે સમજાવો. ગંદા પાણી વહેવાની સાથે અસ્વચ્છ લોહી વહેવાનો મુકાબલો કરો. અસ્વચ્છ લોહી જે નસમાં થઇને જાય છે તેને શું કહે છે ? સ્વચ્છ ને અસ્વચ્છ લોહીનો રંગ કેવો હોય છે ? અસ્વચ્છ લોહી સ્વચ્છ શી રીતે થાય છે તે સમજાવો. છાતીમાં તથા હાથના કાંડાપર ધબકારા શાથી થાય છે ? તંદુરસ્ત માણસની અને બાળકની નાડી એક મિનિટમાં કેટલા ધબકારા કરે છે તે ગણીને કહો. હૃદયનું ચિત્ર કાઢી બતાવો અને તે સમજાવો.

પાઠ ૯૬

ગરમાવો=ગરમી; હૂંફ
શ્વાસ=દમ લેવો
મૂત્ર=મૂતર
વાટે=રસ્તે
ઘટ=ખોટ
કાઠું=શરીરનો બાંધો
પેજવાળા=કાંજીવાળા
તૈલી=તેલવાળા
ચરબી=ચામડીની અંદર ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ

સૂક્ષ્મ=ઝીણો
ક્ષાર=ખાર
સમાર=દુરસ્ત
વીધરીને=પીગળીને; ઓગળીને
ફેફસાં=છાતી માંહેલી જે ઇંદ્રિયો વડે શ્વાસ લેવાય છે અને બહાર કઢાય છે તે
શાહી ચુસ કાગળ=બ્લોટિંગ પેપર

આંતરડું=ગુંછળું વળેલા દોરડા જેવા પેટનો ભાગ. એ જઠરની નીચે ડાબી બાજુપર છે
કાળજું=છાતીને જમણે પાસે જે પિતાશય છે તે
શેષ=બાકી
મલ=મેલ; વિષ્ટા
તત્વ=સાર

સવાલ—આપણને ખોરાકની જરૂર ને વરાળયંત્રને કોયલાની જરૂર શા માટે છે તે સમજાવો. ઘસારો કયે કયે રસ્તે બહાર નીકળે છે? જો આપણે ખાઇએ નહિં તો શું થાય? નાના બાળકોને વધારે શા માટે ખાવું પડે છે? ખોરાકના મુખ્ય કેટલા ને કયા કયા ઉપયોગ છે? ખોરાકના પદાર્થના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા? અને તે દરેક શું કામ કરે છે? ખોરાક ચાવીએ છીએ ત્યારે મોંઢામાંથી જે થુંક છુટે છે તેનું નામ શું? મોંમાં મુકેલો કોળીઓ જઠરમાં શી રીતે જાય છે તે સમજાવો. જઠર શેનું બનેલું છે? જઠરમાંથી રસ નીકળે છે તે શેમાં મળી જાય છે? જઠરને ફરતી નાની નસો કોના જેવી છે? જઠરમાં પાચન થયા વગરનો જે ખોરાક હોય તે કયાં જાય છે અને ત્યાં તેને શું મળે છે? પિત્તની મદદથી કયા પદાર્થો પચી જાય છે? જઠરની નીચે શું હોય છે? તેમાંથી

જે રસ નીકળે છે તે શું કામ કરે છે? મળ રૂપે કયો ભાગ બહાર નીકળી જાય? લોહી શું કામ કરે છે? મોંમાં મુકેલા ખોરાકનું લોહી થતાં સુધીનું પુરેપુરૂં વર્ણન કરો. જઠર, કાળજુ અને આંતરડાંનું ડ્રૉઇંગ પાડો અને સમજાવો,

પાઠ ૯૫

નિભાવવાને=ટકાવવાને; કાયમ રાખવાને
નિરોગી=તંદુરસ્ત
કુંજો=ભોટવો
વિટાળ્યું=લપેટયું
ધ્રુજારી=કંપારી
મંદવાહક=ગરમી ધીમે વહેવડાવનાર
ધાસ્તી=બીક; ભય
છિદ્રોવાળું=કાણાંવાળું
મેળાપ=સમાગમ; સંયોગ
જમાવ=એકઠું થવું તે
શોષણ=ચુસી લેવું તે

સવાલ—માણસને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે? માણસના શરીરમાં ગરમીનું માપ કેવું હોય છે? વસ્ત્રની જરૂર શા માટે છે? ઊનનાં લુગડાંથી ટાઢ કેમ વાતી નથી તે સમજાવો. ઊનમાં કેવો ગુણ છે? શરીરમાં અગત્યના ભાગ કયા કયા છે ને શા માટે? પરસેવો શાય છે તેથી શું થાય છે? ઊનના લુગડામાં કેવો ગુણ છે કે પરસેવો ચૂસી લે છે? સુતરાઉ લુગડામાં એવો ગુણ છે કે નહિ? સુતર ને ઊનનો મુકાબલો કરો. ઊનનાં લુગડા કેમ જલદી મેલા થાય છે? ઉનાળાની ઋતુમાં શેનાં કપડાં પહેરવાં? ઉનાળામાં સફેદ વસ્ત્ર પહેરવાથી શો ફાયદો?

પાઠ ૯૬

સાડી=બૈરાંને પહેરવાનું રેશમી લુગડું
સાડલો=બૈરાંને પહેરવાનું સુતરાઉ લુગડું
ખાદી=એક જાતનું જાડું દેશી લુગડું
લોઢવો=કપાસમાંથી રૂ અને કપાસીઆ છુટા પાડવા; ચરખામાં પીલાવવો
જીન=કપાસ લોઢવાનો સંચો
લાટ=કપાસ પીલવાની ચરખાની ધરી

કાંતવું=લાંબા દોરા કાઢવા
પીંજણ=પીંજવાનું ઓજાર
તાંત=બકરાના આંતરડાની દોરી
તંગ=સખત
ગોટીલાં=પિંજરાનું લાકડાનું ઓજાર (એનો આકાર ડમ્બેલ્સ જેવો હોય છે પણ છેડા ગોળાકાર હોય છે)
ગાભલું=પીંજેલો રૂનો ગોટો
કસ્તર=ઝીણો કચરો
રેંટીઓ=રેંટ
સાળ=લુગડા વણવાનો સંચો
ખરછટ=ખરબચડું
લાગ=દાવ; વખત; પ્રસંગ
પિંજારા=રૂને સાફ કરનારા

સવાલ—રૂ શું છે? ક્યાંથી આવે છે? તે શા કામમાં આવે છે? કપાસ લોઢવાના જીન મુંબાઇ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે? જીનમાં કેટલી લાટો હોય છે અને તે શેની હોય છે? રૂને પીંજવાની રીત કહો. કાપડ વણવાના સંચા મુંબઇ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે? સાડી, સાલ્લા, ખંડ, ધોતીઆં, ખાદી કોણ વણે છે ને કેવી રીતે વણે છે? સંચા શેના બનાવે છે અને તે શાથી ચાલે છે? હાથે ચલાવવાના સંચા શાના બનાવે છે? રૂમાંથી કાપડ થતાં સુધીની હકીકત કહો.

પાઠ ૯૭

રેશમ=હીર
રૂપ=ઘાટ
જાળું=હાદા
કોશેટો=પતંગીઆને રહેવાની લાંબી ગોળ દડી
ગોટી=ગોળ દડો
કોકડી=દડી
તક=દાવ
શેતુર=એક જાતનું ઝાડ
રંગીત=રંગેલા
કસબ=સોનેરી રૂપેરી તાર

સવાલ—રેશમ કોણ બનાવે છે? એ કીડો શું ખાઇને

જીવે છે? કોશેટામાંથી રેશમ કાઢવાની રીત બોલો. રેશમ ક્યાંથી આવે છે? કયા કયા શહેરોનાં રેશમ ખપે છે? રેશમનો વ્યાપાર કયા કયા શહેરમાં ચાલે છે? રેશમપર રંગ ચઢી શકે છે કે નહિ? દેશી રંગ ચઢાવવાથી શું ફાયદો? વિલાયતી રંગથી શું નુકસાન? રેશમી કાપડ આપણા દેશમાં સંચામાં વણાય છે? ક્યાં સંચામાં વણાય છે? રેશમી લુગડાંથી શો ફાયદો? ગરીબ લોકો એનો ઉપયોગ કેમ કરી શકતા નથી?

પાઠ ૯૮

કોલું=શેરડી પીલવાનો સંચો
છારી=પડ; પોપડી
તરી=ઉપર આવી
ઘાડો=જાડો
છાલકો=છોળો
લીલ=સેવાળ
ઉઝરડી=ઉખેડી; ખોતરી
ચાસણી=ખાંડમાં પાણી રેડી ઉકાળી તાર નીકળે એવી ઘટ્ટ બનાવેછે તે
આયાત=બહાર ગામથી આવતો માલ
ચોવડાં=ચારવડાં

સવાલ—વસાઇ તલુકાની ખાંડ બનાવવાની હકીકત કહો. કોલ્હાપુરમાં ખાંડ શી રીતે બનાવે છે? કોલ્હાપુરની ખાંડ રાતી કેમ હોય છે? ગોળ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ તથા ગોળનો ઉપયોગ કહો. પરદેશી ખાંડ ઉજળી હોવાનું કારણ શું? પરદેશી ખાંડ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ કઈ કઈ વસ્તુમાંથી બને છે?

ભાગ ત્રીજો સમાપ્ત.

કવિતાની સમજુતી.

પાઠ ૭.
મુખે=મોઢે
વેર્યાં=નાખ્યાં
ફૂલ=પુષ્પ
નસીબે=દૈવયોગે
નીચા નમી=નીચા વળી
વીણીશું=એકએકલઇશું
અત્યારે=હમણાં
ગુસ્સે થઇ=ગીસ કરી
વિપત=આપદા: દુ:ખ
ભૂલીને=વીસરીને
વણતોલ=ઘણીજ
માફ=ક્ષમા
અન્યાય=ગેરઇન્સાફ
મટવાને=દૂર થવાને
ધીરીને=ઉધાર આપીને
દુખીઓ=હેરાન
આગરૂ=ઇજ્જત
પાખી=વગર
ધીરેલા=આપેલા
નવ આલે=ન આપે
વાંકું બોલી=ઇનકાર કરી; ના કહી
ભાળે=જુએ
ફરિયાદી=ન્યાય મેળવવા માટે અરજ
સદ્ગુણ=સારાં લક્ષણ
ચિંતા=ફીકર
અટપટી=ગુંચવણભરેલી
ચટપટી=ગભરામણ
માલે=ખુશીથી રહે

પાઠ ૭. આજ અને કાલ.

નસીબે ખુશી થઇને રસ્તામાં ગુલાબનાં ફૂલો નાખ્યાં. તે નીચા વળી ક્યારે વીણીશું ! ભાઇ હમણાં આજ ને આજ વીણી લો. (મતલબ કે જે ફૂલ થોડા વખતમાં કરમાઇ જાય છે તેમજ સારાં કામો કરવાનો વખત પણ જતો રહે છે. માટે ગુલાબનાં ફૂલરૂપી સારાં કામો તરતજ કરવાં.) (૧) પણ જો કે કદી ગુસ્સે થઇને બોલશે તો તને ઘણી આપદા પડશે તો પછી અફસોસ ક્યારે કરશો ? ભાઇ કાલે, કાલે, કાલે. મતલબ કે સારાં કામ કરતાં દુ:ખ આવી પડે તો દીલગીર થઇ છોડી દેવું નહિ. (૨) કોઇએ

ભૂલથી આપણું ખરાબ કર્યું હોય અને કદી આપણને આવીને દુ:ખ આપ્યું હોય તો તેને માફ ક્યારે કરીશું ? ભાઇ હમણાં આજ ને આજ. (૩) પણ ગેરઈન્સાફ થતો હોય તો તે દૂર કરવાને, મન-માંથી રીસ ઓછી કરવાને, જો લડવું હોય તો ક્યારે લડવું ? ભાઇ કાલે, કાલે, કાલે. (૪) કોઇએ આપણને પૈસા આપીને આપણી લાજ રાખી હોય, તે માણસ પૈસા વગર દુ:ખી થતો હોય તો તે પૈસા પાછા ક્યારે આપવા ? ભાઇ હમણાં આજ ને આજ. (૫) કોઇ માણસ આપણે આપેલા પૈસા પાછા આપે નહિ, ને વાકું બોલે, અને સામું પણ જુએ નહિ, તેવા માણસપર કહો કે ક્યારે ફરિયાદી કરવી ? ભાઇ કાલે, કાલે, કાલે. (૬) સારા ગુણનાં ઘણાં કામો કરવાં છે. પણ વ્યવહારમાં વખત ન મળ્યો તો પછી તે ક્યારે કરવાં ? ભાઇ હમણાં આજ ને આજ. (૭) ક્રોધ, અપશબ્દો, ફીકર, ગભરામણ, ગુંચવણ ભરેલી વાતો પોતાની મેળે મનમાં આવે તો તે મનમાં જઇને ક્યારે આનંદથી રહે ? ભાઇ કાલે, કાલે, કાલે (૮)

સાર—સારાં કામ આજેજ કરવાં અને નઠારાં કામ માટે આવતી કાલપર વિચાર રાખવો. મતલબ કે નઠારાં કામ કરવાંજ નહિ.

પાઠ ૧૬.	પ્રત્યય “નો”	હૈડે=હૈડામાં
ધ્રુવ=ઉત્તાનપાદના પુત્ર	રાજીઓ=રાજા	ન માય=લેવાય નહિ
નિસાસો=આશા ભંગ થયેથી જીવને જે અકળામણ થાય છે તે	રાજન=રાજા	ધરો=રાખો
	નરપતિ=રાજા	પ્રજા=રૈયત
	સુણો=સાંભળો	ઉદર=પેટ
વિમાસે=વિચારે	પૃથ્વીપતિ=જગપતિ; રાજા	મેહ=વરસાદ
કેરો=છઠ્ઠી વિભક્તિનો		ભુખ્યા મેહ=જોઇતો

વરસાદ
તમદેશ=તમારા મુલકમાં
વેશ=દેખાવ
લીલા=આબાદ
લીલારાજ=આબાદ રાજ
ભોગવો=ચલાવો
સોય=તે
વચન=બોલ
સધીર=ધીરજવાળાં
નયણે=આંખોએ
વહે=રેલો જાય
નયણે વહે અતિનીર=આંખમાંથી ઘણાં આંસુ પડે
વદે=બોલે
હૃદે=મનમાં
ઢાળો=મટાડો

દયાળ=દયાળુ
સંચર્યો=ગયો
મૂઢમતિ=મુર્ખાઇ
પરવરી=ચાલી; નીકળી
અપરાધ=ગુનો
મંદમતિ=ઓછી અક્કલ
દુભવ્યો=નારાજ કીધો
સાધ=સાધુ; સજ્જન
પરહર્યાં=તજ્યા.
ગૂઢ=વિકટ; બિહામણું
વિકાળ=ભયંકર; બીક લાગે એવા
કિરણ=સીધી લીટીમાં પડતો પ્રકાશ
સંચર્યું=ગયું

નીરખું=જોઉં
અજસુત=નારદ; બ્રહ્માના પુત્ર
ભૂપત ભણી=રાજા પ્રત્યે
કુળ=વંશ
ઉદરે=પેટે; કુખે
નગર=મુલક
અવાસ=રહેઠાણ
ચરણે ચાંપી=પગે દાબી
નિશદિન=રાત દહાડો
નીરખે=જુએ
તન=શરીર
સફળ હવો=સાર્થક થયો
તારણહાર=તારનાર

પાઠ ૧૬. ધ્રુવજીના બાપ અને નારદ ઋષિ.

પૂર્વછાયો.

ધ્રુવજીના પિતાને નિસાસા નાખતા જોઇને નારદ ઋષિ મનમાં વિચાર કરે છે, કે રાજા તું પોતે દુનિયાનો માલીક છે. પછી તમને શું દુઃખ છે ! નારદ ઋષિ કહે છે કે હે રાજા, તમે સાંભળો, તમે મોટા રાજા છતાં તમને આટલું બધું શું દુઃખ છે, કે હૈડામાં આશ પણ આતી નથી !

ચોપાઈ.

તમારો દેખાવ આસ્થાથી સેવા કરવા લાયક છે. તમે રૈયતનું પોષણ કરો છો, તમારા દેશમાં જેવો જોઇએ તેવો વરસાદ આવે છે, છતાં આટલું દુઃખ શા વાસ્તે રાખો છો ? (૧) તે આબાદ રાજ ભોગવો. તને તે કાંઇ દુઃખ હોય ? એવા ધીરજ આપનારા વચન નારદ ઋષિએ કહ્યાં તોપણ રાજાની આંખમાંથી ઘણાં આંસુ પડે છે. (૨) રાજા એમ કહે છે કે ઋષિ સાંભળો. મારો છોકરો જંગલમાં ગયો છે, તેથી મારે મન ઘણું દુઃખ થાય છે. માટે તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો. (૩) મેં બહુ મુર્ખાઇ કરી તેથી બાળક વનમાં જતો રહ્યો, મેં ઓછી બુદ્ધિવાળાએ એ પવિત્ર માણસનું મન નારાજ કર્યું, એવો મેં ગુનો કીધો છે. (૪) એ કારણથી મેં બધી મોજમઝા અને સુખનાં સાધન છોડી દીધાં, તેથી મેં નિસાસા નાખ્યા અને મને ચિંતા થાય છે, કે બિહામણું વિકટ જંગલ હશે, ત્યાં મારો છોકરો એકલો કેમ રહેશે ? (૫) જેનું મોં ઘણું કોમળ છે, એટલે જે ઘણો નાજુક છે. તે સુરજનો સીધી લીટીનો પ્રકાશ કેમ વેઠશે ? (સુરજનો તાપ શી રીતે વેઠશે) મારૂં બધું સુખ ધ્રુવજી સાથે ગયું. તેથી હું નિસાસા નાખું છું. (૬) તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો, કે જેથી એકવાર છોકરાને મારી નજરે પ્રત્યક્ષ જોઉં, રાજાનાં એવાં વચન સાંભળીને નારદ ઋષિ રાજા પ્રત્યે બોલ્યા. (૭) રાજા તારા વંશમાં ધ્રુવ જન્મ્યો તેથી તારી જિંદગીને ધન્ય છે, જે માતાને પેટે જન્મ્યો તે માતાને પણ ધન્ય છે, રાજા તને ધન્ય છે, કે તારે ત્યાં ધ્રુવ અવતર્યો. (૮) જ્યાં ધ્રુવ જન્મ્યો છે, તે શહેરને, અને તે મહેલને પણ ધન્ય છે, જે માણસને ધ્રુવની સોબત છે, તેને પણ

ધન્ય છે. જે ધરતીપર પગ મૂકીને ધ્રુવજી ચાલે છે, ત્યાં તે ધરતીને પણ ધન્ય છે એમ કહીએ. (૯) તે પક્ષીને અને જંગલને ધન્ય છે, કે રાત દહાડો ધ્રુવજીના દર્શન કરે છે. હે રાજા તારૂં જીવ્યું સાર્થક થયું, કે તારે ત્યાં એકોતેર પેઢી તારનાર જન્મ્યો છે. (૧૦)

પાઠ ૨૪.

સુવાક્ય=સારૂં વચન; સારા બોલ
સ્નેહ=હેત; પ્રીતિ
સદૈવ=હંમેશાં
વાધે=વધે; થાય
કુવાક્ય=નઠારૂં વચન; નઠારા બોલ
લાધે=મળે, થાય
વિવેક=સલુકાઇ; ડહાપણ; સારા નરસાનો વિચાર
આણી=લાવી
યાર=ભાઇ
ઉચાર=બોલ
વાણી=બોલ; શબ્દ
વિશ્વ=દુનિયા; જગત
વખાણે=તારીફ કરે સ્તુતિ કરે; માન આપે
કીત=આબરૂ
જનો=માણસો
પડે=હલકે દરજ્જે ઉતરે; ગરિબાઇમાં આવે; પડતી થાય.
ચઢે=મોટે દરજ્જે આવે; સુખી થાય; ચઢતી થાય
વડે=થી; થકી
પ્રાણી=માણસ
પ્રજા=લોકો; રૈયત
પાળે=પોષે
ઘુડ=ઘુવડ
ઉચારતું=બોલતું
ભલી=સારી
ભલાઇ=ભલમનસાઇ
બુરાઇ=નઠારાપણું; વેર; દુશ્મનાઇ
અમુલ્ય=કીમતી; જેની કિંમત થઇ શકે નહિ તે
મૂલ=કિંમત
લગાર=થોડી
પગી=ચાંગળુ
રૈ=અરે
માનવી=માણસ
વેણુ મૂક્યું=શબ્દ બોલ્યો
ગળાય=ગળી જવાય
થુકયું=થુકેલું
વિમાસશો=પસ્તાશો; દીલગીર થશો.
હાણી=નુકસાન; ખરાબી; પાયમાલી
છરા=બંદુકમાં ભરવાની ગોળી
છેદ=ઘા; જખમ
સુઝે=માલમ પડે
કાપ=ઘા; જખમ

ફેરે=મટે; સારો થાય; નવી ચામડી આવે.
કોઠી=મોટી બરણી
મટે=સારી થાય
તોપ તણો=તોપનો

ભડાકો=અવાજો
હવા વિશે=હવામાં
હડાકો=પડઘો; સામો અવાજ
તાણી=ખેંચી

વઢો=બોલો
વણશી=બગડશી
બાર તોલ=માન; આબરૂ; વક્કર

પાઠ ૨૪. વિચારીને બોલવા વિષે.

સારૂં વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં પ્રીતિ વધે છે; નઠારૂં વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં કજીઓ થાય છે; માટે હે ભાઈ મનમાં જરા સમુકાઈ લાવીને જે બોલ બોલો તે વિચારીને બોલો. (૧) સારૂં વાક્ય બોલવાથી આખી દુનિયા તારીફ કરે, પણ નઠારૂં વાક્ય બોલવાથી માણસો આપણી આબરૂ જાણે નહિ, પ્રાણીની પડતી અને ચડતી જીભથીજ (બોલવાથીજ) થાય છે. માટે હે ભાઈ જે બોલ બોલો તે વિચારીને બોલો. (૨) જુઓ રૈયત (લોકો) પોપટને ઘેર પાળે છે. પણ ઘુવડ પક્ષી પોતાના માળામાં પણ નચિંતે સુખ પામતું નથી; એનું બોલવુંજ કારણ જાણ. માટે૦ (૩) સારી જીભથી (સારૂં બોલીને) ભાઈ ભલમનસાઈ મેળવ. નઠારી જીભથી (નઠારૂં બોલવાથી) લોકો નઠારૂં બોલે છે, પછી તે ગરીબ હોય કે રાજાનો છોકરો હોય કે રાણી હોય તો પણ લોકો નઠારૂં બોલે છે, તે માટે૦ (૪) સારૂ વાક્ય બોલવાથી દૂધ, દહીં અને ઘી આપશે, અને જેની કિંમત ઘણી હશે તેની થોડી કિંમત લેશે; પણ નઠારૂં વાક્ય બોલવાથી કોઈ ચાંગળુ પાણી પણ નહિ પાય; માટે૦ (૫) અરે માણસ તું મોઢેથી જે શબ્દ બોલ્યો તે જેમ તેં થુંકેલું થુંક ફરીથી ગળાતું નથી, તેમ તે બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી લેવાતો નથી, જો એવી

વાણી હશે તો પસ્તાશો અને નુકસાન થશે. માટે૦ (૬) છરાના ઘાનો ઉપાય માલમ પડે, પણ નઠારા વાકયનો ઘા કદી રૂઝાતો નથી, (તે બોલ મનમાંથી જતો નથી.) જેમ કાચની કોઠી ફાટી હોય તે જેમ આખી થતી નથી. તેમ, માટે૦ (૭) સારો કે નઠારો તોપનો અવાજ હવામાં સપાટાબંધ ચાલ્યો જતો હોય. તો તમે કહો કે તેને કેમ ખેંચી શકો? મતલબ કે ખેંચી શકાય નહિ. તેમ બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી શકાતો નથી, માટે૦ (૮) વિચારીને શબ્દ બોલો, તો કામ કદી પણ બગડે નહિ. દલપતરામ કવિ કહે છે, કે જે સારા માણસો છે, તેજ ભાર વકર રાખે છે. મતલબ કે વિચારીને બોલે છે.

પાઠ ૨૭.	ગાળ્યાં	ભજો=ભજન કરો
દુઃખ=આપદા; સંકટ	નિદ્રા=ઊંઘ	સાંય=મદદ
આણીએ=લાવીએ	સ્વામી=ધણી [ભીડ ગયે	અર્થ=કામ
ઘટ=શરીર	હરી ગયે=છાની રીતે	સરશે=થશે.
ઘડીઆં=બનાવ્યાં	મસ્તક=માથા	ભીડ=સંકટ
ટાળ્યાં=મટાડ્યાં.	છેદાઇ=કપાઇ	સમર્યા=સંભાર્યા
નવ ટળે=નહિ જાય	લુટાણી=લુટાઇ	અંતરજામી=મનની વાત જાણનાર; પરમેશ્વર
રઘુનાથજી=પરમેશ્વર	સતવાદીઓ=સાચું બોલનારા	ભાવટ=દુઃખ; જંજાળ
જડીઆં=વળગ્યાં	નીચ=હલકા	ભૂધરે=પૃથ્વી ધારણ કરનારા પરમેશ્વર
ભમ્યાં=ભટક્યાં; રખડ્યાં	હરિને=પરમેશ્વરને	
ભોગવ્યાં=ગુમાવ્યાં;		

પાઠ ૨૭. સુખ દુઃખ મનમાં નહિ લાવવા વિષે.

સુખ અને દુઃખ મનમાં લાવવાં નહિ, કારણ કે તે શરીરની

સાથે વળગેલાં છે, એ કોઇનું મટાડેલું મટતું નથી કારણ કે ઇશ્વરે નિર્માણ કરેલું છે. માટે સુખ અને દુઃખને મનમાં લાવવાં નહિ. (૧) નળરાજા જેવો મરદ નથી, ને દમયંતી જેવી સતી સ્ત્રી નથી, કે જે અર્ધી નાગી અવસ્થામાં જ્યાં અનાજ ને પાણી મળે નહિ એવા જંગલમાં રખડયાં, માટે૦ (૨) પાંચ પાંડવ જેવા ભાઇઓ કે જેને સતી દ્રૌપદી સ્ત્રી હતી; તેમણે પણ બાર વરસ વનવાસ વેઠયો, અને કોઇ દિવસ સુખે ઊંઘ્યા નહિ; માટે૦ (૩) સીતા જેવી સતી સ્ત્રી નહિ કે જેના રામજી ધણી હતા. તે સતીને રાવણ હર્ઇ ગયો. તેથી સતી ઘણું દુઃખ પામી. માટે૦ (૪) રાવણ જેવો રાજા જેને મંદોદરી સ્ત્રી હતી, તે રાવણનાં દસ માથાં કપાઇ ગયાં ને બધી લંકા લુટાઇ ગઇ, માટે૦ (૫) હરિશ્ચંદ્ર રાજા સત્યવાદી હતો અને તેને તારાલોચની રાણી હતી. તેણે હલકા માણસને ત્યાં પાણી ભર્યું (મતલબ કે મજુરી કરી) એવાં ઘણાં દુઃખ પડયાં, માટે૦ (૬) જુઓ ઇશ્વરે આગળ ઘણી મદદ કરી હતી. જેથી જણાય છે કે આપણું કામ પણ થશે. એવું સમજીને ઇશ્વરનું ભજન કરો; તે મદદ કરશે. માટે૦ (૭) દરેકને જ્યારે આપદા પડી ત્યારે તેમણે ઇશ્વરને યાદ કીધા, ત્યારે નરસિંહ મહેતાના ધણી ઇશ્વરે (શ્રીકૃષ્ણે) તેઓની આપદા ટાળી. માટે૦ (૮)

પાઠ ૩૯.

સ્વદેશ=પોતાનો દેશ
સ્વદેશ પ્રીતિ=પોતાના દેશપર પ્રેમ
ભલી=સારી; રૂળકુપ
ભાર્ત ભૂમિ=ભરત રાજાનો મુલક, ભરત ખંડ; આર્યાવ્રત; હિંદુસ્તાન
વિષે=માં
જેહ=જે
કે'નો=કહેતો
ભલો=સારો
ભોમ=ભૂમિ; જમીન
પ્રાણ=જીવ

મુર્ખ=અક્કલ વગરનો
ભૂમિ=પૃથ્વી
ભારે=બોજારૂપ
દાઝ=લાગણી; દયા
શુષ્ક=સુકું; સ્નેહ વગરનું
હૈયું=મન
વજ્ર=કઠણ; દયા વગરનું
લેવું દેવું=લેણું દેણું
કદાપિ=કદાચ
લક્ષ્મીવાળો=ધનવાન; તવંગર; પૈસાદાર
વડો=મોટો
વૈભવી=વૈભવવાળો
રાજવી=રાજા જેવો
રૂપાળો=ખુબસુરત; દેખાવડો
તથાપિ=તોપણ
વિવેકી=ખરૂં ખોટું સમજનાર
વખાણે=તારીફ કરે

કાગ=કાગડા
પ્રમાણે=પેઠે
સ્વદેશી=પોતાનો દેશનો
દેશીનાં=પોતાના દેશનાનાં
ટાળે=મટાડે; દૂર કરે
પાળે=પોષે
કલ્યાણમાં=ભલામાં; સારામાં
લેખે=ગણે
પુરા પ્રેમથી=ખરા હેતથી
પેખે=જુએ; ઓળખે
વિદ્વતા=પંડિતાઈ; વિદ્વાનપણું
વાપરી=ખરચી
દેશ દાઝે=દેશની લાગણીને માટે
લોકલાજે=લોકની શરમથી

સ્વદેશાભિમાની=પોતાના દેશનું અભિમાન ધરીને ફરેલા
વૃથા=ફોકટ
જન્મ=જિંદગાની; જીવતર
ખોયો=ગુમાવ્યો
કમાણી=સાર્થક; પેદાસ
વિદેશે=પરદેશે
વસીને=રહીને
કાળ=વખત; સમય
ગાળી=ગુમાવી
સ્વદેશે=પોતાને વતને
વિયોગી=જુદા પડેલા
ભેટી=મળી
હર્ષનાં=હરખનાં, આનંદનાં
આંસુ=આંખમાંથી પડતાં પાણી
ના'વે=આવે નહિ

પાઠ ૩૭. પોતાના દેશપર પ્રેમ.

સારા ભરતખંડમાં હમેશાં રહેતા હોય તેમાં ઘણા વિચારો

હશે કે જે " મારો દેશ સારો છે. મારી ભૂમિ સારી છે અને એ મને જીવથી હંમેશાં વહાલી છે " એમ નહિ કરતો હોય ? (મતલબ કે બધાજ કહે છે.) (૧) કયો અક્કલ વગરનો પૃથ્વીને ભારે મારતો હશે ? તો કે જેને દેશની લાગણી જરા પણ નથી જેનું મન હંમેશાં કઠણ અને સ્નેહ વગરનું હોય છે. અને જે એમ જાણે છે કે મારે લેવું દેવું નથી. એવો માણસ (૨) કદાપિ તે ઘણો પૈસાવાળો હશે, મોટા વૈભવવાળો, રાજા જેવો કે રૂપાળો હશે તો પણ તેને વિવેકી માણસ વખાણે નહિ. તે કાગડા અને કીડાની પેઠે ગુજરાન ચલાવે છે. (૩) જે દેશીના દુઃખ મટાડે, હજારો માણસોનું હંમેશાં પોષણ કરે; વળી લોકોનાં ભલામાં લાભ ગણે. તેને ખરો સ્વદેશી જાણવો, કહો કે તેને ખરા હેતથી કોણ નહિ જુએ ? (મતલબ કે બધાજ જુએ) (૪) જે વિદ્વાન માણસે દેશની લાગણીને માટે વિદ્યાનો ઉપયોગ કીધો નથી. જે પૈસાદારે લોકોની શરમથી એક પાઈ પણ ખરચી નથી. જેણે સ્વદેશાભિમાનનાં કામ કીધાં નથી, તેણે પોતાની જિંદગી નકામી ગુમાવી અને શું કમાયો ? (મતલબ કે કંઇજ નહિ) (૫) પરદેશમાં રહીને ઘણો વખત ગુમાવીને જે સારો ભાગ્યશાળી હોય તેજ પોતાને દેશ જાય અને જુદાં પડેલાં સગાં અને ભૂમિને હેતથી મળે, તે વખતે કહો કોને હરખનાં આંસુ નહિ આવે ? (મતલબ કે બધાંનેજ આવે.)

પાઠ ૪૬	ભેટવા=મળવા	કપટે=ભાથી
વાહ=હોડી	ભાત=ભાથ	ખસે=દૂર જાય
ભાવે=હેતથી	સાથ=સંગાત; ટોળું	સામગ્રી=સામાન

હસે=મશ્કરી કરે
ઉતરવા=રહેવા
વશેક=ઘણુંજ; વધારે
વસમો=કપરો; કઠણ
ઠામ=જગો
છાજ=છત
વળી=સાકટી
ભીંત્યો=ભીંત
દોદશ=બંને બાજુ
જુઆ=જાવા
હુઆ=થયા
હસણી=મજાકખોરી
નાત્ય=નાત
દર્શન=જોવું; દેખવું
ખોઇએ=દૂર કરીએ
સુંદરી=જુવાન સ્રી
મનવિના=કમનથી
નમે=નમસ્કાર કરે
દીઠા=જોયા
હરિ=પરમેશ્વર

ફુટડો=દેખાવડો
તુઠડો=પ્રસન્ન
ભાંગ્યું=દૂર થવું
મરડે=મચડે
મંડપમાં=માંડવામાં
ચંગ=મંજીરા; કાંસાજોડ
લટકે=ટીંગાય
પટકે=પિછોડીએ
કાષ્ટ=લાકડાં
બારો=જુદો
મામેરાને=મોસાળાનો
ઉધારો=બાકી; મણા
તુળશીદળ=તુળશીનાં
પાંદડાં
ફુંકશે=વગાડશે
પુરું=બરોબર
કૌવત=મશ્કરી; ગમત
ટોળ=મજાક
ઉતાવળી=ઝડપથી

મરમે=ભેદમાં
લજાવ્યું=એબ લગાડી
પેઢીનું=વંશનું
ન બાપા=બાપા વગરના
ભલાં=સારા
કઠણ=સખત
કઠણ બોલ=મેણાંના બોલ
મછર=અહંકાર; તોર
પુંઠળથી=પાછળથી
બડબડો=બબડો
લખેશરી=લાખ રૂપી-
આનો ધણી
શે=શું
રાંક=ગરીબ
પિતા=બાપ
મુજ=મારે
કાપડું=બૈરાંની છાતી
ઢાંકવાનું લુગડું
મેર=મેરૂ પર્વત
જીવતો રહે=કાયમ રં

પાઠ ૪૬. નરસિંહ મહેતાની ઉના ગામમાં પધરામણી.

વિષ્ણુ મહેતા (નરસિંહ મહેતા) આવ્યા સાંભળી શ્રીરંગ મહેતા વેવાઇ દોડતા આવ્યા ને બંને હોંસથી મળ્યા, જમાઇ અને

જમાઇનો બાપ પણ મળ્યો અધા નાગરનું ટોળું પણ આવીને મળ્યું. (૧) તે બધા છગભેદથી બાઝીને પાછા દૂર જતા રહે અને એનો સામાન જોઇ જોઇને મશ્કરી કરે, ઉતારાને માટે ઘર આપ્યું તેમાં ચાંચડ મચ્છર ઘણાજ હતા. (૨) તે ઘરની જમીન ઉંચી નીચી ને કઠણ હતી ને છાપરાપર નળીઆ નહોતાં; તે ઘરની છાજ કોહેલી ને સાકટીઓ જુની હતી, અને ભીંતો બંને બાજુએ બેવડી વળી ગએલી હતી. (૩) જ્યાં નરસિંહ મહેતાનો ઉતારો થયો ત્યાં ઘણાં માકડ જુવા હતા, વેવાઇ ઉતારો આપી ગયા પછી મજાકખોરી નાગરી નાત બોલવા લાગી. (૪) કુંવર વહુનો બાપ વૈષ્ણવ છે, તેથી તેના દર્શન કરીએ તો પ્રાયશ્ચિત જતા રહે (પાવન) થઇએ, મહેતાને જોવા માટે ઘેરે ઘેરથી સુંદરીઓ ખુશીથી આવી. (૫) કમનથી મહેતાને નમસ્કાર કરે અને કહે કે, તમે આવ્યા તે સારૂ થયું. સ્ત્રીઓ એક બીજાને કહે છે કે, મહેતાને જોયા તે પરમેશ્વરને જોયા બરાબર છે. (મતલબ કે એમ મશ્કરી કરે) (૬) જુઓ એનો રસાલો કેવો દેખાવડો છે! એને પરમેશ્વર પ્રસન્ન છે. મશ્કરીમાં એવું કહે છે કે, હવે કુંવર વહુનું દુઃખ જતું રહ્યું (૭) મહેતાજીના બળદ ઉપર ઘણી બગાઇઓ છે તે જુઓ મહેતાજી માંડવામાં કીર્તન વગાડશે તેથી નાગરની નાતમાં આબરૂ વધશે (૮) આ ગાંસડી વળગાડેલી લટકે છે, તેમાં પીછોડીએ તાલની જોડ બાંધી છે; આ તુળશીના લાકડાનો ભારો (તુળશીની માળા) છે. કહો હવે મોસાળામાં શું ખામી છે! (૯) ઝોળીમાં તુળશીનાં માંડવાં મુકશે, ને ઉભો રહીને શંખ વગાડશે, અને ઇશ્વરનું ભજન કરશે એટલે મોસાળું પણ પુરૂ થશે. (૧૦) એમ નાગરની સ્ત્રીઓ વાત કરે

અને મશ્કરી કરીને ઘર તરફ પાછી જાય, બાપા મોસાળુ લઈને આવ્યા તે વાત કુંવરબાઈએ જાણી. (૧૧) તેથી ઝડપથી મળવાને માટે દોડી કે નણુંદ ભરમમાં બોલી કે બાપ દીકરીને આ શું પ્રીત કે હાંસી કરવા આવ્યો ! (૧૨) બાપદાદાની પેઢીને એબ લગાડી. સાથે સાધુઓનું શું કામ હતું ! શું એકલા મળવા જાઓ છો ? એવા બાપ કરતાં બાપ ન હોય તો સારું ! (૧૩) આવો મહેણાંનો બોલ સાંભળીને કુંવરબાઈ પાછી વળી, ને કહેવા લાગી કે,

હે નણુંદ એટલો અહંકાર શા માટે રાખો છો. હે ! બેન પાછળથી શું બબડો છો? (૧૪) જેનો બાપ પૈસાવાળો હશે તેની દીકરીને ઘણો લાભ થશે. કોઈનો બાપ લખેશ્રી કહેવાય તો તે મારે શું કામનો. (૧૫) ગરીબ બાપ મારે ઘેર આવ્યો તો તેનું એક કાપડું સોના મેરુ બરોબર છે તમારી મરજીમાં આવે તેમ બોલો પણ મારે મન એ બાપ ઘણું જીવજો. (૧૬)

પાઠ ૪૯	પાલણ=પોષણ	સુખદીએ=સુખ આપે
મહીં=સાતમીનો પ્રત્યય "મા"	કાજ=કામ	ભર=જોઈએ તેવી
તન=શરીર	તેજસ્વી=પ્રકાશિત	આણી=લાવી
ભાન=શુદ્ધ; સમજ	શશિ=ચંદ્ર	મેઘ મંડળ=વાદળાં
પુરણ=પુરેપુરે	તિમિર=અંધારું; અંધકાર	નિયમિત=વખતસર
સમય=વખત	ગગને=આકાશમાં	વૃષ્ટિ=વરસાદ
પ્રથમે=પહેલાં	નિરાંત=રહાડો રાત	સંતોષ=તૃપ્તિ
સ્મરું=યાદ કરું	આરામ=વિશ્રાંતિ	હરખ=ખુશી
કાર્યો=કામો	શ્રમથી=મહેનતથી	સૃષ્ટિ=દુનિયા
		પૃથ્વી=જમીન

ધન=પૈસો	પાવક=ગરમી; અગ્નિ	નીતિપંથ=નીતિનો માર્ગ
કઠિન=કપરાં	ઇશ=પરમેશ્વર	ભુલાવતા=વીસરાવતા
કષ્ટ=દુઃખ	સત્તા=હુકમ	સંશય=શક
અનેક=ઘણાજ	થાપી=બેસાડી	મુજ=મારા
કાપે=દૂર કરે; મટાડે	સદિંવ=હંમેશાં, સદા	સદ્ભકિત=ખરી ભકિત
સૃજ્યાં=બનાવ્યાં	સુબુદ્ધિ=સારી અક્કલ	ચરણે=પગમાં
		ઠરું=સંતોષ પામી રહું

પાઠ ૪૯: ઇશ્વર પ્રાર્થના.

જ્યારે ઊંઘમાં શરીરનું ભાન નહોતું, ત્યારે જુઓ કે જેણે આપણી પુરેપુરી સંભાળ લીધી, તેને સવારનાં પહોરમાં પહેલો યાદ કરું, પછી દહાડાના બધાં કામો કરૂં. (૧) એ હંમેશાં હેતથી પ્રાણીઓનું પોષણ કરે છે, અને પ્રાણીઓ માટે દુનિયાની રચના કરેલી જણાય છે પ્રકાશવાળા સુરજ અને ચંદ્રમાં હંમેશાં પ્રકાશતા રહે છે; તે જીવને જીવન શકિત વધારે આપે છે. (૨) આકાશમાં રાત દિવસ ફરીને અંધારૂં મટે છે, ત્યાં તેને આરામ બીલકુલ નથી. દહાડાની ઘણી મહેનતથી પ્રાણીઓ થાક્યા ત્યારે આખી સુખ આપે એવી સારી ઉંઘ આણી. (૩) જો આ વરસાદનાં વાદળાં વખતસર વરસે છે, તેથી દુનિયા સંતોષથી આનંદમાં ફુલાય છે, જમીન વનસ્પતિઓથી ધન અને અનાજ આપે છે અને તે જીવોનાં ઘણાં દુઃખ મટાડે છે. (૫) પરમેશ્વરે પવન પાણી અને અગ્નિ આ કેવાં બનાવ્યાં છે ! એ ત્રણ હંમેશાં જીવોનું જીવન (જીવવાનો આધાર) છે, વળી જો એ ત્રણને માણસની ચાકરી આપી છે. અહા ! પ્રાણીના સુખનાં સાધનની શી ગોઠવણ કરી છે ! (૬) ઓહો પરમેશ્વર તેં માણસના મનને અક્કલ આપી

છે. તેથી બધા જીવો પર માણસની ઘણી સત્તા રાખી છે, જે હંમેશાં એવું સારૂં પોષણ કરે છે, તેને વીસરીને ભજે નહિ તે પાપી માણસ છે, (૭) પરમેશ્વર હું માંગું છું કે સારી બુદ્ધિ આપો અને નીતિને રસ્તે દોરવો, મને ભુલાવામાં નાંખનાર બધા વહેમો દૂર કરો; મારી ફરજ એજ સમજીને હું બધા કામ સદ્ભકિતથી કરૂં, અને તમને પગે પડું તો મને વિશ્રાંતિ મળે. (૮)

પાઠ ૫૫	જામો=ઝુલતો અંગરખો	પઢતો=ભણતો
શિર=માથું	ફાળ=છલંગ	પૂર્યો=ગોંધ્યો
કોટે=ડોકે	મૃગ=હરણ	મધુરો=મધુર રાગનો
રૂંઢ=ખોપરી	શ્વાન=કુતરો	વાચા=વેણ; શબ્દ
વૃષભ=બળદ	સુજાણ=સારા જાણીતા	વીર=ભાઇ
વીણ=વગર	શુક્રાચાર્ય=દૈત્યના ગુરૂ	કામની=સ્ત્રી
ભૂપાળ=રાજા	હરનિશ=હમેશાં	કીર=પોપટ
નેહ=સ્નેહ; હેત	રે'=રહે	ચરણ=પગ
દાખવે=જુવે	મેડક=દેડકો	સાયો=પકડયો
ચક્ર=ચક્કર	નિર્બળ=કમજોર	લાખો=લાખો માણસથી
ગજ્યો=ઢાંકયો	કોલ=કોયલ	સઉકો=બધા
પરવરે=ચાલે	કાયર=બાયલો	વિચરે=જાય
ઉજવળ=સફેદ	સાર=સારી	વસમી=અઘરી
ઓપતો=શોભતો	રક્ષણી=રક્ષણ કરનાર	વાટ=રસ્તો
	તારૂણી=જુવાન સ્ત્રી	

પાઠ ૫૫ ઉખાણું.

(પ્રશ્ન) જેના માથાપર ગંગાજી રહે છે, જેની ડોકમાં ખોપ·

રીની માળા છે, તો કહો કે મહાદેવ વગર કયો રાજા બળદનું વાહન કરે છે? (૧) (જવાબ) હંમેશાં પ્યારથી જોઇશું તો એક ભરે છે ને બીજો ખાલી કરે છે, જે ચક્ર દરરોજ ફરતું જણાય છે તે રેંટ (૧) (પ્રશ્ન) એક પુરૂષે બીજા પુરૂષને ઢાંકયો તેથી જેને ઢાંકયો છે તેનું શરીર સારૂ દેખાય છે. તે ઘણો ઉત્તમ માણસ છે તો તમે સારા માણસ સમજો કે એ શું છે? (૨) (જવાબ) જે પગ વગર ચાલે છે, પુરૂષો તેના પર બહુ હેત રાખે છે, સફેદ શરીરે શોભતો તેને જામો કહીએ. (૨) (પ્રશ્ન) છલંગ મારે છે, પણ હરણ નથી, તેમ સસલો પણ નથી, અને કુતરો પણ નથી તેમજ મોં ઉંચું છે પણ મોર નથી હે સારા જાણીતા ડાહ્યા માણસ સમજો કે એ શું છે? (૩) (જવાબ) શુક્રાચાર્યનું વાહન છે, જે હંમેશાં પાણીમાં રહે છે. જીભ નથી. તો પણ ઘણું બોલે છે ત દેડકો કહેવાય છે. (૩) (પ્રશ્ન) સ્ત્રી છે પણ કમજોર નથી, કાળી છે પણ કોયલ નથી. દરમાં રહે છે પણ નાગણી નથી, તો એ તો જવાબ કહે? (૪) (જવાબ) બાયલાના હાથમાં શોભે નહિ, અને બહાદુરને મન તે સારી છે, વળી તે આ શ્રેષ્ઠ શરીરનું રક્ષણ કરનાર છે, હે જુવાન સ્ત્રી તે તરવાર છે. (૫) (પ્રશ્ન) ભણે છે પણ વિદ્વાન નથી, તેને બાંધ્યો છે પણ ચોર નથી, ડાહ્યા માણસ હોય તો સમજો કે તે મીઠું બોલે છે પણ મોર નથી ત્યારે એ શું હશે? (૫) (જવાબ) પક્ષીની જાતમાં પવિત્ર છે સાઇ શબ્દ બોલે છે, તે જંગલનો રહેવાસી છે ને જંગલમાં પેદા થાય છે, હે સ્ત્રી તો તે પોપટ છે. (૫) (પ્રશ્ન) ચાલે છે પણ પગ નથી, ઊડે છે પણ પાંખ ,નથી, લાખ માણસની

પણ પકડાયલો રહે નહિ, બધા તેને આંખે જુએ છે તો એ શું ! (૬) (જવાબ) તે ગગન તરફ જાય છે, ઘરમાં રહે તો ગભરામણ થાય છે. તે અધરે રસ્તે જાય છે. માણસો તેને ધુમાડો સમજીએ. (૬)

પાઠ ૫૬.	સાફ=ચોકખી	ઠાલા=નકામા
ઘડીઘડી=વારંવાર	અરણવ=દરીઆ, સમુદ્ર	કમી=ઓછી
ઉકળાટો=ઘામ	ભાળ્યાં=જોયાં	ઉભરાય=પાકે
ભારી=બહુ	રસ=મધુર; સુર	પીત=પીળો
અભ્ર=વાદળાં	યંત્ર=સતાર; સારંગી વગેરે	સુર્યાસ્ત=સુર્યનું આથમવું તે
સકળ=બધા		ઉજળું=સફેદ
ચાળા=ચિહ્ન; લક્ષણ	રૂપાળા=સારા	નૈઋત્ય=દક્ષિણ અને પશ્ચિમ દિશાની વચ્ચેના
ચલ્લી=ચકલી	અધિક=વધારે	
બગ=બગલો	ઘંટ=અવાજ	શીતળા=ઠંડા; શીતળ

પાઠ ૫૭. વસંત ઋતુનાં લક્ષણ.

તડકો ને શીળો ઘડીએ ઘડીએ બદલાય છે. તાપથી જીવોને ઘણો ઘામ થાય છે. ઘણાં કાળાં વાદળાં આમ તેમ દોડતાં દેખાય છે. તેથી બધાં માણસો કહે છે કે એ વરસાદના ચિહ્ન થાય છે. (૧) ચકલી ધૂળમાં ફડફડ પાંખો ફફડાવે છે, બગલા પોતાની પાંખ બરાબર ફેલાવીને બેસે છે. પક્ષીઓ દરીઆ કાંઠેથી આવતાં જોયાં, તેથી બધા૦ (૨) રાત દિવસ શીતળ પવન ફરફર આવે, ઝાડો ખરરર થરરર શબ્દે હાલતાં જણાય, વાજિંત્રમાં બહુ સારા મધુર સુર આવે છે. તેથી બધા૦ (૩) હંમેશ કરતાં તો હવા ઘણી ભેજવાળી જણાય છે. ફુલમાંથી બહુ સારી વાસ નીકળીને આવે. આવી

ઘંટા વાગતા હોય એવા એવા ખોટા અવાજ સંભળાય છે. તેથી બધા૦ (૪) હવામાં ગરમી ઓછી હોવાને લીધે ખાર ઓગળે છે અને ઉધઇ, કીડી અને મંકોડા જોરથી ઉભરાય છે. (ઘણુાજ પાકે છે) પક્ષીઓ માળા બાંધવાની તપાસમાં આમ તેમ ફરે, ઉડે. તેથી બધા૦ (૫) શોભાયમાન ધનુષ જણાય છે અને સુરજ આથમતા પીળો ભાસ થાય છે. ચંદ્રમાની આજુબાજુ ઘણું સફેદ કુંડાળું દેખાય છે. ઇશાન ખુણામાં ઘણી વીજળી થાય છે. નૈઋત્ય ખુણામાં ઠંડો પવન વાય છે (કારણ કે નૈર્ઋત્ય ખુણામાં દરીઓ છે.) તેથી બધા૦ (૬)

પાઠ ૫૯.	બંધપાડ=બેસાડ	પૂજ્ય=પવિત્ર
રક્ષ=રક્ષણ કર	દ્વેષ=કીનો; અદેખાઇ	પ્રત્યે=તરફ
દેવ=ઇશ્વર	હુનર=કસબ	ધર=રાખ
મહારાજા=પાંચમાં જ્યોર્જ	અમઘેર=અમારે ત્યાં	શકિતમાન=જોરાવર
પ્રૌઢ=ઘણા મોટા	સંપ=નિરાંત	રાજેશ્વર=રાજાઓના ધણી
જયવંત=જશવાળા	સધો=થાઓ	નાથ=પરમેશ્વર
મસ=વધારે	કાળ=વખત	મહાજ્ઞાની=અક્કલનો ભંડાર; મોટા જ્ઞાનવાળો
કીર્તિ=મોટાઈ	ગંજ=ઢગલો	શુભકાર=કલ્યાણ કરનારી
યશ=જશ	દાન=પુણ્ય	પાર=સુધી
લંબાવ=વધાર; ફેલાવ	શ્રેષ્ઠ=મોટા	દીલ=મન
જગદીશ=પરમેશ્વર	જાથુ=હંમેશ	સ્વીકાર=કબુલ કર
વીખેરવા=છુટા પાડવા	ક્ષેમ=સુખ	
રૂઠ=ગુસ્સે થા	રાય=રાજા	
કાળ=મોત; કાર	સદ્ અભિમાને=સારી ઉંચી લાગણીથી	

પાઠ ૫૯ રાજગીત.

હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજાનું રક્ષણ કર. હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજાનું રક્ષણ કર. હે મોટા રાજા તમે ઘણાં વરસ જીવજો. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. એમને ઘણા કીર્તિવાન બનાવ. મોજ મઝા મોટાઈ અને આબરૂ આપ અને એમનું રાજ્ય ઘણાં વરસ ચાલે તેમ કર. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર (૧) અરે પરમેશ્વર! હે જગતના ધણી તું ઊઠ. અને એના દુશ્મનને વીખેરી નાખવા તૈયાર થા; અને તેમનું મોત લાવ, વેર અને કંકાસ બધો બેસાડી દે. સમજણ અને કળા વધે એમ કર; અમારા ઘરમાં નિરાંત ને સંપ થાઓ કે જેથી હંમેશાં અમારૂં ભલું થાય. (૨) હે પરમેશ્વર તું મોટા જ્યોર્જ રાજાપર જોર, આબરૂ અને સુખ સ્થિતિની ઢગલાબંધ (ઘણીજ) બક્ષીસ કર. કારણ કે ગરીબ અને રાજા બારી ઉંચી લાગણીથી એમનું રાજ્ય પૂજવા લાયેક ગણે છે અને જ્યાં ત્યાંના લોક એમના તરફ હેત બતાવે છે. (૩) હે સર્વ શકિતમાન, રાજેશ્વર, મહા જ્ઞાની, પ્રભુ તું એને તારી છાયામાં રાખ; એની પૂર્વ કિનારાથી પશ્ચિમ કિનારા સુધી કલ્યાણકારક ઘણી સ્તુતિ થાય છે વફાદારનો સંપ કબુલ કર, હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૪)

ગુજરાત પ્રાંતની ભૂતળ.

ગુજરાત પ્રાંતના ખંભાતના અખાતથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે. ખંભાતનો અખાત ખંભાતના નવાબ સાહેબના રાજ સુધી ગએલો છે. ખંભાતના અખાતની પશ્ચિમમાં જે મોટો મુલક આવેલો છે, તેને કાઠીઆવાડનો દ્વીપકલ્પ કહે છે; એને દ્વીપકલ્પ કહેવાનું કારણ એ કે

એની ત્રણ બાજુએ પાણી છે, અને એક બાજુએ જમીન છે, એની દક્ષિણમાં, પશ્ચિમમાં અને પૂર્વ તથા ઉત્તરના થોડા ભાગમાં દરીઓ છે, અને કાઠિઆવાડના માત્ર ઈશાન કોણમાંજ જમીન છે. ખંભાતના અખાતની ઉત્તરમાં અને પૂર્વમાં આવેલો બીજો ભાગ છે. એ બીજો ભાગ અસલમાં ગુજરાત કહેવાતો હતો. એ ભાગની જમીન ઘણીખરી સપાટ છે. પણ દરીઆ કીનારાની દમણથી તે ખંભાત સુધીની જમીન નિચાણમાં આવેલી છે, માટેજ પૂર્વમાંથી નીકળનારી દમણ ગંગા, પાર, અંબિકા, પૂર્ણા, તાપી, કીમ, નર્મદા, (રેવાજી) ઢાઢર, મહી વગેરે નદીઓ પશ્ચિમ તરફની નિચાણ જમીનમાં વહીને ખંભાતના અખાતને મળે છે. સાબરમતી ઉત્તરમાંથી નીકળી દક્ષિણમાં વહી ખંભાતના અખાતને મળે છે. બનાસ અને સરસ્વતી ઇશાન કોણમાંથી વહી કચ્છના રણમાં સમાઇ જાય છે. એ ઉપરથી જણાય છે કે ગુજરાતની પૂર્વે તથા ઇશાન કોણ તરફની જમીન ઉંચી છે. કારણ કે એ બાજુએ ડુંગરા આવેલા છે વાંસદા અને ધરમપોરની પૂર્વમાં સહ્યાદ્રિના ડુંગરા આવેલા છે. રેવાકાંઠા એજન્સિમાં રાજ-પીપળાના ડુંગરા આવેલા છે. પંચમહાલમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે તેમાં સૌથી મોટો પાવાગઢ છે. એના ઉપર કાળકા માતાનું દહેરૂં છે. મહીકાંઠા એજન્સિની પૂર્વમાં તથા ઉત્તરમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે. ગુજરાતની ઉત્તરમાં આબુનો ડુંગર છે.

પાલણપુર એજન્સિની પશ્ચિમમાં તેમજ કડી પ્રાંતની પશ્ચિમમાં કચ્છનું રણ છે માટેજ તે બાજુમાં જમીન નીચી ને રેતાળ છે. ત્યાં સૌ તાપ અને ટાઢ વધારે પડે છે. રેતાળ જમીનમાં ઝાડ ઉગતા નથી, ને ઉનાળામાં પાણીની આપદા પડે છે એવા રણના મુલકમાં સાંઢણીપર બેસી મુસાફરી કરાય છે.

ગુજરાતનો મધ્ય ભાગ જેને ચરોતર (સારી જમીન) કહે છે. તેમાં ખેડા જિલ્લો, ગાયકવાડનો વડોદરા પ્રાંત અને મહી નદી આવેલી છે. એ ચરોતરની જમીન નદીના કાંઠા જેવી રસાળ છે. તેથી પાક સારો થાય છે. તમાકુ, બાજરી પાકે છે. તેમજ રાયણ મહુડાં અને આંબાનાં ઝાડ ઘણાં ઉગે છે. ઘાસ ચારો ઘણો થાય છે. તેથીજ ચરોતરમાંથી પરદેશ ખાતે ઘી ઘણું જાય છે.

પંચમહાલમાં ડુંગરા ને જંગલ ઘણાં છે; તેથી ત્યાંની હવા સારી નથી, તાપ અને ટાઢ વિશેષ પડતાં નથી. જંગલ હોવાને લીધે ઇમારતી લાકડાં ઘણાં થાય છે. પંચમહાલમાં મકાઈ પણ ઘણાં પાકે છે.

ભરૂચ જિલ્લાની જમીન સપાટ છે, ઝાડો ઘણાં થતાં નથી. એ જિલ્લાના પૂર્વ ભાગને કાનમ કહે છે ત્યાં કપાસ ઘણો સારો પાકે છે. એ જિલ્લાની જમીન કાળી છે. કાળી જમીન કપાસને બહુ માફક આવે છે. નર્મદા નદીના ભેટમાં તમાકુ ઘણો સારો થાય છે. પાલણપુર એજન્સિ, સુરત એજન્સિના વાંસદા, ડાંગ, ધરમપોરના રાજ્યની જમીન ડુંગરાવાળી ને જંગલવાળી છે, તેથી ત્યાંની હવા શરદીવાળી અને પાણી પાલીઆ છે. એમાં રાની (જંગલી) લોકો રહે છે, જંગલમાં લાકડાં ઘણાં થાય છે.

સમુદ્ર કિનારાની હવા સુકી ને સારી ગણાય છે, માટે ઉનાળામાં ઘણા લોકો હવા ખાવા તથા માંદા માણસો પાણી ફેર માટે જાય છે. સમુદ્ર કિનારાની પાસેના ગામોમાં તાપ અને ટાઢ સરખાં પડે છે, અને વરસાદ ઘણો પડે છે.

સુરત જિલ્લામાં ખાડી ઘણી છે, ઓરપાડ તાલુકાની જમીન

ભરૂચ જિલ્લા જેવી સપાટ છે, અને ઝાઝાં ઝાડ નથી. માંડવી તાલુકો વાલોડ, ચીખલી અને પારડી તાલુકો એના પૂર્વ ભાગમાં જંગલ ને ડુંગરા છે. વલસાડ તાલુકામાં પારનેરાનો ડુંગર સૌથી ઉંચો છે. પૂર્વ તરફના ભાગોમાં ડાંગર થાય છે અને બાકીના ભાગોમાં તુવેર, બાજરી અને કપાસ થાય છે. ગણદેવી પરગણામાં શેરડી થાય છે. અને ત્યાંનો ગોળ વખણાય છે. ઓરપાડ તાલુકામાં તથા હાંસોટમાં ઘઉં સારા પાકે છે.

સુરત જિલ્લો, ભરૂચ જિલ્લો, વડોદરા પ્રાંત, ખેડા જિલ્લો અમદાવાદ જિલ્લો અને કાઠિઆવાડમાં ઘણે ઠેકાણે કપાસ પાકે છે એનું રૂ મીલોમાં કાપડ વણવા માટે મુંબઇ જાય છે.

અમદાવાદ જિલ્લાના ધોળકા તાલુકાનો દક્ષિણ ભાગ, ધંધુકા તાલુકાના પૂર્વ ભાગ અને કાઠિયાવાડનો કેટલોક ભાગ જેને ભાલ કહે છે, તેમાં ઘઉં તથા કપાસ સારા પાકે છે, અને કપાસનું રૂ થઇ ધોલેરા બંદરથી વહાણ મારફતે મુંબઈ જાય છે.

પહેલો ભાગ જે કાઠિઆવાડ નામથી ઓળખાય છે, તેને અસલ સૌરાષ્ટ કહેતા હતા. કાઠિઆવાડ એજન્સિમાં ઘણાં ડુંગરો છે. કાઠિઆવાડના મધ્ય ભાગમાં ચોટીલા વગેરે ડુંગરાની હારો છે, વળી જુનાગઢ પાસે ગીરનારનો ડુંગર સૌથી મોટો છે. પાલિતાણા પાસે શેત્રુંજો ડુંગર છે, ત્યાં શ્રાવક લોકો જાત્રા કરવા જાય છે. ડુંગરને લીધે પથરા ઘણા નીકળે છે. કાઠિઆવાડમાં મુખ્ય પાક કપાસ, બાજરી, ડાંગર, તમાકુ, જુવાર, તલ અને શેરડી થાય છે. કાઠિઆવાડના લોકો આપણા કરતાં ઉંચા અને શરીરે જોરાવર હોય છે. કાઠિઆવાડની દરીઆ કિનારાની જમીન નિચાણમાં

છે અને વચલો ભાગ ઉંચાણુ છે. તેથીજ એમાં મોટી નદી નથી. મોટી નદી ભાદર છે, તે ચોટીલાના ડુંગરમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળે છે. જામનગર (નવાનગર) ની ઉત્તરમાં કચ્છના અખાતમાંથી મોતી નીકળે છે કાઠિયાવાડના કાંઠાપર ભાવનગર, મહુવા, જાફરાબાદ, દીવ, વેરાવળ, માંગરોળ, નવીબંદર, પોરબંદર, (સુદામાપુરી) દ્વારકા, નવાનગર, (જામનગર) જોડીઆ એ બંદરો છે. એ બંદરોથી વહાણ મારફતે ઘણો માલ ભરૂચ, સુરત, વલસાડ, મુંબઇ વગેરે બંદરે જાય છે કાઠિઆવાડના વવાણીઆ બંદરેથી કચ્છમાં જવાય છે.

મહારાષ્ટ્ર તથા દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતની ભૂતળ.

મહારાષ્ટ્રમાં વચ્ચે સહ્યાદ્રિપર્વત આવવાથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે. (૧) દક્ષિણ (દકખણ) (૨) કોકણ. દક્ષિણમાં મોટી નદીઓ છે, તેથી નદીઓના કાંઠાની ભૂમિ રસાળ છે, ને હવા ભેજ વગરની છે, એનો ઉત્તર અને પશ્ચિમ ભાગ ઉંચો છે, કારણ કે ઉત્તરમાં સાતપુડા પર્વત અને પશ્ચિમમાં સહ્યાદ્રિપર્વત આવેલો છે. મુખ્ય પેદાશ અનાજ, રૂ, શણ, શેરડી, તમાકુ, ઇમારતી લાકડાં મધ, મહુડા, લાખ, સુરોખાર, સહ્યાદ્રિ પર્વતમાંથી લોઢું જડે છે, અને જત સંસ્થાનમાંથી ગાળવાની કુલ્લી બનાવવાની માટી નીકળે છે. કોકણનો પૂર્વ ભાગ ઉંચો છે, કારણ કે સહ્યાદ્રિ (પશ્ચિમ ઘાટ) પર્વત આવેલો છે, પશ્ચિમ ભાગ નીચો છે કારણ કે અરબી સમુદ્ર આવેલો છે, તેથી કોકણનો ઢાળ પશ્ચિમ દિશાનો છે. ડાંગર પાકે એવી રસાળ જમીન છે, અને નાળિએરની વાડીઓ ઘણી છે. આખો કોકણ પ્રાંત ખરબચડો ને વિકટ છે, ત્યાંની હવા ભેજવાળી છે, તેથી ઝાડ ઘણાં ઊગે છે, કોઇ કોઇ ઠેકાણે સાગ થાય છે, મુખ્ય પેદાશ

ચોખા, નાગલી, નાળિએર, મીઠું, હરડા ને ઇમારતી લાકડા વગેરેની છે.

કચ્છ પ્રાંતની ભૂતળ.

મધ્ય ભાગમાં ડુંગરાની ત્રણ મોટી હારો છે. ઉત્તરધાર, મધ્યધાર અને ધીણોધાર (ચાડવા) એ ડુંગરાઓ પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં પડેલા છે. કચ્છમાં સૌથી ઉંચામાં ઉંચો શીખર કાળો છે. એમાં એકે નદી નથી; પણ નાગમતી, રૂકમાવતી અને ખારી એ વહેળા મોટા છે. નાગમતી અને રૂકમાવતી કચ્છના અખાતને મળે છે અને ખારી ઉત્તરના રણમાં સમાઇ જાય છે, મુખ્ય પેદાશ અનાજ, તેલીબીઆં, ઊન, મીઠું, ઢોર વગેરેની છે કચ્છ પ્રાંતમાં સુરોખાર, ફટકડી ને કોયલાની ખાણો પણ છે. કચ્છી ઘોડા વખણાય છે.

સિંધ પ્રાંતની ભૂતળ.

સિંધુ નદીને કાંઠે વસનાર લોકને સિંધી કહે છે અને તેમના મુલકને સિંધ કહે છે. સિંધ પ્રાંતનો ઢાળ ઇશાન કોણથી નૈરૂત્ય કોણ તરફનો છે. સિંધુ નદીનું મૂળ હિમાલયમાં છે. તેથી સિંધુ નદીમાં ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં બે વાર રેલ આવે છે. કારણ કે ચોમાસામાં હિમાલય પર પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે તેથી, અને ઉનાળામાં હિમાલય ઉપરનો બરફ ઓગળે છે તેથી. એ રેલથી તેમજ સિંધમાંથી નહેરો કાઢેલી છે તેથી ખેતીવાડીનું કામ ચાલે છે સિંધુ પ્રાંતમાં વરસાદ બહુજ ઓછો આવે છે, એટલે માત્ર ૨ થી ૧૦ ઇંચ સુધીજ વરસે છે. એનો પશ્ચિમ ભાગ ઉંચો છે. કારણ કે હાલા પર્વત આવેલો છે, પૂવ ભાગ રેતાળ છે, કારણ કે તેમાં થરપારકરનું મોટું રણ છે. ઉનાળામાં એ રણમાં પાણીની ઘણી આપદા પડે છે. દક્ષિણ ભાગ ખારવાળો છે ને ત્યાંની હવા

રેગીષ્ટ છે. માત્ર સિંધુ નદીના કાંઠાનો ભાગજ રસાળ છે. મુખ્ય પેદાશ ડાંગર, બાજરી, ઘઉં, મગ, જવ, રૂ ને તેલીબીઆં વગેરેની છે.

પાઠવાર જોડાક્ષર.

એડવર્ડ	બુદ્ધ	શબ્દ	ધન્ય
વિકટોરિઆ	લશ્કર	ચૈત્યો	રામચંદ્રજી
સ્વર્ગવાસ	ધર્મ	ધ્યાન	બેશુદ્ધ
એલેકઝાંડ્રા	સંપ્રદાય	નમ્રતા	નક્કી
લગ્ન	હિંદુસ્તાન	વિશ્વાસઘાતી	ઠર્યું
પ્રિન્સ	પરમેશ્વર	સૂર્યવંશી	પૂર્ણ
આલ્બર્ટ	પ્રાર્થના	પ્રખ્યાત	આશીર્વાદ
ઉતર્યો	ઉત્તરે	ઇસ્વીસન	કૃપા
વિદ્યાભ્યાસ	રજપુતસ્તાન	અવતર્યો	ઉદ્યમો
પુસ્તકો	શત્રુ	ધાસ્તી	લક્ષ્મણ
અભ્યાસ	આશ્રય	ધક્કો	અવસ્થા
આદરસત્કાર	યુક્તિ	સુમિત્રા	કિલ્લા
વર્તતાં	ધર્મશાળા	પ્રેત	મૂર્છા
બુદ્ધિ	સજ્જન	જન્મભૂમિ	વસિષ્ઠ
નીવડ્યા	સ્વામિભક્તિ	છેલ્લી	ઋષિ
શક્તિ	વિશ્વાસ	જ્વાળા	તિરસ્કાર
ઉત્પન્ન	ગુપ્ત	દિલ્હી	અધર્મ

ઉત્તેજન	ઝભ્ભો	વીત્યા	દાક્તર
પદાર્થો	ગૃહસ્થાઈ	ચપ્પુ	બ્રહ્માંડ
શ્રેષ્ઠ	ખુલ્લું	ખસ્યું	સમર્થ
વિક્રમાજીત	ચિઠ્ઠી	ભસ્યું	સર્વશક્તિ
પુષ્ટિ	પર્યંત	વિખ્યાત	સર્વવ્યાપી
ન્યાયી	પ્રાણજીવન	અસંખ્ય	સર્વજ્ઞ
સમુદ્ર	વિરૂદ્ધ	પૃથ્વી	આરોગ્ય
નિર્માણ	પ્રમાણિક	વૃષ્ટિ	બર્કન
લાંધ્યું	સોંપ્યો	પ્રાણી	આયર્લાંડ
પારખ્યું	ચોકઠો	વનસ્પતિ	કપ્તાન
માર્ગ	સંગ્રહ	ચમત્કારી	કીર્તિસ્તંભ
કરડયાં	ધાર્મિક	અન્ન	મિસ્તરી
ચિત્ત	પત્થર	સ્વભાવશ	નિર્ભય
વર્તમાનપત્ર	અશક્ય	સ્વપ્ન	સ્થાનક
વ્યવસ્થા	અંગ્રેજી	નિત્ય	વ્યાજ
સ્વચ્છતા	કલ્યાણ	સ્વપ્નું	ખિન્ન
વૃદ્ધ	રેડયું	સત્તા	સદ્બુદ્ધિ
ગુમાસ્તા	બંધુધર્મ	મૂર્ખ	અમૂલ્ય
મશ્કરી	ચિત્રશાળા	સ્વામીજી	સસ્તાં
કુણું	વર્ગ	સ્થિર	ઈંગ્લાંડ
વૈશ્ય	નિર્મળ	ધ્રુજતાં	સ્વચ્છ

પન્ના	ત્રિભુવન	મહોલ્લા	ડેન્માર્ક
ગુસ્સો	રૂસ્તમજી	શ્રોતા	ડેન્માર્કની
નિર્દોષ	શ્રેષ્ઠ	દસ્તાવેજ	જ્યોર્જ
હૃદય	સ્વભાવ	પ્રસન્ન	વેલ્સ
પીગળ્યું	જન્માષ્ટમી	તૃપ્ત	જર્મન
વર્ણન	નિશ્ચય	ચંદ્ર	આર્થર
કલ્પાંત	કલ્પ્યો	ધાસ્તી	ડ્યુક
સાર્થક	ક્ષત્રિય	ધ્યાન	જન્મ્યાં
સર્વસ્વ	અભિપ્રાય	પ્રતાપ	સત્ય
તંદુરસ્તી	સુધર્યો	ગ્રંથકાર	શિખ્યો
પોર્ટુંગલ	સંન્યાસી	વિચાર્યું	પ્રશ્ન
જાગૃતિ	પ્રવાસ	દુશ્મન	પ્રધાન
ગૃહસ્થ	સંધ્યાકાળ	ઉશ્કેરાઈ	પિત્તળ
આગ્રહ	બ્રહ્મચર્ય	સ્વતંત્ર	મધ્યમ
વાસ્તે	બળાત્કારે	રણસંગ્રામ	જવલ્લે
તત્કાળ	સ્વર્ગ	ઉદ્ધત	સજ્જડ
વસ્તી	ઇંદ્ર	પ્રતિબિંબ	સ્થળે
મુન્ની	બ્રહ્મર્ષિ	ઠોકયાં	હુન્નર
બ્રાહ્મણ	રાજર્ષિ	ખવડાવ્યાં	વિદ્યા
શુદ્ર	શ્રમ	અશુદ્ધ	વર્તણુક
બુદ્ધિ	વિઘ્ન	પ્રદેશ	સંભળાવ્યું

વણી	ફ્રાંસ	વિચિત્ર	શ્રમ
કસ્તી	હેસેપ્સ	મૃગજળ	વસ્તી
કન્યા	ખ્યાલ	દુર્દાંત	દુર્ગંધ
પુનર્લગ્ન	વિલબરફોર્સ	વિચાર્યું	શ્રાવક
ભક્કર	ચિત્ર	આંતર્યો	પરધર્મ
વિશ્વામિત્ર	પ્રતિદિન	પીસ્યાં	સ્ટેશન
અયોધ્યા	વિસ્તારી	ગર્જના	ચિત્રકુટ
કાન્યકુબ્જ	પત્ર	મુર્ખાઈ	વિસ્મય
દર્શન	યુદ્ધ	જન્મારા	નિર્જીવ
પ્રવીણ	સ્વાર્થ	પ્રસિદ્ધ	બુદ્ધિશાળી
પરાક્રમ	પ્રીતિ	પોર્ટુગીઝ	પ્રવીણ
પરદુઃખભંજન	પ્રતિજ્ઞા	આગ્રે	નિષ્ઠા
ચર્ચા	ભિષ્મ	સિન્તર	હસ્તક
સ્મરણશક્તિ	સભ્યતા	અગ્નિનૌકા	વિસ્તાર
વિદ્વાન	મત્સ્યગંધા	સર્વત્ર	પૂજ્ય
સ્તબ્ધ	ઉત્કંઠા	સ્થાપન	શ્રી કૃષ્ણ
પ્રપંચ	શ્વાસ	પત્તા	દ્વારકા
અચ્છેર	અફગાનિસ્તાન	તીર્થ	મૌર્ય
વૈદકશાસ્ત્ર	ઇસ્લામી	ચિરંજીવી	પાટલિપુત્ર
અમૃત	દ્રવ્ય	પ્રિયભાઈ	ચંદ્રગુપ્ત
[illegible]	રત્નો	સૌભાગ્યવંતી	સુદર્શન

અક્ષ્યા	નૃત્ય	પત્તા	સ્થાપ્યાં
ભઠ્ઠી	જાત્રાળુ	જિલ્લા	બૌદ્ધ
નદીઓ	ખ્યાતિ	ક્રમ	મૂળતત્ત્વો
સદ્‌ગૃહસ્થ	ચાલુક્ય	કલ્પના	કોતરાવ્યાં
હસ્તિનાપુર	દેવસ્થાન	સંપૂર્ણ	શ્રમણ
દેવવ્રત	અદ્યાપિ	ઓક્સિજન	વૃત્તાંત
ક્ષત્રપ	લવણપ્રસાદ	બક્ષ્યા	ત્રિકોણાકાર
ગુપ્ત	યોદ્ધા	સુરત	ત્રીસ
ગુર્જર	અલાઉદ્દીન	આથમ્યા	પાંત્રીસ
ગુર્જરરટ્ટ	કસ્તૂર	માર્ચ	ભદ્ર
હલ્લો	નાસરૂદ્દીન	સપ્ટેંબર	કિલ્લો
નિર્ભય	પશ્ચાત્તાપ	ધાન્ય	સિપ્રી
સિદ્ધરાજ	અંતઃકરણ	ગવર્નર	અગત્ય
સાહ્યા	પ્રવાહ	મહારાષ્ટ્ર	કર્નલવુડિંગ્ટન
પુખ્ત	મહંમદશાહ	ત્ર્યંબક	અગ્નિ
બર્બર	ઠઠ્ઠા	સહ્યાદ્રિ	વાયવ્ય
શ્રી સ્થળ	લોકપ્રિય	રોગિષ્ટ	પ્રથમ
ત્રાસ	મુસ્તફાબાદ	કોલ્હાપુર	કોલ્હો
ક્રોધ	ઘાતક	મહાબળેશ્વર	પ્રવાહી

યશોવર્મા	ખટુંગજબક્ષ	મંત્રીઓ	પ્રસરી
સિદ્ધપુર	ઉસ્તાદ	ન્યાયાધીશો	ગટ્ટો
સહસ્રલિંગ	શ્રીમંત	ડિરેક્ટર	સ્વરૂપ
હેમાચાર્ય	વાજિંત્ર	દ્વીપકલ્પ	શાલદુપટ્ટા
વૃત્તિ	અર્ધી	લક્ષાધિપતિ	કાષ્ટ
ગોંધ્યાં	અત્તર	જગન્નાથ	ક્વિનીન
વિચિત્ર	તત્ર	ઓક્ટેસર	અરબસ્તાન
સ્નાયુ	સૂક્ષ્મદર્શક	મદ્રાસ	મંત્ર
શ્રીપત	સ્વાદ	પિત્ત	પ્રવેશ
ચિહ્ન	સૂક્ષ્મ	દ્રાક્ષ	નિર્ધન
મનુષ્ય	છિદ્ર	કર્ણાટક	વિટાળ્યું
દ્વિદળ	બ્લીચિંગ	ધાસ્તી	સત્ર
મચ્છર	છિદ્રાળુ	સૃષ્ટિ	

ટીપ—આ શબ્દોમાંથી દરરોજ થોડા થોડા લખવાનો મહાવરો રાખશો તો ડિકટેશનનો વિષય પાકો થશે.

ડ્રિલ માટે આપેલી સૂચના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં જુઓ.

(૧) જમણો હાથ સામે. (હથેળી આકાશ તરફ. (૨) જમણે હાથે સલામ. (૩) ડાબો હાથ સામે. (હથેળી આકાશ તરફ) (૪) ડાબે હાથે સલામ. (૫) જમણો હાથ ઉંચો (૬) ડાબો હાથ ઉંચો (૭) બંને હાથ પગના થાપા સાથે અફાળવા. (૮) જમણો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં. (૯) ડાબો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં. (૧૦) બંને હાથનાં આંગળાંનાં ટેરવાં ખભે અડકાડવાં. (૧૧) બંને હાથ પગના થાપા સાથે અફાળવા. (૧૨) જમણાં હાથની હથેળી મોં સામે લાવી ચક્કર (૧૩) ડાબા હાથની હથેળી મોં સામે લાવી ચક્કર. (૧૪) બંને હાથ સામા મુઠ્ઠી વાળીને (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ.) (૧૫) બંને હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠીઓ છાતીને પડખે રાખવી.) (૧૬) બંને હાથ કેડપર રાખી પગનાં આંગળાંપર ધીરેથી બેસવું: (૧૭) ડાબો હાથ કેડપર મૂકી ડાબી ગમ વાંકા વળી જમણો હાથ ઉંચો કરી આંગળાના નખ સામે જોવું. (૧૮) જમણો હાથ કેડપર રાખી જમણી ગમ વાંકા વળી ડાબો હાથ ઉંચો કરી આંગળાના નખ સામે જોવું. (૧૯) સીધા ટટાર ઉભા રહેવું (પણ બે પગ વચ્ચે એક ફુટનું અંતર રાખવું.) (૨૦) બેઉ હાથ મોં સામે ઉંચા કરી આકાશ તરફ આંગળા ધરી નખ તરફ જોવું. (૨૧) કમરમાંથી વાંકા વળી હાથનાં આંગળાં પગના અંગુઠાને અડકડવાં (પગ ટટાર રહેવા જોઇએ) (૨) સીધા ઉભા થઇ એક ડગલું આગળ ખસી ઉભા રહેવું.

(૨૩) ડોકું આગળ નમાવવું. (૨૪) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૫) ડોકું પાછળ નમાવવું. (૨૬) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૭) ડોકું જમણી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૨૮) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૯) ડોકું ડાબી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૩૦) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૩૧) બેઉ હાથ મુઠ્ઠી વાળી મોં સામે ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા. (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૩૨) બેઉ હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠીઓ બગલ આગળ લાવવી) (૩૩) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા. (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૩૪) બંને હાથની મુઠ્ઠીનો અંગુઠા ખભે અડકાવવા. (૩૫) કેડપર હાથ રાખી સીધા ઉભા રહેવું. (૩૬) કમર આગલ. (૩૭) ૩૫ પ્રમાણે (૩૮) કમર પાછળ. (૩૯) ૩૫ પ્રમાણે પણ બે પગની વચ્ચે એક ફુટનું અંતર રાખવું. (૪૦) કમર જમણી તરફ વાળી ડાબો પગ ભોંયથી ચાર આંગળ ઉંચો રાખવો. (૪૧) ૩૯ પ્રમાણે. (૪૨) કમર ડાબી તરફ વાળી જમણો પગ ભોંયમાંથી ચાર આંગળ ઉંચો રાખવો. (૪૩) સીધા ટટાર ઉભા રહેવું. (૪૪) જમણા ફરવું. (૪૫) સલામ કરી ચાલ્યા જવું.

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત.

લોકપ્રિય થઈ પડેલી અર્થની નોટો.

બાળવર્ગની નોટ	૦-૨-૦	છઠ્ઠીના અર્થ	૦-૯-૦
પહેલીના અર્થ	૦-૩-૬	સાતમીના ,,	૦-૧૦-૦
બીજીના ,,	૦-૪-૦	કન્યા ૧લીના ,,	૦-૪-૦
ત્રીજીના ,,	૦-૫-૦	કન્યા ૨જીના ,,	૦-૫-૦
પાંચમીના ,,	૦-૮-૦	કન્યા ૩જીના ,,	૦-૬-૦

ચોર્યાસી તાલુકાનો નકશો બે આના.
સુરત શહેરનો નકશો છપાય છે.
'બાળ ગરબાવળી'ની નોટ બે આના.

સી. એમ. શાહ-શાહપોર-સુરત.

બીજી ચોપડીનો "ડિકટેશન શિક્ષક" ત્રણ આના.
બીજા ધોરણ માટે સુરત શહેર તથા ચોર્યાશી તાલુકા
"ભૂગોળ શિક્ષક" ત્રણ આન
બીજા ધોરણનો 'મુખગણિત શિક્ષક' બે આના.
સુરત જિલ્લાનો નકશો ત્રણ આના.
સુરત જિલ્લાનો 'ભૂગોળ શિક્ષક' ત્રણ આના.
ગુજરાતની સામાન્ય ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૩ આ
ધોરણવાર 'મુખગણિત શિક્ષક' તૈયાર છે.

કર્તા-છગનલાલ મોતીરામ શાહ શાહપોર-સુર